

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра загального і слов'янського мовознавства

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ПРИСЛІВНИКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ СЛОВА
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(на матеріалі художніх і наукових текстів ХХІ століття)»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності
035 Філологія
Суховець Юлія Миколаївна

Керівник: Лучик А. А.,
доктор філологічних наук, професор

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

Київ 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПРИСЛІВНИКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ СЛОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЯВИЩЕ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ	9
1.1. Сутність поняття «еквівалент слова».....	9
1.2. Еквівалент слова – слово – фразеологізм: спільне й відмінне.....	14
1.3. Прийменниково-іменникові сполучення як найпродуктивніші форми для поповнення прислівникового класу еквівалентів слова.....	21
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА.....	26
2.1. Найпотужніші моделі прислівникових еквівалентів слова.....	27
2.2. Моделі прислівникових еквівалентів слова середньої потужності.....	32
2.3. Найменш потужні моделі прислівникових еквівалентів слова.....	42
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПРИСЛІВНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА.....	48
3.1. Особливості формування ядерної зони лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова.....	51
3.2. Специфіка утворення насколядерної зони лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова.....	55
3.3. Периферійна зона лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова.....	61
3.4. Віддалена периферія лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова.....	74
Висновки до третього розділу.....	78
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	83

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	91
ДОДАТОК 1. Словник прислівникових еквівалентів слова (на матеріалі художніх і наукових текстів ХХІ ст.).....	94
ДОДАТОК 2. Таблиці.....	117

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Adv – лат. Adverbium – прислівник

F – лат. Femininum – жіночий рід

M – лат. Masculinum – чоловічий рід

N – лат. Neutrum – середній рід

N₁ – називний відмінок іменника

N₂ – родовий відмінок іменника

N₃ – давальний відмінок іменника

N₄ – знахідний відмінок іменника

N₅ – орудний відмінок іменника

N₆ – місцевий відмінок іменника

Pl – лат. Pluralium – форма множини

Praep – лат. Praepositio – прийменник

S – лат. Singularis – форма однини

ВСТУП

Актуальність роботи. Кожна природна мова являє собою самонароджувальний організм. Тому й не дивно, що в ній можуть утворюватися елементи, які важко співвіднести з певною структурною категорією. Такі одиниці здебільшого вважають елементами перехідних рівнів мовної системи. До таких одиниць можна зарахувати й ті, які мають водночас ознаки слова, з одного боку, та ознаки вільного сполучення слів і фразеологізму, з іншого боку. У сучасному мовознавстві вони все частіше кваліфікуються як еквіваленти слова. Ці елементи здебільшого утворюються об'єднанням двох або більше колишніх самостійних одиниць, спочатку формуючись на синтаксичному рівні, а з часом «виштовхуючись» із синтаксичного рівня на морфологічний, де й набувають ознак слова як лексичної одиниці.

Еквівалентам слова, співвідносним з різними частинами мови, присвятили свої дослідження Р. Рогожнікова (усі класи одиниць), А. Лучик (усі класи одиниць, однак передусім – прислівникові), А. Мустайокі та М. Копотєв (обидва вчені зосередили увагу на еквівалентах слова, співвідносних зі службовими частинами мови), О. Антонова (прийменникові), К. Мельник (прислівникові еквіваленти слова давньоруської та староукраїнської мови), Н. Куш (прийменникові еквіваленти слова). Досліджуючи, фактично, прийменникові та партикулятивні еквіваленти слова, Л. Бутко назвала такі одиниці неповнозначними лексичними комплексами.

Пізнання сутності еквівалентів слова дасть можливість виявити, які сфери мови відкриті для творення елементів з новим статусом існування, а які закриті, за якими моделями відбувається творення таких елементів, які одиниці здебільшого підпадають під процеси перехідності.

Мета дипломної роботи – виявлення закономірностей формування прислівникових еквівалентів слова сучасної української мови в художніх і

наукових текстах останнього десятиріччя ХХІ ст. на рівні форми вираження та внутрішньої організації.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. З'ясувати теоретичні засади виокремлення прислівникових еквівалентів слова як класу одиниць перехідного рівня.

2. Встановити склад прислівникових еквівалентів слова в художніх і наукових текстах сучасної української мови.

3. Проаналізувати особливості форми вираження прислівникових еквівалентів слова, які функціонують в аналізованих текстах.

4. Визначити властивості внутрішньої організації прислівникових еквівалентів слова, виявлених у художніх і наукових текстах 2010–2020 років.

Об'єкт дослідження – прислівникові еквіваленти слова сучасної української мови, тобто такі одиниці, які характеризуються прислівниковими морфологічними ознаками.

Предметом дослідження є форма вираження та семантичні особливості прислівникових еквівалентів слова сучасної української мови.

Джерелами фактичного матеріалу стали художні й наукові тексти сучасних українських авторів. Для трактування значення прислівникових еквівалентів слова подеколи скористалися такими лексикографічними працями: «Словник української мови» в одинадцяти томах, «Фразеологічний словник української мови» у двох томах, «Тлумачний словник сполучень, еквівалентних слову» Р. Рогожнікової, «Словник еквівалентів слова української мови» А. Лучик, «Короткий словник жаргонної лексики української мови» Л. Ставицької. Досліджуваний фактичний матеріал становить 250 прислівникових еквівалентів слова.

Методи дослідження. Добір фактичного матеріалу здійснювався за допомогою методу дистрибутивного аналізу. Під час вивчення характеристик форми вираження прислівникових еквівалентів слова застосовано метод моделювання та опозиційний метод, розроблений А. Лучик саме для

дослідження прислівникових еквівалентів слова. Семантику прислівникових еквівалентів слова досліджено з використанням компонентного аналізу, матричного та опозиційного методів. Частотність сем визначено за допомогою кількісного методу. Виклад дослідження здійснено шляхом описового методу. Відбір методів і прийомів дослідження, їх застосування зумовлені необхідністю повного й різнобічного аналізу матеріалу.

Новизна наукової праці полягає в тому, що вперше для вивчення прислівникових еквівалентів слова використано тексти сучасної української мови, а саме художню й наукову літературу, опубліковану протягом 2010–2020 років. Виявлено нові одиниці, які варто кваліфікувати як прислівникові еквіваленти слова.

Теоретичне значення роботи. Висновки про формально-структурні та семантичні властивості прислівникових еквівалентів слова сприятимуть глибшому пізнанню системи української мови у сфері граматики й лексичної семантики, а також чіткішому усвідомленню явищ перехідності в сучасній українській мові.

Практичне значення дослідження. Результати роботи передусім можуть бути корисними в лексикографічній практиці, адже актуальною стає потреба створення словників власне еквівалентів слова, залучення таких одиниць до реєстру тлумачних словників. Оскільки еквіваленти слова, зокрема прислівникові, являють собою уже доволі показове явище перехідного типу в українській мові, то доречно розробити методику їх вивчення як для носіїв української мови, так і для іноземців. Методика, застосована в дослідженні, може бути використана для вивчення інших перехідних явищ мовної системи, зокрема еквівалентів слова, співвідносних з іншими частинами мови – прийменниками, сполучниками, частками, вигуками.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та лексикографічних джерел (62 позиції), списку джерел фактичного матеріалу (29 позицій), списку умовних скорочень і додатків. Загальний обсяг роботи – 118 сторінок, із яких 82 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ПРИСЛІВНИКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ СЛОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЯВИЩЕ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ

1.1. Сутність поняття «еквівалент слова»

Часто лінгвісти стикаються із проблемою, коли натрапляють на такі одиниці, яким важко надати чітко визначеного статусу. Це можна пояснити тим, що «система мови ніколи не буває досконалою повністю: вона тільки прямує до рівноваги, але ніколи її по суті не досягає» [48, с. 52]. Ці одиниці можна назвати такими, які належать до проміжного рівня мовної системи, перехідними одиницями.

Як зазначає В. Бабайцева, «перехідні явища, що являють собою трансформацію синтаксичних моделей і лексико-граматичних розрядів, пов'язані зі збагаченням та вдосконаленням граматичного ладу, мають еволюційний характер і здійснюються в ході історичного розвитку мови» [4, с. 150]. Перехідність – це універсальна властивість мови, яка, віддзеркалюючи системний взаємозв'язок і взаємодію між мовними фактами, скріплює їх у цілісну систему [5, с. 284].

Складні для трактування перехідні елементи готують «факти, які потім фігурують в історичних граматиках, інакше кажучи, тут ми присутні при еволюції мови» [57, с. 35–36]. Дослідження міжрівневої перехідності сприятиме максимально повному пізнанню структури системи мови й надасть можливість прогнозувати шляхи її розвитку, бо, як відомо, «мова змінюється не тільки поступово, але й послідовно» [цит. за: 33, с. 13–14].

Нігілістичне ставлення до вивчення проміжних явищ, на думку В. Бабайцевої, не має ніяких серйозних підстав. Відмовлятися від аналізу перехідних явищ означає «заздалегідь обмежувати предмет дослідження вихопленими з системи мови окремими фактами, що віддзеркалюють типові мовні категорії, але які не охоплюють системи мовних явищ. Наявність в

окремих групах слів ясних і чітких показників тої чи тої частини мови сприяє з'ясуванню характеру контамінаційних, гібридних типів, що поєднують ці властивості» [4, с. 53].

Тому ми розглянемо таке явище перехідного рівня, як еквіваленти слова, а саме ті елементи, які доцільно співвіднести із прислівниковими еквівалентами слова.

Як вважають, уперше на складні слова, утворювані зі словосполук, звернув увагу І. Срезневський: «Багато висловів, що довше й більше вживаються, то легше стягуються в одне ніби неподільне слово чи навіть і втрачають свою початкову стрункість, тому й сприймати їх не можна інакше, як неподільні слова» [20, с. 6].

Саме поняття «еквівалент слова», найімовірніше, уперше вжив В. Виноградов у праці «Про основні типи фразеологічних одиниць у російській мові» (1947). Так, розвиваючи вчення про фразеологічний рівень мови, учений еквівалентом слова називає фразеологічне зрощення – «семантичну одиницю, однорідну зі словом, позбавленим внутрішньої форми» (*трусу праздновать, как пить дать, из рук вон*). А фразеологічну єдність (*семь пятниц на неделе, без ножа зарезать*) вважає потенційним еквівалентом слова [13, с. 23–25].

Однак, звісно ж, такий підхід уже давно спростовано. Наприклад, М. Шанський указував, що «у словниках як фразеологізми наводять дуже часто мовні факти, які ніякого стосунку до фразеології не мають» [56, с. 19]. Це, скажімо, конструкції на кшталт *на руку, до смерти, в сердцах, на круг*. «Явними словами» дослідник вважає нарізнооформлені сполуки *с ходу, в общем, по-настоящему, ни-ни, ну-ка*, а такі утворення, як *на мази, то есть, не пара, за глаза, чуть-чуть* називає «безсумнівними словами» [56, с. 19–20]. Ми погоджуємося, що такі словосполуки не варто зараховувати до фразеологічного фонду, але й словами вважати їх не варто. Згідно з нашими поглядами, утворення *на руку, до смерті, з ходу, за очі* тощо – еквіваленти слова.

Наступним етапом у розвитку вчення про еквіваленти слова є дослідження Р. Рогожнікової. На її думку, «за межами фразеологічних одиниць залишається велика кількість сполучень – зв'язаних, стійких, відтворюваних у мовленні як єдине ціле, але не визнаваних фразеологічними одиницями» [59, с. 3–4]. Такі одиниці характеризуються постійною формою, властивим для них складом компонентів. Здебільшого вони складаються або з повнозначного слова та прийменника (*в течение, в основном*), або із двох чи декількох неповнозначних слів (*ни при чем, как будто*) [59, с. 3–4].

Саме Р. Рогожнікова надала визначення еквівалентам слова, якого ми й дотримуємося в нашому дослідженні: «Еквіваленти слова являють собою зв'язані сполуки, що характеризуються стійкістю, єдністю значення, у більшості випадків постійною, незмінною формою. У потоці мовлення еквіваленти слова являють собою цілісну одиницю й стосовно наголосу, зазвичай вони мають один основний наголос» [59, с. 5]. Порівняйте твердження М. Шанського: «Слова й фразеологічні звороти, дійсно, різко протистоять одне одному з фонетичного погляду: перші мають один основний наголос, другі (в силу своєї «надслівності» (рос. «сверхсловности». – Ю. С.) – не менше двох [55, с. 7–8]. Однонаголошеність – один із аспектів, за яким можна розрізнити еквівалент слова від фразеологізму. Про це мова піде далі.

Учення Р. Рогожнікової продовжила розвивати А. Лучик. У дисертаційній роботі дослідниця зіставила формальну структуру прислівникових еквівалентів слова української та російської мов за допомогою своєрідного методу моделювання, що «сприяло з'ясуванню закономірностей адвербіалізаційних процесів, вирізненню актуальних стосовно цього властивостей зовнішньої форми елементів, котрі набувають ознак прислівникового складу слів, виявленню їх можливих системних зв'язків, тобто реакцію мови на дані утворення» [35, с. 78–79], а також описала семантичну структуру названих одиниць.

У кінці минулого століття здійснено цікаве дослідження у сфері сполучникових еквівалентів слова. Так, Т. Колосова й М. Черемисіна виокремили так звані «скріпи» (рос. «скрепы»), інакше кажучи, слова, що в реченні виконують функції сполучника. Окремі, багатокomпонентні, одиниці (наприклад, *потому что, так как, несмотря на то что*) отримали статус «функтивів». «Функтиви – одиниці одночасно й лексичного, й граматичного фонду. Вони лексичні, оскільки характеризуються порівняно стійкою будовою, єдиною семантикою і являють собою таку саму єдність планів вираження і змісту, як і звичайні слова. ... Вони граматичні, оскільки їхнє призначення полягає в оформленні зв'язків між компонентами синтаксичних конструкцій, тобто являють собою граматичні показники зв'язків» [цит. за: 46, с. 90].

На сучасному етапі маємо різні підходи до явища еквівалентів слова. І досі деякі вчені (А. Баранов, М. Алефіренко, В. Білоноженко, А. Емірова, Н. Зубець [21], Л. Пелепейченко, П. Редін, Н. Бабич [6], Ю. Божко [7], О. Григоренко та Ж. Руденя [18]) одиниці на кшталт *до зарізу, з розгону, на radoщах* зараховують до фразеологізмів. Інші визнали наявність у мові таких конструкцій, які варто кваліфікувати як еквіваленти слова (А. Мустайокі та М. Копотєв [46], О. Антонова, Н. Куш [29], К. Мельник), ще інші для трактування явища еквівалентності послуговуються інакшими термінами, як-от, скажімо, Л. Бутко – «неповнозначні лексичні комплекси» [9].

Порівняно з еквівалентами слова, які співвідносяться з самостійними частинами мови, краще досліджено пласт еквівалентів слова у службових частинах мови – прийменниках, сполучниках, вигуках, частках. На думку дослідниці прийменникових еквівалентів слова Н. Куш, «посилення уваги до еквівалентів слів зумовлено саме тим, що іноді вони не лише допомагають виразити відношення між повнозначними словами, але й самі несуть основний зміст, створюють цілісне сприйняття значення, в якому розчинилися значення компонентів» [30]. А Р. Рогожнікова навіть зазначала,

що «без еквівалентів слова часто просто неможливо висловити думку» [51, с. 112].

В україністиці найкраще розроблено вчення про прислівникові еквіваленти слова [33, 35, 38]. Приділяють також увагу прийменниковим еквівалентам слова (О. Антонова [1–3], А. Лучик, Н. Куш). Л. Бутко «одиниці, співвідносні зі службовими частинами мови, до складу яких входять і нарізнооформлені прийменники та частки», називає «неповнозначними лексичними комплексами» [9, с. 6]. Окремі статті А. Лучик присвятила сполучниковим та вигуківим еквівалентам слова [34, 36]. Продовжують досліджувати прислівникові еквіваленти слова, зокрема К. Мельник присвятила увагу одиницям, які функціонували в українській мові в кінці Х–XVII століттях [41–42]. Ми зосередили увагу на прислівникових еквівалентах слова сучасної української мови, добиравши фактичний матеріал у художніх і наукових текстах, опублікованих протягом останнього десятиріччя.

Що ж до тенденції вважати складником фразеології одиниці, які ми зараховуємо до еквівалентів слова, то й вона доволі актуальна. Наприклад, Н. Бабич, обґрунтовуючи належність деяких прийменниково-іменникових сполук (скажімо, *до кісток, з вискоком, з головою*) до фразеологічного фонду мови, стверджує: «Вже й за наявності таких ознак фразеологізму, як відтворюваність, співвіднесеність зі словами вільного вжитку, образність, системні відношення (полісемія, варіантність, синонімія, антонімія, омонімія, загальновідомі факультативні компоненти, фіксованість у пам'яті обов'язкових елементів фразеологічного оточення, зрештою – значна кількість таких одиниць у всіх відомих фразеологічних словниках, – дає підстави вважати такі структури фразеологічними одиницями мови» [6, с. 13].

Ю. Божко такі конструкти означила як фразеологізми прийменниково-відмінкової моделі. Дослідивши моделі творення таких фразеологізмів, науковиця робить висновок, що «в українській мові існує понад

800 прийменниково-відмінкових форм, які можна вважати фразеологізмами» [7, с. 18].

Н. Зубець разом із А. Кузнецовою серед фразеологізмів виокремлюють «велику групу стійких сполучень слів, структуру яких становлять один (або два) службові й один повнозначний компоненти, що характеризуються цілісним (ідіоматичним) значенням, сталим, відтворюваним за традицією компонентним складом, і вступають у парадигматичні й синтагматичні відношення (*в соку, до останнього, під градусом, про мене, від лукавого...*)», назвавши такі одиниці мінімальними ідіомами [21, с. 199].

Сучасні російські дослідниці О. Григоренко й Ж. Руденя, вивчаючи вигуківі жаргонізми, виокремлюють у цій групі фразеологізовані прийменниково-іменникові форми, під якими розуміють «нарізнооформлені словесні знаки, за своїми якостями відповідними фразеологічним одиницям» [18, с. 55].

Зважаючи на непопулярність терміна «еквівалент слова» в лінгвістичній науці, А. Мустайокі та М. Копотєв пропонують інший – «службова/неповнозначна фразема» [46, с. 105]. Автори зауважують, що «одиниці, які називають еквівалентами слова, являють собою не периферійне чи другорядне явище, а доволі поширений тип, який, безумовно, не можна ігнорувати...» [46, с. 95].

Отож, хоча саме поняття еквівалентів слова визнають не всі дослідники й часто такі одиниці досі зараховують до фразеологічного рівня мови, все ж варто констатувати, що еквіваленти слова уже стали категорією мови.

1.2. Еквівалент слова – слово – фразеологізм: спільне й відмінне

Те, що й досі спостерігається різнобій у поглядах учених, до якого ярусу мови все ж таки варто зараховувати одиниці, які ми услід за Р. Рогожніковою та А. Лучик називаємо еквівалентами словами, свідчить, що

доцільно розглянути питання, пов'язане зі з'ясуванням спільних і відмінних ознак слова, еквівалента слова та фразеологізму.

Даючи визначення еквівалентам слова, Р. Рогожнікова зазначала, що «схожі сполуки мають ознаки і слова і фразеологізму» [59, с. 4]. Із чим не погоджується К. Мельник, «оскільки фразеологізм розвивається на базі словосполучення чи предикативної конструкції, тоді як ЕС (еквівалент слова. – *Ю. С.*), як правило, є сполученням повнозначного і неповнозначного слів» [40, с. 60].

Отож, що зближує еквівалент слова зі словом, а що із фразеологізмом? На думку Р. Рогожнікової, перше, що поєднує еквівалент слова із власне словом, – стійкість, адже слово являє собою як дещо постійне, незмінне та спільне форма словесного знака (чи то послідовність графем, чи то звуків) [59, с. 4]. Еквіваленти слова завжди складаються з одних і тих самих компонентів, які пов'язані між собою як частини цілого й розташовуються один за одним у чітко визначеному порядку [38, с. 14]. «Форма словесного знака набуває великої самостійності, певної незалежності від його означуваного (рос. *означаемого*. – *Ю. С.*), а отже, і стійкість» [51, с. 111].

Своєрідну думку стосовно стійкості має І. Мельчук: «...У разі суворого слововживання не можна називати сполуки просто “стійкими” чи “нестійкими”: всіляка сполука характеризується певним ступенем стійкості» [43, с. 73]. Тоді, природно, еквіваленти слова доцільно вважати сполуками із високим ступенем стійкості.

Із власне словом еквівалент слова зближується й можливістю творення за певними моделями, хоча ці моделі й відрізняються [35, с. 17]. Наприклад, слово можна утворити за моделлю «корінь + суфікс» – *лісок* (морфемна ознака), а еквівалент слова – за моделлю «прийменник + іменник» – *з вискоком* (частиномовна ознака).

Як бачимо з вищенаведеного прикладу, еквіваленти слова, як і слова, можуть співвідноситися з певною частиною мови. Однак, на думку А. Лучик, еквіваленти слова «можуть належати тільки до прислівникових,

займенникових, прийменникових, сполучникових, вигуків розрядів слів та часток і модальних слів, у той час як слова можуть мати й іменниковий, прикметниковий тощо статус» [35, с. 17]. Ми не зовсім із цим погоджуємося, бо вважаємо, що можна вести мову й про прикметникові еквіваленти слова. Порівняймо: *Між лабіринтами снів я виходжу в незнані простори* *Де порожні поля і приватна вітчизна **без краю*** (=безкрая. – Ю. С.); *..Живеш обережно Нікуди не йдеш Бо небо безмежне І вічність **без меж*** (=безмежна. – Ю. С.) (усі приклади – Ю. Іздрик). Як бачимо, виділені сполуки виконують виразну означальну функцію.

«Крім того, до ЕС (еквівалентів слова. – Ю. С.) можуть належати елементи з несформованими граматичними ознаками, зокрема так звані предикативи типу *в ажурі, в моді* тощо» [35, с. 17]. Варто також зазначити, що елементи на кшталт *в (у) тему, в (у) силі, в (у) (не)безпеці, в (у) захваті* ми зарахували до прислівникових еквівалентів слова, зазначивши, що такі елементи в реченні виконують функцію присудкового слова.

Продовжуючи мову про функцію, додамо, що еквіваленти слова подібні до власне слова не лише у формальному й семантичному відношеннях, а й за функцією у мовленні. І ті й інші слугують для вираження граматичних відношень і відтінків, які здійснюються саме цими мовними засобами [51, с. 112].

Відрізняє еквівалент слова від власне слова й семантична організація, зокрема можливість мати декілька значень. Так, якщо для слів полісемічність – звичне явище, то еквіваленти слова здебільшого характеризуються однозначністю. Формування внутрішньої організації полісемічних еквівалентів слова також відмежовує їх від слів: «Окремі значення ЕС (еквівалентів слова. – Ю. С.) переважно однорідні і рівноцінні, тому встановлення головного і вторинного подекуди неможливо здійснити, тоді як у складі слова спостерігається семантична похідність значень» [35, с. 20].

Такі ознаки, як стійкість, відтворюваність у мовленні як єдиного цілого, єдність значення, на думку Р. Рогожнікової, зближують еквівалент слова як зі словом, так і з фразеологізмом [59, с. 4]. Від фразеологізму еквіваленти слова відрізняються тим, що повнозначне слово таких сполук не обов'язково втрачає лексичне значення повністю [51, с. 111]. Найчастіше відбувається лише деякий семантичний зсув, пов'язаний із використанням сполуки в певній функції, однак стійкість сполуки зберігається [59, с. 4].

Про відтворюваність варто пам'ятати, що вона в еквівалентах слова й фразеологізмах різниться: «У першому випадку відтворюються певні форми слова, що складаються з кількох графічно окремих компонентів, або синтагматично об'єднані неповнозначні слова, у другому – структури, котрі мають ознаки зовнішньої форми словосполук або складніших за них утворень» [35, с. 20].

Ще однією ознакою, спільною як для еквівалента слова, так і для фразеологізму, є варіативність. Проте стосовно фразеологізмів ця ознака «жива», актуальна, а «варіативність ЕС (еквівалентів слова. – Ю. С.) надзвичайно обмежена, передбачувана, оскільки здебільшого пов'язана з первинними формами, на базі яких утворюються розглядані одиниці» [38, с. 17]. Досліджуючи це питання, А. Лучик робить висновок: «Отже, якщо варіювання фразеологічних одиниць сприяє “постійному розвитку фразеології”, то варіювання ЕС (еквівалентів слова. – Ю. С.) здебільшого свідчить про незакінчений характер їхнього формування і живі зв'язки з утвореннями, від яких вони походять» [38, с. 17].

Одна з найхарактерніших і явно виражених ознак еквівалентів слова, – нарізнооформленість. Ця ознака зближує еквіваленти слова із фразеологізмом [59, с. 4]. На цьому фоні гадаємо, що можна виокремити ще одну ознаку, яка поєднує еквівалент слова та фразеологізм, – складеність (рос. составность): «Фразеологічна одиниця – складений лінгвістичний знак, інтегрантами якого є словесні знаки» [25, с. 24]. Зауважимо, що

неповнозначні слова – також слова, а отже, як і повнозначні, можуть являти собою мовний знак.

Обстоюючи думку про недоцільність зарахування еквівалентів слова до фразеологізмів, К. Мельник зазначає: «Для фразеологізмів характерна тричленна схема творення. На першому етапі найменування реалії прямо виражає сприйняття якого-небудь об'єкта чи явища (тут вживається вільне сполучення слів). Далі найменування реалізується в переносно-образному вираженні узагальненої думки (етап стійкого метафоричного об'єднання). І насамкінець реалія іменується умовним символом, у якому семантична двоплановість уже затемнена (етап зрощення). Водночас на жодному з етапів розвитку в ЕС (еквіваленті слова. – Ю. С.) образне значення не виникає, що є вагомою підставою не відносити ці конструкції до одиниць фразеології» [40, с. 60].

Наведемо погляд А. Лучик: «На появу фразеологічної одиниці в мовній системі вказує додаткове лексичне значення у певних сполук порівняно з прямим значенням його компонентів. Переосмислення словосполуки пов'язане з набуванням нею ознаки експресивності, власне “образність” та виразність словосполуки є “магнітом”, який притягує до неї те додаткове лексичне значення, котре словосполуку перетворює у фразеологізм» [цит. за: 32, с. 206]. «В ЕС (еквівалентах слова. – Ю. С.) же відбуваються тільки семантичні зрушення, певні зсуви значення, десемантизація повнозначних компонентів, а отже й ознаки експресивності їхній внутрішній організації не притаманні» [35, с. 21].

Отже, «з тлумачення цих одиниць (еквівалентів слова на кшталт *з оглядкою, без тями*. – Ю. С.) випливає, що вони мають такі основні ознаки: щодо змісту – характер прямого значення; щодо форми – роздільнооформленість; щодо функції – відсутність можливості образного вживання. За ознакою змісту (прямий характер значення) еквіваленти слова об'єднуються з лексемами, за ознакою форми (роздільнооформленість) – із

фразеологізмами, проте функціональною ознакою (відсутність можливості образного вживання) протистоїть лексемам і фразеологізмам» [33, с. 18].

Важливим виявляється розрізнення еквівалента слова як «зв'язаної» сполуки слів від вільного словосполучення: «Еквіваленти слова можуть співвідноситися також із вільними сполуками, у яких повнозначне слово виступає у своєму лексичному значенні» [59, с. 10]. Наприклад: *Карантин випускникам вузів явно **на руку**: можна більше часу присвятити дипломній роботі; Мені **на руку** сів метелик*. У першому разі маємо еквівалент слова зі значенням 'вигідний'. У другому ж – виразне вільне сполучення слів, тому що слово *рука* передає своє пряме значення 'кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців', 'частина цієї кінцівки від зап'ястка до кінчиків пальців; кисть', а прийменник *на* просто виражає граматичне відношення, як це й характерно для цієї службової частини мови.

До того ж, еквівалент слова не може «розриватися», поширюватися новим повнозначним компонентом. На думку М. Трубецького, для того щоб розмежувати неоднокомпонентні слова й вільні сполучення слів, варто спробувати вставити між їхніми компонентами ще одне слово. Якщо це можливо, маємо справу з вільним сполученням слів [53, с. 40–41]. Порівняймо: *Працюємо [в театрі] **на очах** у глядачів – зараз це модно* (Я. Верещак) і ***На** наших **очах** українці із дітьми американські солдати в Зальцбурзі не пустили переночувати до притулку, де явно ще були вільні місця* (Н. Сняданко); *Не сумнівайтеся, цей дім побудовано **на роки*** і *То був час, коли він остаточно і, здавалося, **на довгі роки** утвердився на позиції короля* (Ю. Андрухович).

А от сполуку *від руки* поширити вже неможливо, бо абсолютно втрачається значення утвореного еквівалента слова – 'ручним способом', 'не використовуючи технічних засобів': *Важливо було вміти написати **від руки**, бо не було комп'ютера* (Н. Сняданко) – *Важливо було написати **від** своєї **руки***..., Важливо було написати **від** втомленої **руки***... тощо.*

Питання розрізнення еквівалента слова та вільної, з одного боку, й фразеологічної, з іншого боку, сполуки слів, на думку Р. Рогожнікової, суттєве і в теоретичному, і в практичному планах. «Теоретично він (рос. вопрос. – Ю. С.) важливий у зв'язку з визначенням меж слова, розмежуванням слова і словосполучення, виокремленням типів фразеологічно зв'язаних одиниць, співвідношенням слова, словосполучення й частини мови» [51, с. 115]. Практично ж це дуже важливо в лексикографії та методиці викладання рідної чи, особливо, рідної як іноземної, мови.

Своєрідний погляд має О. Важеніна: «Нефразеологічні та фразеологічні одиниці мирно співіснують і разом заповнюють семантичний простір, причому з причин простої мовної доцільності ці одиниці ніколи не накладаються повністю одна на одну, а є лише дотичними чи такими, що частково перетинаються. До того ж, фразеологізми понятійно співвідносяться не з усім обширом лексики, а лише з тією її частиною, яка є конотативно забарвленою, виражає відношення людини до дійсності, а не просто іменує її. Фразеологізми доповнюють і збагачують мову такими оцінно-експресивними засобами, яких не вистачає і які здатні досить докладно описати фрагмент позамовної дійсності, чого не можна здійснити в межах лексичної номінації» [10, с. 44]. «На нашу думку, слово являє собою знак, а фразеологізм – символ. Якщо фразеологізм ставити на один рівень з іншими лексемами, то доведеться або визнати символічність слова, або вважати фразеологізм знаком, що аж ніяк не відповідає дійсності» [10, с. 48]. Якщо йти за цією думкою, то еквівалент слова – теж мовний знак, як і слово, його не можна вважати символом, тому що він не має образності, притаманної фразеологізму.

Отже, еквівалент слова являє собою особливу одиницю мови, яка має спільні ознаки як зі словом, так і з фразеологізмом, але суттєво відрізняється від них.

1.3. Прийменниково-іменникові сполучення як найпродуктивніші форми для поповнення прислівникового класу еквівалентів слова

У межах самостійних частин мови найбільше еквівалентів слова фіксується в класі прислівників. Можливо, це пов'язано з тим, що «прислівник – частина мови, яка найменше оформлена в мові і процес становлення якої і в сучасній мові найбільш продуктивний» [26, с. 96].

Як відомо, «прислівники поповнювались і поповнюються із резервів іменників, прикметників, числівників, дієслів» [13, с. 341]. І. Вихованець зазначає: «...Необхідною і визначальною рисою цього розряду слів (прислівників. – Ю. С.) є різний ступінь нейтралізації вихідних прикметникових, іменникових і дієслівних ознак, тобто різні ступені переходу прикметників, іменників і дієслів у прислівники. Однією з найважливіших ознак прислівника є його семантика, яка ґрунтується на особливостях його синтаксичного функціонування. Прислівники вживаються для вираження ознаки іншої ознаки – динамічної дієслівної або статичної прикметникової [17, с. 185].

Важливо зазначити, що прислівник як частина мови значною мірою сформувався в процесі функціонування відмінкових і прийменниково-відмінкових форм іменника в обставинній функції та ізоляції будь-якої граматичної форми від відмінкової парадигми іменника [54, с. 170]. І. Мещанінов стверджував: «Являючи собою переважно похідне утворення, прислівники зобов'язані своїм виокремленням в осібну частину мови синтаксичному їхньому значенню... прислівники виокремлюються в осібну частину мови, коли їхня синтаксична функція надає їм властиве лексичне оформлення» [44, с. 345].

На думку А. Лучик, «генетичний код і формально-значеннєва сутність у поєднанні з гнучкістю словотвірних потенцій забезпечують йому (прислівнику. – Ю. С.) виживання як автономної сутності і здатність до

адвербіалізації інших частин мови, особливо на рівні синтаксичних зв'язків» [38, с. 11].

І. Вихованець розрізняє три ступені переходу іменника, прикметника та дієслова у прислівник: синтаксичний, морфологічний і семантичний. Першим ступенем є синтаксичний. Слово займає синтаксичну позицію прислівника, але не змінює формальних морфологічних ознак вихідної частини мови. Наступний ступінь переходу, морфологічний, вищий порівняно із синтаксичним. Він свідчить про «системну мовну граматикалізацію відповідного елемента. Набуття синтаксичних і морфологічних ознак нової для вихідного слова частини мови іноді супроводжується також семантичними зрушеннями – частковим або повним семантичним зближенням із класом прислівників, до якого синтаксично і морфологічно перейшло дане слово» [17, с. 197]. Завершальний ступінь переходу вихідних частин мови у прислівник – семантичний. Це ступінь найвищого рангу.

Грунтуючись на вищенаведеній думці, вважаємо, що стосовно прислівникових еквівалентів слова варто говорити про другий, морфологічний ступінь переходу певної частини мови у прислівник. Стосовно цього А. Лучик зазначає: «Прислівникові ЕС (еквіваленти слова. – Ю. С.) постають унаслідок взаємодії лексичних і семантичних структур, які тяжіють до обставинних функцій, а згодом відриваються від синтаксичного рівня. Виштовхуючись із царини власне синтаксису, вони неначе завмирають на межі переходу від синтаксичної сполуки до однослівного лінгвістичного знака, остаточно ще не набуваючи властивостей слова, але й не належачи вже сполученню слів» [38, с. 11].

Під час вивчення прислівникових еквівалентів слова встановлено, що найчастіше вони формуються на основі прийменниково-іменникових сполук, власне, від прийменниково-відмінкових форм. Порівняймо наше спостереження із твердженням авторів академічної граматики сучасної української мови І. Вихованця й К. Городенської: «Прийменник разом із

субстантивом є в типових випадках аналітичним синтаксичним прислівником. Прийменники відбивають взаємодію аналітичних і синтетичних релятивних морфем, співіснування аналітизму й синтетизму у граматичній структурі сучасної української літературної мови, характер розвитку аналітизму в системі іменника і прислівника» [15, с. 21]. Ось які приклади можемо навести для підтвердження цього на основі нашого матеріалу: *без сліду – безслідно, без упину – безупинно, без успіху – безуспішно, в (у) ніч – уночі, до речі – доречно*.

Ще В. Виноградов зазначав: «Прийменник, поєднуючись із відмінковою формою іменника, може злитися з нею в одне слово. Значення прийменника ніби всмоктується в предметне (рос. вещественное. – Ю. С.) значення іменника. Виникають нові обставинні слова, утворені префіксацією різних відмінкових форм іменника» [12, с. 283]. Як стверджує В. Істоміна, «прийменниково-відмінкова форма імені має значення, що виникло внаслідок “трансформації” образу, властиве лише йому, і яке не визначається ні одним із поданих у словнику значень слова» [22, с. 209], що, на нашу думку, цілком справедливо щодо прислівникових еквівалентів слова.

Саме в обставинній функції у сполученнях іменника з прийменником найчастіше відбуваються семантичні зміни та фразеологізація сполуки [51, с. 114]. Ґрунтовно цей процес описала А. Лучик: «Номінативний характер прислівникових еквівалентів взаємодіє із властивостями їхніх обставинних синтаксичних функцій, внаслідок чого іменниковий за походженням елемент переорієнтується і специфікується для вираження семантики прислівника. У цих випадках повнозначне слово не обов’язково втрачає своє значення, відбувається лише певний зсув у його семантиці. Спостерігається поступове згасання тих семантичних ознак повнозначного слова, які не можуть суміщатися з його реальним значенням. Регулярне використання подібних синтагматичних об’єднань у різноманітних мовленнєвих актах виявляється ще однією із причин їхнього застигання, а інколи і подальшого “вивітрювання” семантики повнозначного компонента подібних структур,

які, не змінюючи ознак своєї форми вираження, потрапляють в інше коло одиниць – прийменникового статусу» [39, с. 186].

Виражаючи граматичне значення прийменниково-іменниковою сполукою, функція флексії виявляється менш актуальною й навіть периферійною. Флексія прийменниково-відмінкової форми в синтаксичній позиції прислівника актуальна ще менше. А прийменник, підпорядковуючи собі елемент прийменниково-іменникових структур, відіграє суттєву роль і в змінах внутрішньої організації останніх [37, с. 102–103]. «Специфіка семантико-граматичних параметрів прийменника полягає в орієнтації його на субстантив, тобто на трансформацію субстантива у прислівникову позицію для вираження адвербіальних семантико-синтаксичних відношень і підрядного синтаксичного зв'язку» [16, с. 24].

Оскільки, як зазначає А. Лучик, зміна значення знака відбувається зазвичай внаслідок його вживання в переносному значенні, то природним є і вплив семантики прийменника на перекваліфікацію лінгвістичного статусу всієї прийменниково-іменникової сполуки [37, с. 103]. Так, у нашому випадку зазначена сполука переходить у розряд прислівникових еквівалентів слова.

Висновки до першого розділу

Еквіваленти слова – це окрема, своєрідна одиниця мови, яка характеризується такими основними ознаками: “зв’язаність”, стійкість, єдність значення, постійна форма, однонаголошеність, безобразність, однозначність (здебільшого), нарізнооформленість. Найактивніше тенденцію переходу до розряду прислівникових еквівалентів слова виявляють прийменниково-іменникові сполуки, які спочатку функціонують у мовленні на синтаксичному рівні, а з часом, внаслідок постійного вживання та сталої структури, переходять на лексичний рівень. Нарізнооформленість цих сполук не дає змоги кваліфікувати їх як слово, безобразність та однонаголошеність – як фразеологізм, а єдність значення й відтворюваність – як вільне сполучення слів. Еквіваленти слова, зокрема прислівникові, в сучасній українській мові не периферійне явище. Ці одиниці все наполегливіше «заявляють» про себе, вони, по суті, вже формують категорію мови.

У вченні про еквіваленти слова можна говорити про певну еволюцію. Спочатку цей термін трактували неправильно (з сучасного погляду) (В. Виноградов), доволі часто такі одиниці (що, до речі, спостерігається й нині) вважали окремим різновидом фразеологічних сполук (Н. Бабич, Н. Зубець, Ю. Божко, О. Григоренко, Ж. Руденя та інші). Вперше обґрунтувала явище еквівалентів слова російська дослідниця Р. Рогожнікова. В україністиці прислівниковим еквівалентам слова приділяють увагу А. Лучик, К. Мельник, прийменниковим – О. Антонова, Н. Куш. Л. Бутко дослідила водночас прийменникові та партикулятивні еквіваленти слова.

Загалом, усі ці наукові роботи покращують стан вивчення одиниць перехідних рівнів мовної системи, зумовлюючи все більшу необхідність продовження таких досліджень.

РОЗДІЛ 2

ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА

Для того щоб з'ясувати місце й функції певних елементів у мовній системі, потрібно виявити ознаки таких одиниць, характер відношень між ними, можливі комбінації цих елементів у межах системи. Одним із найкращих способів уточнення вихідних уявлень про системні зв'язки у мові, поглиблення знань про структурну організацію та породжувальну силу мови є упорядкування її елементів шляхом створення моделей, які наочно представляють мовні факти, зводячи водночас до мінімуму суб'єктивний фактор у дослідженні [38, с. 21–22].

Можливість створити модель певного явища «доводить його вагу у мові, адже в поодиноких, випадкових мовних фактах неможливо вирізнити ознаки релевантні, визначальні для їх будови та функціонування, а отже, виявити й відтворити у моделі спосіб їх організації, їх структуру» [23, с. 6].

Лінгвістична модель допомагає виявляти закономірності в мові, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності між мовними фактами. Моделювання – це своєрідний етап переходу від живого споглядання до абстрактного мислення [47, с. 29].

Під час вивчення синтагматичних властивостей прислівникових еквівалентів слова, зокрема утворених шляхом об'єднання прийменника з іменником, виявляється, що в процесі перетворення таких сполучень на інший мовний знак встановлюються чітко окреслені закономірності [38, с. 23]. Так, початковим компонентом є завжди прийменник, а наступним – іменник у формі певного непрямого відмінка, до того ж прийменник керує іменником, вимагає від нього певного відмінка. Порівняйте: *без міри*, *без причини*, *без тям* (родовий відмінок), *в (у) ряд*, *в (у) такт*, *в унісон* (знахідний відмінок), *з азартом*, *з виляском*, *з гумором* (орудний відмінок) *на бігу*, *на льоту*, *на скаку* (місцевий відмінок).

Побудовані на нашому матеріалі моделі складаються зі спільного прийменникового компонента, під яким розуміємо елемент конструкції прислівникового еквівалента слова, від якого починається її синтагматичне розгортання, та компонентів розщеплення структури (іменників) з однаковими граматичними параметрами (відмінок, число, рід). Побудовані в такий спосіб моделі відбивають як синтагматичні, так і парадигматичні зв'язки елементів прислівникових еквівалентів слова.

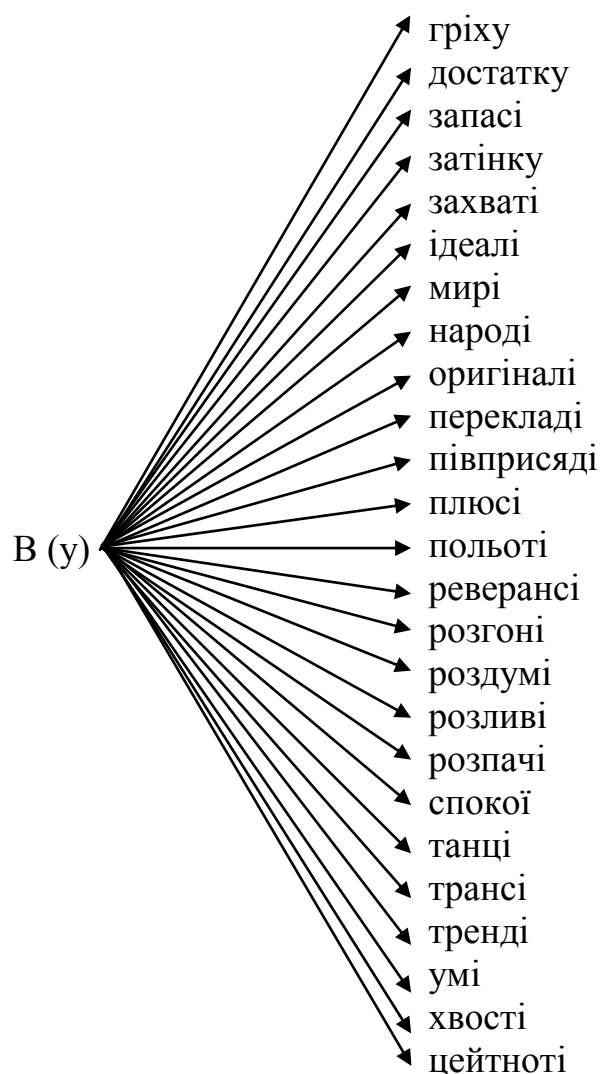
Услід за А. Лучик, під моделлю в цьому дослідженні розуміємо лінгвістично виведену структуру граматичних конструкцій, які відображають механізм породження мовою еквівалентів слова [38, с. 23].

Упорядкування шляхом моделювання прислівникових еквівалентів слова сприяло з'ясуванню закономірностей адвербіалізаційних процесів, вирізненню актуальних стосовно цього властивостей зовнішньої форми елементів, що набувають ознак прислівникового складу слів, виявленню їхніх можливих системних зв'язків [38, с. 73]. На думку Є. Карпіловської, «можливість моделювання певних змін підтверджує їх вагу у мові, тенденцію до регулярності їх появи та усталення» [23, с. 6].

Отож, у розділі представлено формально-структурну організацію прислівникових еквівалентів слова у формі моделей. Це багатокomпонентні моделі еквівалентів слова з віялоподібним розщеплення на першому кроці формування структури (за А. Лучик).

2.1. Найпотужніші моделі прислівникових еквівалентів слова

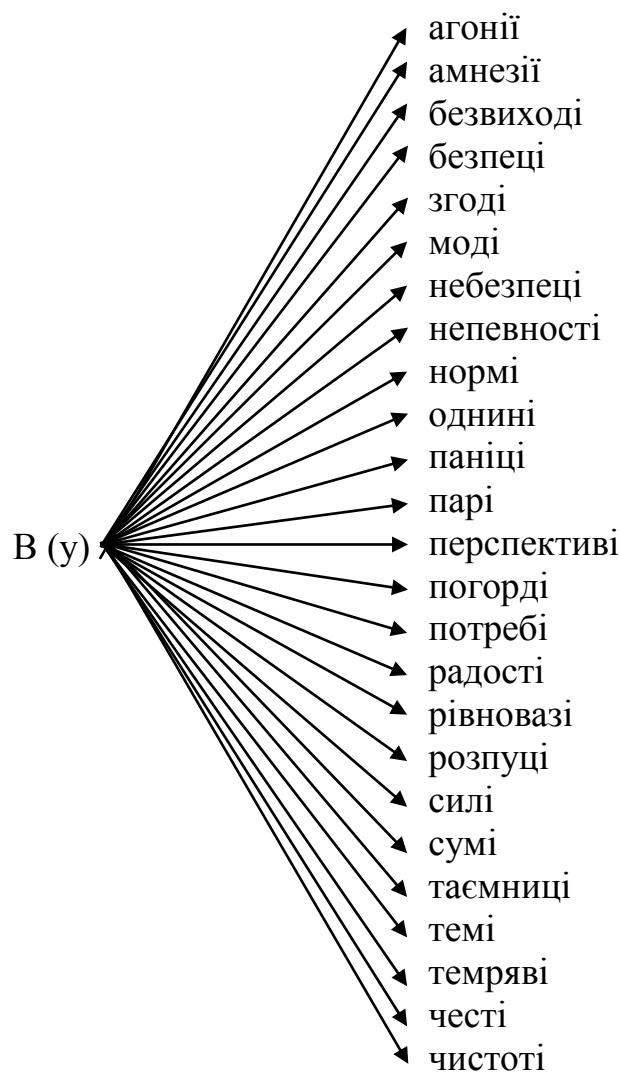
Найпотужніші моделі утворюють поєднання початкового компонента *в* (*у*) та елементів розщеплення у формі місцевого відмінка однини іменників чоловічого і жіночого роду. Такими є обидві двадцятишестикomпонентні моделі із двадцятип'ятикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** – **N_{6ms}**, **Praep** – **N_{6fs}**). Представимо першу з них (елементи розщеплення – іменники чоловічого роду):

Порівняйте вживання деяких із компонентів цієї моделі в наступних реченнях: **В ідеалі** у серці повинна лишитися пуста **В ідеалі** ніщо не повинно вже мати значення.. (Ю. Іздрик)¹; Наприкінці вересня 1939-го до Львова почала повертатися єврейська біднота з Краківського ринку, який **у народі** мав назву «Кракидали» (Н. Сняданко); Маріо Понграц поштиво знімає капелюха, а пані Марія вклоняється **в реверансі** (Ю. Андрухович); А потім **у розпачі** віддала ще немаленьку суму, щоби надрукувати оголошення в ранковій газеті (Н. Сняданко); «Ти **в тренді**», – відкоментувала, як завжди, цинічна Катька (Брати Капранови); Молодші чоловіки **в умі** рахували свої роки – чи ще для війни придатні, якби в разі чого? (М. Матіос).

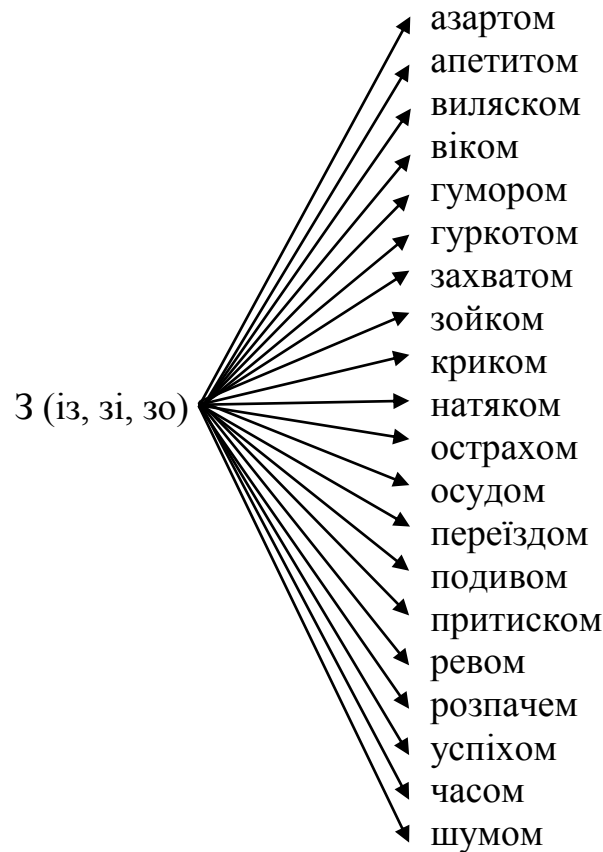
Друга ж модель (елементи розщеплення – іменники жіночого роду) виглядає так:

¹ Зберігаємо авторську пунктуацію.

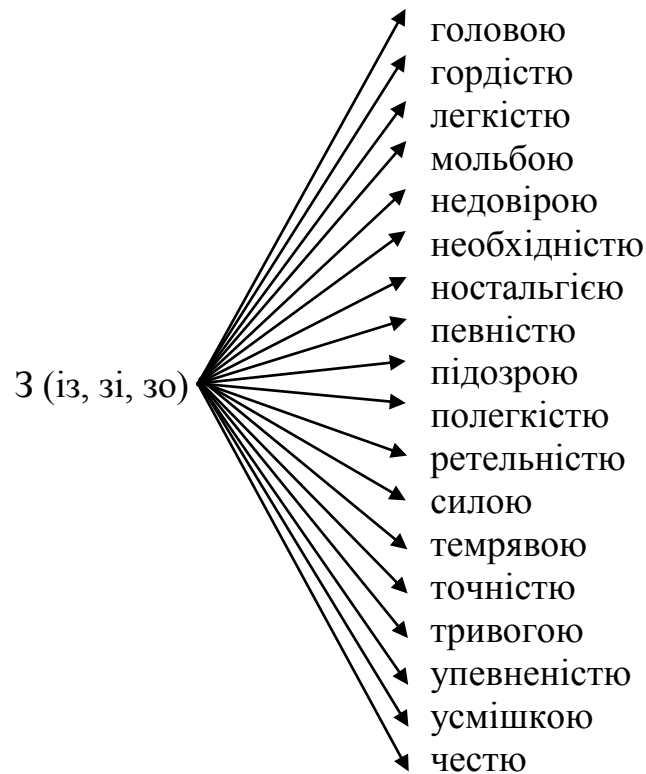
Порівняйте реалізацію деяких прислівникових еквівалентів слова в контексті: *Вогонь браслети **в агонії** розкидає* (Ю. Мусаковська); *Між собою жили **у згоді*** (Н. Сняданко); *Застигла **в непевності** й сама міс Раян, яка тепер мусила добиратися до своїх покоїв мокрою-мокрісінькою, розповідаючи кожному зустрічному про свою пригоду* (Н. Сняданко); *По тім успіху москалі втекли **в паніці** й залишили багато полонених і воєнного матеріалу* (Н. Сняданко); *Скільки б часу не лишилось **В сумі** вийде тільки сум* (Ю. Іздрик); *Сіссі наполягла на тому, щоби приховати від світу існування цієї дитини і виховувати її **в таємниці*** (Н. Сняданко); *Тож сидимо **в темряві*** (Н. Сняданко); *Вона була переконана, що дітей слід тримати **в чистоті** й в естетично вишуканих інтер'єрах, аби у них розвивалося почуття прекрасного* (Н. Сняданко).

Потужною є й двадцятиоднокомпонентна модель із двадцятикомпонентним розщепленням, утворена поєднанням початкового компонента з та його фонетичних варіантів *із*, *зі*, *зо* з елементом розщеплення у формі орудного відмінка однини іменника чоловічого роду (схема **Praep** – **N_{5ms}**):

Порівняйте певні зазначені елементи в реалізації: *Мені подобається дивитися, як хтось їсть під час мого суворого посту. Починаю готувати з азартом* (Т. Іващенко); *Двоє рухливих жовтих очей із гуркотом наближаються до неї* (М. Матіос); *Броніслава щоранку ходила на той ринок і з острахом роздивлялася чудернацьких морських істот, іще живих, щойно виловлених з моря* (Н. Сняданко); [Бійці] *Розбилися на дві лави і почали з ревом збігатися і розбігатися знову, намагаючись тримати приціл* (Брати Капранови); *Так, ми знаємо, що вистава йшла з успіхом і публіка неодноразово вибухала оплесками* (Ю. Андрухович); *З часом реальні риси матері й бабушки майже цілковито змінилися на уявні, більш зручні та прийнятні* (Н. Сняданко).

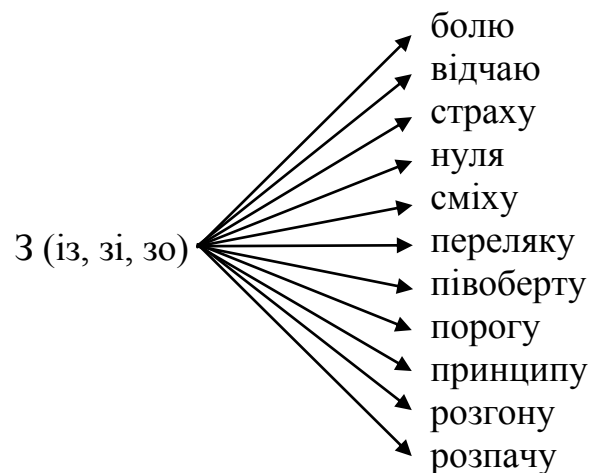
Від попередньої наступна дев'ятнадцятикомпонентна з вісімнадцятикомпонентним розщепленням модель відрізняється показниками компонентів розщеплення, які мають ознаки не чоловічого, а жіночого роду (схема **Praep – N_{5fs}**):

Порівняйте реалізацію деяких наведених вище еквівалентів слова: *Він потай спостерігав за «колегами» і з **гордістю** зазначав, що в нього нерви значно міцніші, ніж у багатьох інших* (Н. Сняданко); *На мене з **мольбою** дивляться жіночі очі* (Т. Іващенко); *Я завжди з **підозрою** дивився на цього товариша – він був не рівня моєму хлопчикові* (Л. Дереш); *Цей медичний висновок вони сприйняли радше з **полегкістю*** (Ю. Андрухович); *Іванка тужиться – і з **силою** відриває ще одну дранку зі стіни дзвіниці* (М. Матіос); *Улітку в селі ніхто не лягає спати з **темрявою*** (М. Матіос); *Таких може бути й більше, але з **точністю** можемо стверджувати про одного* (Ю. Андрухович).

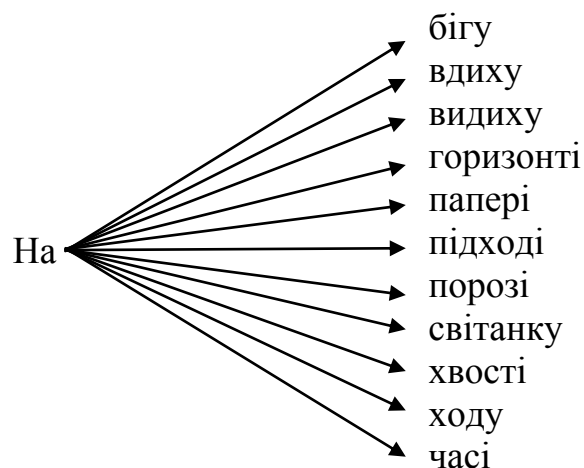
2.2. Моделі прислівникових еквівалентів слова середньої потужності

До моделей середньої потужності належить дванадцятикомпонентна з одинадцятикомпонентним розщепленням модель із початковим прийменником з (*із, зі, зо*), компоненти розщеплення якої мають форму іменника чоловічого роду в родовому відмінку однини (схема **Praep – N_{2ms}**):

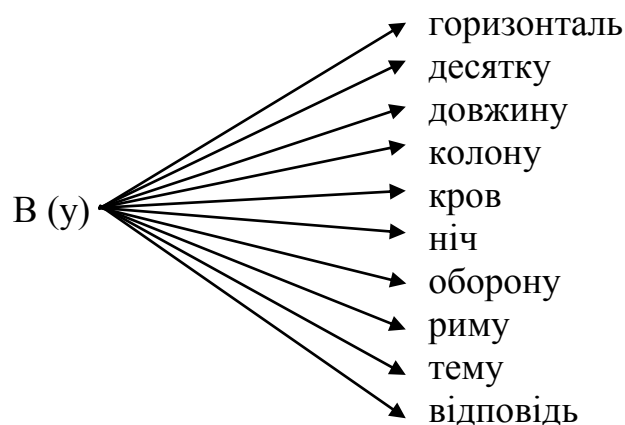
Порівняйте, як деякі з цих прислівникових еквівалентів слова функціонують у реченні: *Іванці з болю* котилися сльози... (М. Матіос); *Її [Іванчині] ноги приростають до церковної підлоги чи то зі страху*, чи *з відчаю* (М. Матіос); *І вкотре вже ми запускаєм з нуля* Цивілізаційний двобій (Ю. Іздрик); *Там їх півтори-дві доби катували так, що деякі з переляку* не змогли назвати навіть власних прізвищ (Ю. Андрухович); *Шагута з порогу* хвацько козирнув, як і годиться розвіднику (Брати Капранови); ...*Уляна завжди готувалася до процесу, щоб якомога компетентніше захищати перед суддями інтереси клієнта. Просто з принципу* (Брати Капранови); *Власник звіринця Мікеланьйоло (він же Густав Зуппе) божеволів з розпачу* (Ю. Андрухович).

Крім того, досить потужною є дванадцятикомпонентна з одинадцятикомпонентним розщепленням модель з початковим елементом *на* та компонентами розщеплення у формі іменника чоловічого роду в місцевому відмінку однини (схема **Praep – N_{6ms}**):

Порівняйте реалізацію певних компонентів у таких реченнях: *Після перекуру розпочалися тренування з ближнього бою. Цугсфюрер пояснював правила прицілювання **на бігу**, коли противник так само біжить назустріч* (Брати Капранови); ***На вдиху** і [на] **видиху** ловимо дим поцілунку На пульсі й зітханні возводимо пристрасті дим* (Ю. Іздрик); *Шепотить шепіто згубно грає гобой І прихід мабуть десь **на підході*** (Ю. Іздрик); *Поки поралися, надійшла допомога – Дмитро з молодиком у жовтій жилетці, прикрашеній червоним хрестом [,] та ще й малий Олекса **на хвості*** (Брати Капранови).

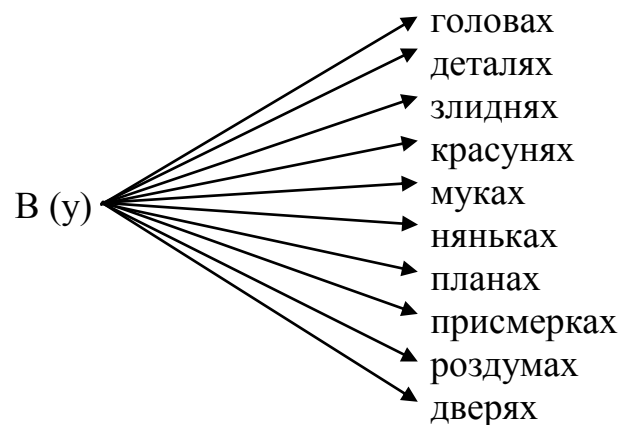
На матеріалі дослідження побудовано також одинадцятикомпонентні з десятикомпонентним розщепленням моделі. Обидві мають початковий компонент *в* (*y*), але відрізняються елементами розщеплення. У першій це іменники жіночого роду у формі знахідного відмінка однини (схема **Praep** – **N_{4fs}**):

Порівняйте деякі наведені прислівникові еквіваленти слова *в* в таких реченнях: *З водою сплинеш у невидиму даль І крила розгорнеш у **горизонталь***

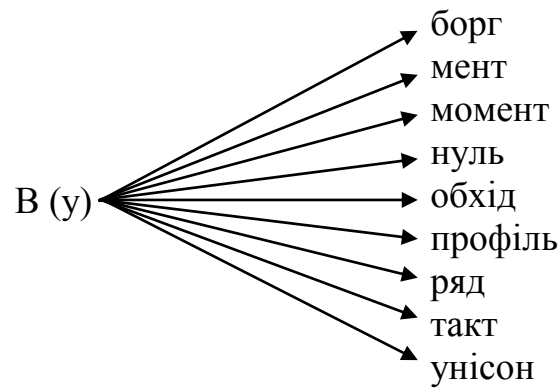
(Ю. Іздрик); *Тягнеться гумою днина у довжину* (Ю. Мусаковська); *Їх вигнали з вагонів, вишикували в колону і повели до оточеного колючим дротом фільтраційного табору* (Н. Сняданко); *Аліна вважала, що говорити слід лише про справді важливі речі, тому здебільшого мовчала чи лише знизувала плечима у відповідь* (Н. Сняданко).

У другій моделі елементи розщеплення – іменники у формі місцевого відмінка множини (схема **Praep – N_{6pl}**):

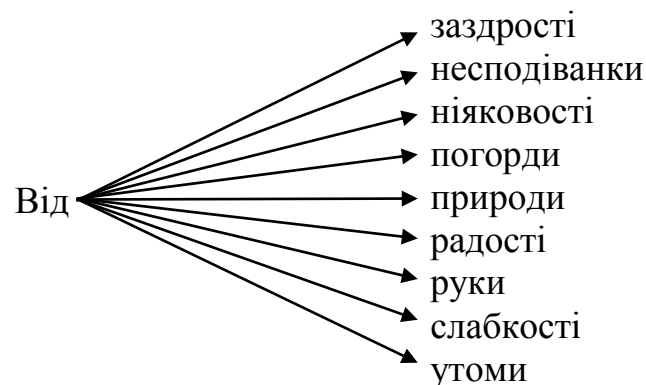
Порівняйте, як функціонують деякі з цих прислівникових еквівалентів слова в реченні: *Іванка забивається на ліжко, намертво вчепившись руками у край лавки в головах* (М. Матіос); *Про це поле [ідеологічних значень] поки рано судити в деталях, але очевидно, що загальне уявлення про політико-ідеологічний центр посунувся сильно до правого екстремуму* (М. Мінаков); *Видиш, хлопче, мама тебе у муках родить, ти ростеш, а не знаєш, що з тобою завтра буде* (М. Матіос); *...Чоловіки, залишені вдома в няньках, від безнадії спиваються, а діти зростають сиротами при живих батьках* (С. Сай-Боднар); *Вільгельм якусь мить постояв у роздумах, а тоді подався в напрямку до Південного вокзалу – до кнайпи, де він зазвичай обідав* (Н. Сняданко); *Та ось настав призначений час, і у дверях з'явився цісар* (Н. Сняданко).

Також побудовано дві десятикомпонентні з дев'ятикомпонентним розщепленням моделі. Першу утворюють початковий прийменник *в (у)* разом з елементами розщеплення у формі знахідного відмінка однини іменника чоловічого роду (схема **Praep – N_{4ms}**):

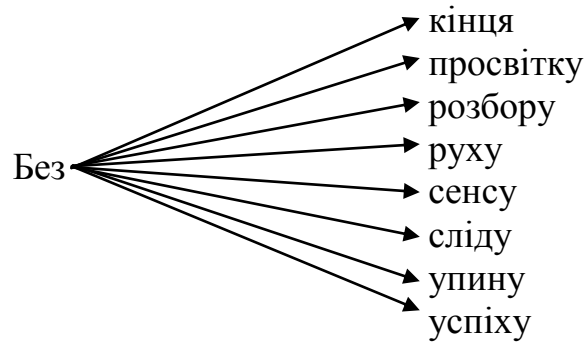
Порівняйте реалізацію деяких вище наведених одиниць у таких реченнях: *Зсихаюся **в нуль** під самотності пресом* (Ю. Іздрик); *Плебанія була недалеко від церкви, проте сільський гостинець вів туди трохи **в обхід**, тож протоптали стежку навпростець через сад до фіртки...* (Н. Сняданко); *Велетенські банти на головах дівчаток похитуються **в такт** із кроками* (Н. Сняданко); *Ти – лиш тінь що за сонцем іде **в унісон*** (Ю. Іздрик).

Другу десятикомпонентну з дев'ятикомпонентним розщепленням модель утворюють початковий прийменник *від* та елементи розщеплення у формі родового відмінка однини іменника жіночого роду (схема **Praep – N_{2fs}**):

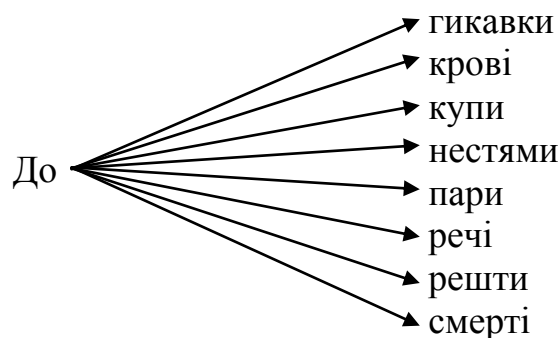
Порівняйте функціонування певних складників моделі в реченнях: *Вони ще довго сміялися навіть після того, як офіціант з буряковим **від ніяковості** обличчям приніс прибори, ще тисячу разів сказав «ізвиніте» і навіть один раз «вибачте»* (Брати Капранови); *Вільгельм нетямився **від радості**, що їде в таке славне місце* (Н. Сняданко); *Важливо було вміти написати **від руки**, бо не було комп'ютера* (Н. Сняданко); *Феліксові гули **від утоми** ноги* (Н. Сняданко).

Менш потужними є дев'ятикомпонентні з восьмикомпонентним розщепленням моделі. Перша модель має таку структуру: початковий компонент *без* + компоненти розщеплення у формі родового відмінка однини іменника чоловічого роду (схема **Praep – N_{2ms}**):

Порівняйте деякі прислівникові еквіваленти слова в контексті: *Згадай же про кисень про трави про мед І ту що **без просвітку** жде; [Вірус тривожності] валить усіх **без розбору** як мамонтів; Загалом доля світу цього відома Тож **без сенсу** втікати навіть далеко; Заввиграшки зникнуть **без сліду** всі можливі світи..* (усі приклади – Ю. Іздрик); *Потому спробував сприяти наданню позики для побудови греблі в Австрії – теж **без успіху*** (Н. Сняданко).

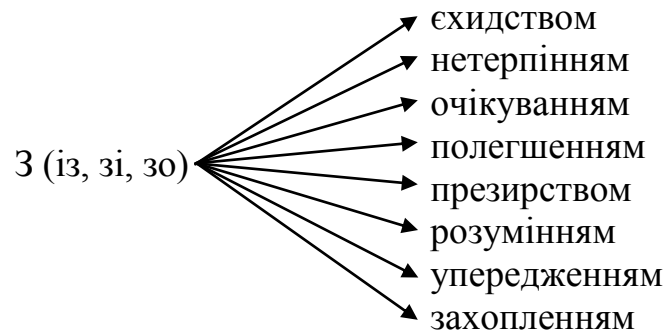
Другу модель утворюють початковий компонент *до* + компоненти розщеплення у формі родового відмінка однини іменника жіночого роду (схема **Praep – N_{2fs}**):

Порівняйте вживання певних зазначених одиниць у таких реченнях: *Імпровізований прощальний стіл зібрав **до купи** і проводжаючих, і тих, хто відлітає* (С. Сай-Боднар); *Мати, **до нестями** налякана останніми подіями, тепер боялася навіть носа поткнути на вулицю* (Брати Капранови); *Я люблю*

тебе **до речі** Бо любов – доречна річ (Ю. Іздрик); «Мертво стиснути» долоні у танці, за [Василем] Герасим'юком, – це стояти з побратимами **до смерті**, бо танець є моделлю циклічності життя людини (М. Лаюк).

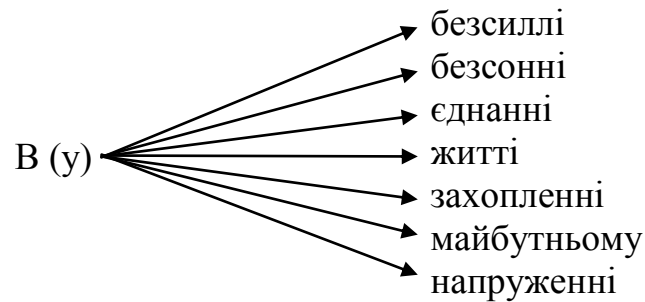
Третю модель реалізують такі складники: початковий компонент з (із, зі, зо) + компоненти розщеплення у формі орудного відмінка однини іменника середнього роду (схема **Praep** – **N_{5ns}**):

Порівняйте, як реалізуються декотрі зі вказаних прислівникові еквіваленти слова: *Того року, коли будівництво «Ватуруса» нарешті було завершено, ціла родина з **нетерпінням** чекала на прибуття нової яхти* (Н. Сняданко); *Обидва [хлопці] повернули голови, і з **очікуванням** подивилися на старшого товариша* (Брати Капранови); *Віллі зітхнув **із полегшенням** і вийшов разом з усіма* (Н. Сняданко); *Українська інтелігенція най ставиться до мене з **презирством**, – се зрозуміло для мене: се маленькі люди* (Н. Сняданко); *Решта офіцерів і до українців, і до євреїв ставилася радше з підозрою та [з] **упередженням*** (Н. Сняданко).

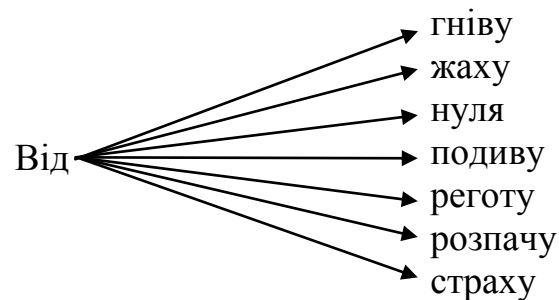
Восьмикомпонентні із семикомпонентним розщепленням моделі утворюють поєднання компонентів розщеплення у формі іменників середнього роду в місцевому відмінку однини з початковим прийменником *в* (у) (схема **Praep** – **N_{6ns}**), іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини з початковим прийменником *від* (схема **Praep** – **N_{2ms}**), іменників жіночого роду в родовому відмінку однини з початковим прийменником *з* (із, зі, зо) (схема **Praep** – **N_{2fs}**).

Представимо першу із зазначених моделей (з початковим компонентом *в* (у)):

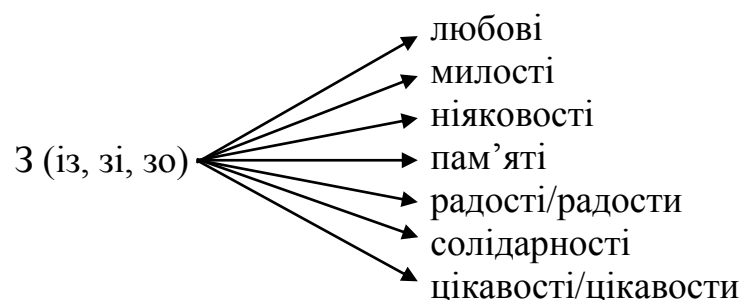
Порівняйте функціонування деяких одиниць у реченнях: *Від безсоння тисне в скронях Бозна-скільки вже не сплю Та люблю тебе **в безсонні** І крізь сон також люблю* (Ю. Іздрик); *Людська гідність – це не те, що вони **в житті** завоювали, отже, й не те, на що вони заслуговують* (С. Іванюк); *Усі живуть у **напруженні**, очікуючи, чим це завершиться* (Н. Сняданко).

Друга модель (із початковим компонентом *від*) має такий вигляд:

Порівняйте певні еквіваленти слова в контексті: *Професор почервонів і аж вибалушив очі **від гніву*** (Н. Сняданко); *Жив би здаля задля твоїх чеснот І **від нуля** знов починав би бути* (Ю. Іздрик); ***Від подиву** вони зупинилися* (Н. Сняданко); *Жінки заклакли, заскочені, а потім **від реготу** буквально зігнулися навпіл, безсило опустивши руки* (Брати Капранови).

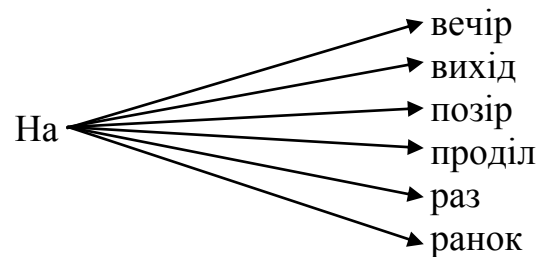
Третя зі вказаних вище моделей (з початковим компонентом *з* (із, зі, зо)) виглядає так:

Порівняйте вживання деяких зазначених одиниць у реченнях: *Звідки тобі знати, що значить бути щеням, якому залишили життя лише з милості* (О. Вітер); *І коли б вона нарешті таки вибралася на небо – з радості скакала би хмарами, мов кобиличка* (М. Матіос); *Я з цікавості дивився на неї кожних кілька годин* (Н. Сняданко).

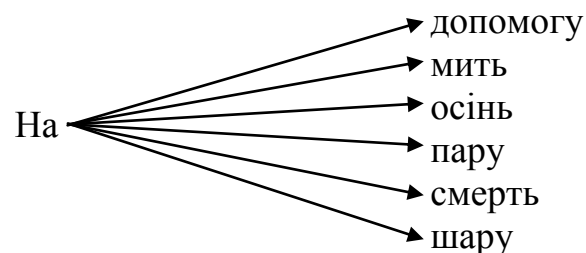
Чотири семикомпонентні із шестикомпонентним розщепленням моделі утворюють початковий прийменниковий компонент *на* та компоненти розщеплення у формі іменників чоловічого, жіночого, середнього роду в знахідному відмінку однини (схеми відповідно **Praep – N_{4ms}**, **Praep – N_{4fs}**, **Praep – N_{4ns}**), а також іменників у місцевому відмінку множини (схема **Praep – N_{6pl}**).

Елементами розщеплення в першій моделі є іменники чоловічого роду:

Порівняйте реалізацію деяких наведених вище одиниць у реченнях: *Мої шукачі, перекинувшись кількома словами, поспішили на вихід* (С. Сай-Боднар); *Історіософські, світоглядні, релігійні концепти поета «зависали», на позір не змінювали суттєво ідеологічне поле...* (В. Агеєва); *Пазли складаються просто на раз – Щільно як вівці гніздовського* (Ю. Іздрик); *На ранок він почав розповідати все* (Ю. Андрухович).

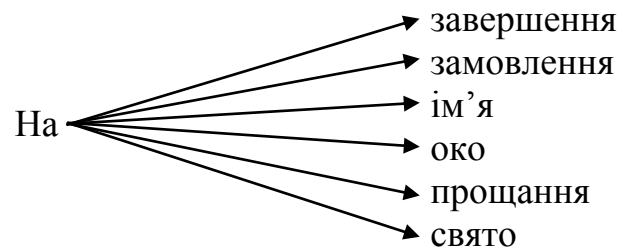
Елементами розщеплення другої моделі є іменники жіночого роду:

Порівняйте реалізацію певних еквівалентів слова в реченнях: *Їй нестерпно кортіло хоча б на мить зазирнути до забороненого простору*

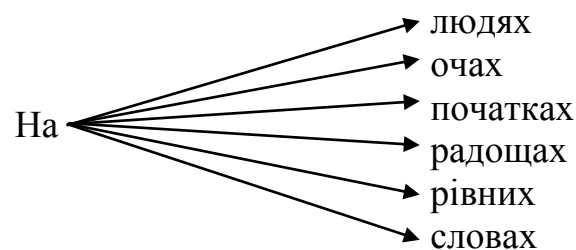
(Ю. Андрухович); *Тут **на осінь** у кожному визрів солдат* (Ю. Іздрик); *І все нам було **на шару*** (Ю. Іздрик).

Елементи розщеплення третьої моделі – іменники середнього роду:

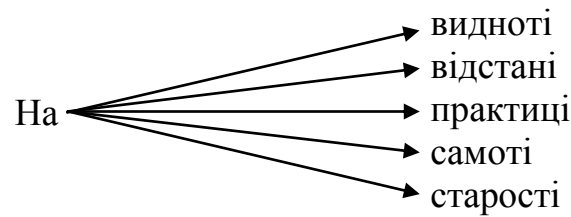
Порівняйте вживання деяких одиниць у контексті: *Американці відомі тим, що **на замовлення** хапають у своїй зоні всіх, на кого вкаже пальцем НКВС, і транспортують за демаркаційну лінію* (Н. Сняданко); *Чоловік не називав мене навіть **на ім'я*** (Т. Іващенко); ***На прощання** ніхто з нас ніщо не сказав* (Ю. Іздрик).

Елементами розщеплення четвертої моделі є іменники у формі множини, до того ж у місцевому відмінку, тоді як іменники – елементи розщеплення попередніх моделей мали форму однини знахідного відмінка:

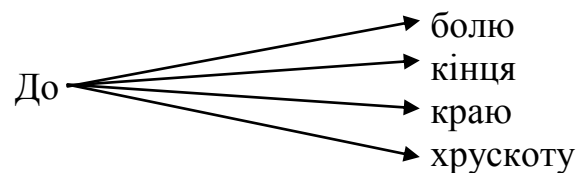
Порівняйте декотрі прислівникові еквіваленти слова в реченнях: *Працюємо [в театрі] **на очах** у глядачів – зараз це модно* (Я. Верещак); ***На радощах** [Уляна] навіть відламала собі шматок маминої сирної паски, що, як завжди, була неперевершеною* (Брати Капранови); ***На словах** усе виглядало красиво, як у казці: все для тебе – живи, радій такому повороту долі та щасливому випадку* (С. Сай-Боднар).

Шестикомпонентну із п'ятикомпонентним розщепленням модель утворено за допомогою початкового компонента *на* та компонентів розщеплення у формі місцевого відмінка однини іменника жіночого роду (схема **Praep – N_{6fs}**):

Порівняйте реалізацію деяких складників моделі в таких реченнях: *Галина вирішила не турбувати Гриця, бо чим він допоможе їй **на відстані**?* (Н. Сняданко); *Подібно закінчувалися й інші їхні спроби застосовувати **на практиці** прогресивні методи створення в сім'ї доброзичливого настрою* (Н. Сняданко); *Блукають в п'їтмі і пливуть проти плину Все **на самоті** й поодиночі* *Хіба так людина шукає людину?* (Ю. Іздрик).

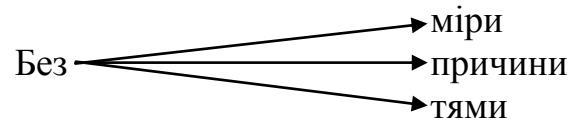
Ще менш потужною є п'ятикомпонентна модель із чотирикомпонентним розщепленням, початковий компонент якої становить прийменник *до*, а компоненти розщеплення – іменники чоловічого роду у формі родового відмінка однини (схема **Praep** – **N_{2ms}**):

Порівняйте функціонування деяких зазначених вище одиниць у реченнях: *Головне – розуміти проблему. Бо ж не можна вилікуватися **до кінця*** (Ю. Іздрик); *Тепер замети на перемерзлій кризі **до краю** заповнили проліт, залишивши посередині лише малюсіньке віконце* (Брати Капранови); *Кожному – місце спальне І **до хрускоту** чисто* (Ю. Мусаковська).

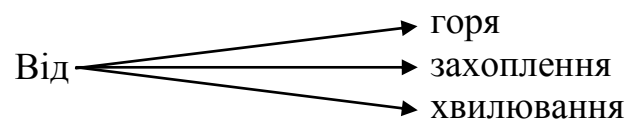
Дві чотирикомпонентні із трикомпонентним розщепленням моделі утворено поєднанням, у першому разі, початкового прийменникового компонента *без* та компонентів розщеплення у формі родового відмінка однини іменника жіночого роду (схема **Praep** – **N_{2fs}**), у другому разі – початкового компонента *від* та компонентів розщеплення у формі родового відмінка однини іменника середнього роду (схема **Praep** – **N_{2ns}**).

Ось як виглядає перша із представлених моделей:

Порівняйте вживання цих еквівалентів слова в контексті: *..А навіть коли бути сильним несила Ми гнулись та не прогинались **без міри*** (Ю. Іздрик); *Тоді Яків сміється **без причини*** (М. Матіос); *Кволі духом заковтують сніг **без тями*** (Ю. Мусаковська).

Друга ж чотирикомпонентна із трикомпонентним розщепленням модель має такий вигляд:

Порівняйте реалізацію складників зазначеної моделі в реченнях: *Як подумаю, що йому в тому житті загрожує, і аж захиляюся **від горя*** (Г. Штонь); *«Знаєс, мамо, со в садочку сьодні було», – аж захилялася **від захоплення** дівчинка* (Н. Сняданко); ***Від хвилювання** слугам тремтіли руки* (Н. Сняданко).

2.3. Найменш потужні моделі прислівникових еквівалентів слова

Найменш потужними є трикомпонентні з двокомпонентним розщепленням моделі. На досліджуваному матеріалі побудовано дев'ять таких моделей.

Першу з них утворюють початковий прийменниковий компонент *без* та компоненти розщеплення у формі іменника в родовому відмінку множини (схема **Praep – N_{2pl}**):

Порівняйте ці прислівникові еквіваленти слова в контексті: *Гродт відчитав у цьому цілком особливий натяк і **без вагань** запропонував Бланці-*

Меланії руку; Так, гестапівські нишпорки **без проблем** занюхали його бойовий пакунок (усі приклади – Ю. Андрухович).

Елементи другої моделі становлять початковий прийменниковий компонент *в* (*y*) та компоненти розщеплення у формі іменника середнього роду в знахідному відмінку однини (схема **Praep – N_{4ns}**):

Порівняйте реалізацію зазначених одиниць у реченнях: *І ми розсміємося просто в обличчя йому* (Ю. Іздрик); ...*Мама розбудила Іванку до схід сонця, принесеною в долонях росю умила її личко, перехрестила, відкрила навстіж вікно і тихо сказала в передрання...* (М. Матіос).

Третя із вище зазначених моделей складається з таких елементів: початковий прийменниковий компонент *до* та компоненти розщеплення у формі іменника в родовому відмінку множини (схема **Praep – N_{2pl}**):

Порівняйте вживання цих прислівникових еквівалентів слова в реченнях: *Я стоптав вісім пар черевиків до дір* Втратив розум погорду і спокій (Ю. Іздрик); *Зірка в долоні упала – І пропекла До кісток* (Ю. Мусаковська).

Четверту модель утворюють початковий прийменниковий компонент *з* (*із*, *зі*, *зо*) та компоненти розщеплення у формі іменника середнього роду в родовому відмінку однини (схема **Praep – N_{2ns}**):

Порівняйте функціонування еквівалентів слова в реченнях: *Якби твій, Риме, муж мигцем пробіг Життя сучасного короткий нарис, – Хтозна, чи з дива викликнути б міг Гучне своє: «O tempora, o mores!»* (А. Содомора); *З похмілля його [капітана] не тішили навіть візити молодих і вродливих дівчат* (Н. Сняданко).

П'ята модель реалізується за допомогою таких елементів: початковий прийменниковий компонент *з* (із, зі, зо) та компоненти розщеплення у формі іменника в орудному відмінку множини (схема **Praep – N_{5pl}**):

Порівняйте уживання вказаних одиниць у контексті: *Світ обриває паскудний свій танець Без попереджень на зламі суботи Сходить з дистанції рідше конвенції Просто закінчується – і з **кінцями*** (Ю. Іздрик); *Пам'ятаю, як десять років тому переступив я поріг цього театру з **мріями** про визнання* (В. Даниленко).

Шоста модель має такі складники: початковий прийменниковий компонент *на* та компоненти розщеплення у формі іменника середнього роду в місцевому відмінку однини (схема **Praep – N_{6ns}**):

Порівняйте реалізацію компонентів моделі в реченнях: *Причина радше у відмінності пріоритетів: мадярів захоплювали передусім реквізиції (більше схожі на конфіскації), що **на ділі** означало широкомасштабні спустошення і пограбування* (Ю. Андрухович); *Уперше **на письмі** «башта зі слонової кості» як метафора виринає у славнозвісній Книзі Соломона: «Шия твоя – як стовп зі слонової кості» (Пісн. 7:4)* (В. Моренець).

Сьому із зазначених вище моделей утворено початковим прийменниковим компонентом *під* та компонентами розщеплення у формі іменника чоловічого роду в знахідному відмінку однини (схема **Praep – N_{4ms}**):

Порівняйте функціонування зазначених елементів у реченнях: *«Бігати в лісі у білих панчішках – це знущання», – бурчала собі **під ніс** няня*

(Н. Сняданко); *Не спалось... А **під ранок** сам, у світлі вечоровім, Приснився сум. І був той сум, на диво... кольоровим* (А. Содомора).

Восьма модель формується за допомогою початкового прийменникового компонента *по* та компонентів розщеплення у формі іменника чоловічого роду в місцевому відмінку однини (схема **Praep – N_{6ms}**):

Порівняйте вживання прислівникових еквівалентів слова в таких реченнях: *Ти на позір цілком ефемерна Хоч **по факту** – мов скеля гірська; Відомий тільки останній кадр Все решта **по ходу** пишеться* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Дев'ята модель відрізняється від попередньої лише тим, що елементом розщеплення є іменник жіночого роду (схема **Praep – N_{6fs}**):

Порівняйте, як функціонують зазначені елементи в контексті: *Уляна потяглася за відкладеним договором: «Ви не заперечуєте, якщо я спочатку дочитаю, а потім вже почнемо їсти? Щоб одразу можна було говорити **по суті**»* (Брати Капранови); *...Тепер вона [Галина] була рада поїхати хоч кудись, і тут їй було значно легше, ніж удома, бо вони з чоловіком усе робили разом або **по черзі*** (Н. Сняданко).

Висновки до другого розділу

Отож, моделювання виявляється доволі перспективним методом для дослідження творення еквівалентів слова. У такий спосіб можна чіткіше, а що особливо важливо, об'єктивно простежити закономірності адвербіалізаційних процесів у сучасній українській мові.

На основі зібраного матеріалу побудовано тридцять три віялоподібні моделі на першому кроці формування структури прислівникових еквівалентів слова. Найпотужніші з них – дві двадцятишестикомпонентні з двадцятип'ятикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{6ms}**, **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{6fs}**), двадцятиоднокомпонентна з двадцятикомпонентним розщепленням (схема **Praep** (*з* (*із*, *зі*, *зо*)) – **N_{5ms}**) та дев'ятнадцятикомпонентна з вісімнадцятикомпонентним розщепленням (схема **Praep** (*з* (*із*, *зі*, *зо*)) – **N_{5fs}**).

До моделей середньої потужності належать такі: дві дванадцятикомпонентні з одинадцятикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*з* (*із*, *зі*, *зо*)) – **N_{2ms}**, **Praep** (*на*) – **N_{6ms}**), дві одинадцятикомпонентні з десятикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{4fs}**), **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{6pl}**), дві десятикомпонентні з дев'ятикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{4ms}**, **Praep** (*від*) – **N_{2fs}**), три дев'ятикомпонентні з восьмикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*без*) – **N_{2ms}**, **Praep** (*до*) – **N_{2fs}**, **Praep** (*з* (*із*, *зі*, *зо*)) – **N_{5ns}**), три восьмикомпонентні із семикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*в* (*y*)) – **N_{6ns}**, **Praep** (*від*) – **N_{2ms}**), **Praep** (*з* (*із*, *зі*, *зо*) – **N_{2fs}**), чотири семикомпонентні із шестикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*на*) – **N_{4ms}**, **Praep** (*на*) – **N_{4fs}**, **Praep** (*на*) – **N_{4ns}**, **Praep** (*на*) – **N_{6pl}**), шестикомпонентна з п'ятикомпонентним розщепленням (схема **Praep** (*на*) – **N_{6fs}**), п'ятикомпонентна з чотирикомпонентним розщепленням (схема **Praep** (*до*) – **N_{2ms}**), а також дві чотирикомпонентні із трикомпонентним розщепленням (схеми **Praep** (*без*) – **N_{2fs}**, **Praep** (*від*) – **N_{2ns}**).

Найменш потужними виявляються дев'ять трикомпонентних із двокомпонентним розщепленням моделі (схеми **Praep** (без) – **N_{2pl}**, **Praep** (в (y)) – **N_{4ns}**, **Praep** (до) – **N_{2pl}**, **Praep** (з (iz, zi, zo)) – **N_{2ns}**, **Praep** (з (iz, zi, zo)) – **N_{5pl}**, **Praep** (на) – **N_{6ns}**, **Praep** (ні) – **N_{4ms}**, **Praep** (но) – **N_{6ms}**, **Praep** (но) – **N_{6fs}**).

Побудовані моделі підтверджують те, що еквіваленти слова не випадкове, а системне явище української мови.

РОЗДІЛ 3

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ

ПРИСЛІВНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА

Семантичний бік мови становить частину її структури й визначає якість мови так само, як і звукова система, граматичний лад чи лексичний склад [11, с. 10]. Усі ці рівні щільно взаємодіють і впливають на функціонування одне одного. Особливо семантика пов'язана з граматиною: «Якщо граматику можна уподібнити кістяку мовного організму, то його семантику – нейронним мережам, які пронизують цей організм у напрямку, визначеним таким кістяком», – зазначає Б. Плотніков [50, с. 68].

Щоб пізнати систему мови, важливо вивчати не лише формальну, а й семантичну структуру мовного знака, адже «існування мовних форм без змісту, а змісту без форми являє собою аномальне явище, оскільки будь-яка зовнішня форма, що виражається засобами мови, здатна набувати певного значення, насичуватися відповідним змістом» [50, с. 21].

Як уже було зазначено, значення еквівалента слова, зокрема його формування, відрізняється від значення, з одного боку, власне слова, а з іншого боку, вільного сполучення слів та фразеологізму. Якщо, наприклад, у вільному сполученні повнозначного й неповнозначного слова повнозначне слово зазвичай передає основне, «загальновизнане», значення, то у складі еквівалента слова воно зберігає «тісні зв'язки зі своєю первинною формою і вже опосередковано через останню зі своїм первинним денотатом. Унаслідок цього колишня ядра семантика таких одиниць відсувається на периферію, а на місці центральної формується нова, яка стає конгломератом тієї, що впливає з функціональних властивостей словосполучки, взаємодії значень компонентів останньої, а також викликані необхідністю вичленування позамовної дійсності» [32, с. 204].

Значення слова формується власне у процесі вичленування навколишньої дійсності: «В об'єктивній дійсності існують різні явища зі

своїми ознаками, діями, взаємозв'язками. У процесі пізнання цих явищ з усіма їх властивостями в нашому мисленні виникають поняття про предметність, ознаки, дії, відношення, які закріплюються водночас у певних типах мовних одиниць – слів» [45, с. 15]. Значення ж еквівалента слова утворюється «на підґрунті вже утворених у результаті пізнавальної діяльності мовних структур. Тому воно відрізняється від семантики слова ще й більшим ступенем абстрактності та складності» [32, с. 204].

Н. Куш, вивчаючи прийменникові еквіваленти слова, пропонує розрізняти їхнє лексичне й смислове значення: «Під лексичним значенням слід розуміти таке значення прийменникового еквівалента, яке він виражає незалежно від оточення – контексту. Смислове ж значення відображає ті відношення, які прийменниковий еквівалент допомагає “здійснити” членам словосполучення [31, с. 151]. На нашу думку, таке розрізнення актуальне й стосовно прислівникових еквівалентів слова. Наприклад, у реченні *Я люблю тебе до речі* Бо любов – доречна річ (Ю. Іздрик) зафіксовано прислівниковий еквівалент слова *до речі* у значенні ‘доречно’. Хоча, як відомо, компонент *до речі* зазвичай функціонує в реченні як вставне слово. Тому в наведеному контексті значення прислівникового еквівалента слова *до речі* ‘доречно’ варто вважати смисловим. А от, скажімо, прислівниковий еквівалент слова *з апетитом* реалізує своє значення ‘смачно’ й без контексту, тож таке значення доцільно кваліфікувати як лексичне.

Однак, звичайно, «повна ізоляція слова від контексту його застосування, від його різноманітних зв'язків, нехай і невеликих ділянок семантичної системи неможлива» [14, с. 12]. Про лексичне значення слова ведемо мову, лише добре знаючи про його функціонування в мовному організмі, ґрунтуючись на лексикографічній практиці тощо.

Останнім часом все актуальнішими стають дослідження лексики як семантично-інтегрованих частин, тобто лексико-семантичних полів. Це й не дивно, адже «традиційна структура лексико-семантичного поля “центр – периферія” здатна відобразити основний словниковий фонд мови» [24,

с. 129]. Зазвичай для позначення сукупності зв'язків лексичного фонду мови послуговуються поняттям «семантичне поле», під яким розуміють «таке угруповання лексем, яке створює тематичну групу, що стосується якоїсь виділюваної людською свідомістю частини фізичної чи психофізичної дійсності» [52, с. 194]. Інколи семантичне поле називають лексичним, оскільки, на думку С. Семчинського, «це поле є підмножиною тієї множини, якою є лексика» [52, с. 194]. Однак сучасні лінгвісти все частіше поєднують ці два поняття, тобто ведуть мову про лексико-семантичне поле.

Лексико-семантичному полю притаманні такі ознаки: 1) наявність семантичних відношень (кореляцій) між його словами-складниками; 2) системний характер цих відношень; 3) взаємозалежність та взаємозумовленість лексичних одиниць; 4) відносна автономність поля; 5) безперервність позначення його смислового простору; 6) взаємозв'язок лексико-семантичних полів у межах усієї лексичної системи [24, с. 130].

Ми дослідили лексико-семантичне поле прислівникових еквівалентів слова за допомогою матричного методу, як свого часу це зробила А. Лучик (розробила названий метод М. Пещак [49]). Побудована матриця має такий вигляд: вертикально розташовано еквіваленти слова, а горизонтально відображено їхню семну структуру. Крім того, розпочинають список найскладніші за змістом прислівникові еквіваленти слова та найчастотніші семи [38, с. 81].

Підтвердженням того, що одиниці, які входять до складу побудованого нами лексико-семантичного поля, не відірвані від мовної системи, а є її органічним складником, слугує їхня здатність утворювати словесні опозиції. Так, на нашому матеріалі простежено, зокрема, опозиції тотожності, протилежності та еквіполентні опозиції. Опозиції тотожності являють собою абсолютно однакові за якоюсь ознакою одиниці (для нас важливий семний склад). Еквіполентні опозиції пов'язують слова, у яких, крім спільних, виявляються специфічні компоненти, за якими вони й протиставляються. За словами Е. Кузнецової, ці одиниці «ніби “перетинаються” одне з одним,

частково збігаючись і частково відрізняючись» [28, с. 46]. Хоча опозиції протилежності не виокремлюють поряд з еквіполентними (або перетинання), привативними (або включення) та опозиціями тотожності [28, с. 44], все ж, на нашу думку, про них також варто вести мову.

Отож, у розділі відобразимо лексико-семантичне поле прислівникових еквівалентів слова у вигляді сем (від найпоширеніших до найменш поширених), які формують певну зону лексико-семантичного поля (ядерну, насколядерну, периферійну та напівпериферійну), а також опозиційні відношення, які формують еквіваленти слова. Під семою розуміємо мінімальну семантичну одиницю двосторонніх мовних знаків – морфем і слів, елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є елементом-складником плану змісту цих одиниць [27, с. 575].

3.1. Особливості формування ядерної зони лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова

Ядро будь-якого лексико-семантичного поля становлять найуживаніші одиниці, які входять до складу цього поля. У цьому підрозділі ми представимо найпоширеніші семи, зафіксовані в зібраних прислівникових еквівалентах слова. Серед них: ‘відчуваючи’ (32), ‘у стані’ (14).

Найбільш активно виявилася сема ‘відчуваючи’, наявна в тридцяти двох еквівалентах слова: *в (у) безсиллі, від горя, від жаху, від заздрості, від захоплення, від ніяковості, від подиву, від радості, від розпачу, від слабкості, від страху, від втоми, від хвилювання, в (у) радості, в (у) цейтноті, з азартом, з болю, з відчаю, з гордістю, зі (зо) страху, з любові, з ніяковості, з ностальгією, з острахом, з подивом, з полегкістю, з полегшенням, з презирством, з радості/радости, з розпачем/розпачу, з тривогою, на radoцax.*

Вона виявляється інтегральною для двадцяти двох прислівникових еквівалентів слова, які в мовній системі утворюють еквіполентну опозицію:

шестисемних *від горя, в (у) цейтноті, з азартом, з відчаю, з тривогою*; п'ятисемних *в (у) безсиллі, від слабкості, від втоми, з болю* (двозначного), *на radoцax*; чотирисемних *від жаху, від заздрості, від хвилювання, в (у) радості, з острахом, з подивом, з презирством*; трисемних *від захоплення, від подиву, з гордістю, з любові*; двосемного *з ностальгією*. Диференційними в названих еквівалентах слова є такі семи: 'азарт' (з азартом), 'безвихідність' (з відчаю), 'біль' (з болю, з відчаю), 'боязливо' (з острахом), 'великий' (від жаху), 'виражаючи' (з подивом, з презирством), 'виснаження' (в (у) безсиллі, від слабкості, від втоми), 'втіха' (в (у) радості, на radoцax), 'гордість' (з гордістю), 'гордо' (з гордістю), 'душевний' (від горя, з відчаю), 'завзяття' (з азартом), 'задоволення' (в (у) радості, на radoцax), 'заздрість' (від заздрості), 'запал' (з азартом), 'захват' (від захоплення), 'захоплення' (від захоплення, з азартом), 'збудження' (від хвилювання), 'здивування' (від подиву, з подивом), 'зневага' (з презирством), 'знемога' (в (у) безсиллі), 'знесилення' (від слабкості), 'недоброзичливість' (від заздрості), 'неповага' (з презирством), 'нервовий' (від хвилювання), 'нестача' (в (у) цейтноті), 'не встигаючи' (в (у) цейтноті), 'нічого' (в (у) цейтноті), 'ностальгія' (з ностальгією), 'обережно' (з острахом), 'образа' (з болю), 'переживання' (від горя), 'переляк' (від жаху), 'печаль' (від горя), 'побоювання' (з тривогою), 'подив' (від подиву, з подивом), 'прив'язаність' (з любові), 'приємність' (в (у) радості, на radoцax), 'прикрість' (з болю), 'прихильність' (з любові), 'радість' (на radoцax), 'радіючи' (на radoцax), 'ревності' (від заздрості), 'розпач' (з відчаю), 'сильний' (в (у) цейтноті, з азартом, з відчаю), 'слабкість' (в (у) безсиллі, від слабкості, від втоми), 'смуток' (від горя, з болю), 'страждання' (від горя), 'страх' (від жаху, тривогою), 'тривога' (з острахом, з тривогою), 'втома' (від слабкості, від втоми), 'фізичний' (в (у) безсиллі, від втоми), 'хвилюючись' (з тривогою), 'час' (в (у) цейтноті). Наприклад, порівняйте такі речення: *Як подумаю, що йому в тому житті загрожує, і аж захлинаюся від горя* (Г. Штонь); *Іванці з болю котилися*

сльози... (М. Матіос); **Від подиву** вони зупинилися (Н. Сняданко); *Ми як завжди в цейтноті в кутку на чужому полі* (Ю. Іздрик).

Крім того, деякі еквіваленти слова, у яких зафіксовано сему 'відчуваючи', об'єднуються в опозицію тотожності: Це такі одиниці: *від ніяковості* та *з ніяковості* (спільні семи 'відчуваючи', 'збентеження', 'ніяковість', 'сором'язливість'); *від радості* та *з радості/радості* (спільні семи 'відчуваючи', 'втіха', 'задоволення', 'приємність', 'радість'); *від страху* та *зі (зо) страху* (спільні семи 'відчуваючи', 'непокої', 'переляк', 'страх', 'тривога', 'хвилювання'); *з полегкістю* та *з полегшенням* (спільні семи 'відчуваючи', 'полегшення'). Наприклад: *Вони ще довго сміялися навіть після того, як офіціант з буряковим від ніяковості обличчям приніс прибори, ще тисячу разів сказав «ізвініте» і навіть один раз «вибачте»* (Брати Капранови); *Іванка би й не сказала, чому кожного разу, коли проминала раптово посмутнілого Йосипа Коргана..., сама опускала голову – нібито з великого устиду чи [з] ніяковості* (М. Матіос); *Вільгельм нетямився від радості, що їде в таке славне місце* (Н. Сняданко); *Хіба лише в долони не плескали з радості, що комуністя прийшли в гори помагати їм збиткуватися з наших людей* (М. Матіос).

Чотири прислівникові еквіваленти слова *від розпачу*, *в (у) розпачі*, *в (у) розпуці*, *з розпачем/розпачу* завдяки спільним семам 'безвихідність', 'безнадійність', 'біль', 'відчай', 'відчуваючи', 'душевний', 'сильний' теж утворюють опозицію тотожності. Порівняйте, наприклад, такі речення: *Від жалю й [від] розпачу «Сансара» не зміг дихати* (Ю. Андрухович); *А потім у розпачі віддала ще немаленьку суму, щоби надрукувати оголошення в ранковій газеті* (Н. Сняданко); *Власник звіринця Мікеланьйоло (він же Густав Зуппе) божеволів з розпачу* (Ю. Андрухович).

Також в опозиції тотожності зафіксовано водночас три прислівникові еквіваленти слова зі спільними семами 'відчуваючи', 'завзяття', 'збудження', 'сильний': *із захопленням*, *в (у) захопленні*, *в (у) захваті*. Порівняйте зазначене в таких контекстах: *Далі Іван вирішив полегшити Вільгельмові*

завдання і перейшов до поезії. Шевченко, патріотичні вірші Франка, стрілецькі пісні – від цього Вільгельм був **у захопленні** (Н. Сняданко); Хлопці були **в захваті** (Н. Сняданко); Коли до друку готуються «Слова віруючого», робітники в друкарні збираються та читають книжку разом, **із захопленням** (В. Єрмоленко).

Трохи менше зафіксовано сему 'у стані'. Так, вона трапляється в чотирнадцяти еквівалентах слова: в (у) безсонні, в (у) захваті, в (у) захопленні, від гніву, в (у) нормі, в (у) паніці, в (у) рівновазі, в (у) роздумах (роздумі), в (у) розпачі, в (у) розпуці, в (у) спокої, в (у) трансі, з похмілля, із захопленням.

Для дев'яти прислівникових еквівалентів слова, які перебувають в еквіполентній опозиції, сема 'у стані' виявляється інтегральною: шестисемних від гніву, в (у) трансі; п'ятисемних в (у) безсонні, в (у) рівновазі; чотирисемних в (у) паніці, в (у) роздумах (роздумі), в (у) спокої; трисемних в (у) нормі; двосемного з похмілля. Диференційними для названих одиниць є семи: 'без сну' (в (у) безсонні), 'великий' (в (у) паніці), 'довгий' (в (у) безсонні), 'думаючи' (в (у) роздумах (роздумі)), 'душевний' (в (у) спокої), 'задумливість' (в (у) роздумах (роздумі)), 'збудження' (від гніву, в (у) трансі), 'звичайний' (в (у) нормі), 'нервовий' (від гніву, в (у) трансі), 'нерухомість' (в (у) рівновазі), 'неспання' (в (у) безсонні), 'не тямлячи себе' (в (у) трансі), 'не усвідомлюючи' (в (у) трансі), 'не хвилюючись' (в (у) спокої), 'нічого' (в (у) трансі), 'нормально' (в (у) нормі), 'обмірковуючи' (в (у) роздумах (роздумі)), 'обурення' (від гніву), 'перебування' (в (у) безсонні), 'після пияцтва' (з похмілля), 'рівновага' (в (у) спокої), 'розгубленість' (в (у) паніці), 'роздратування' (від гніву), 'сильний' (від гніву), 'спокійно' (в (у) рівновазі), 'спокій' (в (у) рівновазі), 'стійко' (в (у) рівновазі), 'страх' (в (у) паніці). Порівняйте речення, у яких виявлено названі семи: Професор почервонів і аж вибалушив очі **від гніву** (Н. Сняданко); Від безсоння тисне в скронях Бозна-скільки вже не сплю Та люблю тебе **в безсонні** І крізь сон також люблю (Ю. Іздрик); По тім

успіху москалі втекли **в паніці** й залишили багато полонених і воєнного матеріалу (Н. Сняданко).

3.2. Специфіка утворення навколоядерної зони лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова

Навколоядерну зону лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова формують менш уживані, напівпериферійні, семи. Напівпериферійними вважаємо семи (на нашому матеріалі), кількість яких сягає від двадцяти до п'яти. Серед напівпериферійних більш поширеними є такі семи, як: 'сильний' (11), 'дуже' (10), '(не) маючи' (10), '(не) бути' (7).

Сема '(не) бути' простежується в семи прислівникових еквівалентах слова: *в (у) безпеці*, *в (у) красунях*, *в (у) моді*, *в (у) небезпеці*, *в (у) няньках*, *в (у) темі*, *в (у) тренді*.

Еквіполентну опозицію формують п'ять еквівалентів слова, для яких сема '(не) бути' виявляється інтегральною: восьмисемний *в (у) моді*; п'ятисемні *в (у) няньках*, *в (у) тренді*; трисемні *в (у) красунях*, *в (у) темі*. Диференційними семами для цих одиниць є: 'актуальний' (*в (у) моді*, *в (у) темі*, *в (у) тренді*); 'вважатися' (*в (у) красунях*), 'визнання' (*в (у) моді*), 'виконувати' (*в (у) няньках*), 'відповідати' (*в (у) моді*), 'загальний' (*в (у) моді*), 'затребуваний' (*в (у) тренді*), 'красуня' (*в (у) красунях*), 'мати' (*в (у) моді*), 'мода' (*в (у) моді*), 'модний' (*в (у) тренді*), 'нянька' (*в (у) няньках*), 'обов'язки' (*в (у) няньках*), 'популярний' (*в (у) темі*, *в (у) тренді*), 'популярність' (*в (у) моді*), 'ставати' (*в (у) няньках*). Порівняйте речення, у яких виявлено зазначені семи: *Ми ще в темі* І *ми ще такі молоді* *Ми ще йдемо* І *ми іще в моді* (Ю. Іздрик); ...*Чоловіки, залишені вдома в няньках, від безнадії спиваються, а діти зростають сиротами при живих батьках* (С. Сай-Боднар).

В опозиції протилежності перебувають еквіваленти слова *в (у) безпеці* (семи 'бути', 'захищений', 'небезпека', 'не відчувати', 'не зазнавати') та

в (у) *небезпеці* (семи ‘загроза’, ‘захищений’, ‘не бути’, ‘перебувати’). Наприклад: *Скоропадський прибуде до Берліна 31 грудня сам-один і ще тривалий час не знатиме, чи діти його у **безпеці*** (усі приклади – Н. Сняданко); *Незабаром до кают-компанії зайшов граф Чорінський і оголосив, що корабель у **небезпеці*** (Н. Сняданко).

Сема ‘(не) маючи’ наявна в десяти прислівникових еквівалентах слова: *без проблем, без успіху, в (у) безвиході, в (у) потребі, в (у) честі, з недовірою, з необхідністю, з солідарності, з упередженням, на замовлення.*

Вісім еквівалентів слова з інтегральною семою ‘(не) маючи’ утворюють еквіполентну опозицію: п’ятисемні *в (у) безвиході, з упередженням*; чотирисемні *без проблем, без успіху, в (у) честі, з недовірою, на замовлення*; трисемний *з солідарності*. Диференційними для таких одиниць є семи: ‘авторитет’ (*в (у) честі*), ‘безвихідний’ (*в (у) безвиході*), ‘безуспішно’ (*без успіху*), ‘вихід’ (*в (у) безвиході*), ‘виявляючи’ (*з недовірою*) ‘віра’ (*з недовірою*), ‘гарний’ (*в (у) честі*), ‘доручення’ (*на замовлення*), ‘думка’ (*з упередженням*), ‘замовлення’ (*на замовлення*), ‘легко’ (*без проблем*), ‘негаразди’ (*без проблем*), ‘негативний’ (*з упередженням*), ‘недовіра’ (*з недовірою*), ‘несправедливий’ (*з упередженням*), ‘отримавши’ (*на замовлення*), ‘перебувати’ (*в (у) безвиході*), ‘погляд’ (*з солідарності*), ‘позитивний’ (*без успіху*), ‘результати’ (*без успіху*), ‘репутація’ (*в (у) честі*), ‘спільний’ (*з солідарності*), ‘становище’ (*в (у) безвиході*), ‘труднощі’ (*без проблем*), ‘хибний’ (*з упередженням*). Порівняйте вищевказане на таких прикладах: *Так, тествапівські нишпорки **без проблем** занюхали його бойовий пакунок* (Ю. Андрухович); *Чесць зберігалась ізмолоду **в честі*** В солі і солоді *Як однина* (Ю. Іздрик); *Американці відомі тим, що **на замовлення** хапають у своїй зоні всіх, на кого вкаже пальцем НКВС, і транспортують за демаркаційну лінію* (Н. Сняданко).

Сему ‘сильний’ зафіксовано в одинадцяти прислівникових еквівалентах слова: *в (у) захваті, в (у) захопленні, від гніву, від розпачу, в (у) розпачі, в (у) розпуці, в (у) цейтноті, з азартом, з відчаю, з розпачем/ розпачу,*

із захопленням: Професор почервонів і аж вибалушив очі **від гніву** (Н. Сняданко); Ми як завжди **в цейтноті** в кутку на чужому полі (Ю. Іздрик); Мені подобається дивитися, як хтось їсть під час мого суворого посту. Починаю готувати **з азартом** (Т. Іващенко).

Чотири із вище зазначених шестисемних еквівалентів слова утворюють еквіполентну опозицію: *від гніву*, *в (у) цейтноті*, *з азартом*, *з відчаю*. Диференційними для цих одиниць є семи: ‘азарт’ (*з азартом*), ‘біль’ (*з відчаю*), ‘безвихідність’ (*з відчаю*), ‘відчуваючи’ (*в (у) цейтноті*, *з азартом*, *з відчаю*), ‘душевний’ (*з відчаю*), ‘завзяття’ (*з азартом*), ‘запал’ (*з азартом*), ‘захоплення’ (*з азартом*), ‘збудження’ (*від гніву*), ‘не встигаючи’ (*в (у) цейтноті*), ‘нервовий’ (*від гніву*), ‘нестача’ (*в (у) цейтноті*), ‘обурення’ (*від гніву*), ‘роздратування’ (*від гніву*), ‘нічого’ (*в (у) цейтноті*), ‘розпач’ (*з відчаю*), ‘у стані’ (*від гніву*), ‘час’ (*в (у) цейтноті*). Це можна простежити на таких прикладах: Ми як завжди **в цейтноті** в кутку на чужому полі (Ю. Іздрик); Її ноги приростають до церковної підлоги чи то зі страху, чи з **відчаю** (М. Матіос).

Сему ‘дуже’ виявлено в десяти прислівникових еквівалентах слова: *без кінця*, *без міри*, *в (у) мент*, *в (у) момент*, *до болю*, *до кісток*, *до нестями*, *до хрускоту*, *з честю*, *на мить*.

В еквіполентній опозиції ця сема об’єднує п’ять еквівалентів слова: п’ятисемний *без міри* (двозначний); чотирисемні *до болю* (двозначний), *до нестями*; трисемний *до кісток*; двосемний *до хрускоту*. Диференційні семи названих одиниць: ‘багато’ (*без міри*), ‘біль’ (*до болю*), ‘великою мірою’ (*до нестями*), ‘відчувати’ (*до болю*), ‘глибоко’ (*до кісток*), ‘занадто’ (*без міри*), ‘надзвичайно’ (*до болю*, *до нестями*, *до хрускоту*), ‘не скүпившись’ (*без міри*), ‘сильно’ (*до кісток*, *до нестями*), ‘у великій кількості’ (*без міри*). Простежте зазначене в таких контекстах: ...А навіть коли бути сильним несила Ми гнулись та не прогинались **без міри** (Ю. Іздрик); Кожному – місце спальне І **до хрускоту** чисто (Ю. Мусаковська); Зірка в долоні упала – І пропекла **До кісток** (Ю. Мусаковська).

Менш поширеними в групі напівпериферійних можемо назвати семи ‘відразу’ (7), ‘нічого’ (6), ‘повністю’ (6), ‘великий’ (5), ‘(не) виявляючи’ (5), ‘разом’ (5), ‘цілком’ (5), ‘час’ (5).

Сему ‘(не) виявляючи’ зафіксовано в п’яти еквівалентах слова: чотирисемному з *недовірою*; трисемних *без вагань*, з *милості*, з *цікавості/цікавості* та двосемному з *нетерпінням*. Усі вони перебувають в еквіполентній опозиції. Відрізняють ці одиниці такі диференційні семи: ‘віра’ (з *недовірою*), ‘жалість’ (з *милості*), ‘зацікавленість’ (з *цікавості/цікавості*), ‘інтерес’ (з *цікавості/цікавості*), ‘милосердя’ (з *милості*), ‘недовіра’ (з *недовірою*), ‘нетерпіння’ (з *нетерпінням*), ‘не маючи’ (з *недовірою*), ‘сумніви’ (*без вагань*), ‘упевнено’ (*без вагань*). Порівняйте семантику вказаних еквівалентів слова в таких реченнях: *Гродт відчитав у цьому цілком особливий натяк і без вагань запропонував Бланці-Меланії руку* (Ю. Андрухович); *Того року, коли будівництво «Ватуруса» нарешті було завершено, ціла родина з нетерпінням чекала на прибуття нової яхти* (Н. Сняданко).

Сема ‘відразу’ наявна в семи еквівалентах слова: в (у) *мент*, в (у) *момент*, з *півоберту*, з *порогу*, *на раз*, *на ходу*, *по ходу*. Інтегральною вона є для таких еквівалентів слова, які утворюють еквіполентну опозицію: трисемних *на раз* (двозначний), *по ходу*; двосемних з *півоберту*, з *порогу*, *на ходу*. Диференційними для названих одиниць є семи: ‘зайшовши’ (з *порогу*), ‘за один раз’ (*на раз*), ‘заодно’ (*по ходу*), ‘легко’ (*на раз*), ‘миттєво’ (з *півоберту*), ‘нашвидку’ (*на ходу*), ‘під час якоїсь діяльності’ (*по ходу*), ‘щойно’ (з *порогу*). Простежте зазначене в таких контекстах: *Пазли складаються просто на раз – Щільно як вівці гніздовського* (Ю. Іздрик); *Відомий тільки останній кадр Все решта по ходу пишеться* (Ю. Іздрик); *Шагута з порогу хвацько козирнув, як і годиться розвіднику* (Брати Капранови).

Сему ‘повністю’ виявлено в таких шести прислівникових еквівалентах слова: в (у) *нуль*, *до кінця*, *до краю*, *до решти*, з *головою*, з *кінцями*.

Еквіполентну опозицію утворюють чотири еквіваленти слова: чотирисемні *в (у) нуль, до решти*; трисемний *до краю*; двосемний *з головою*. Диференційні семи в цих одиницях такі: ‘абсолютно’ (*в (у) нуль*), ‘до кінця’ (*до краю*), ‘дотла’ (*до решти*), ‘дощенту’ (*до решти*), ‘зовсім’ (*в (у) нуль, до решти*), ‘цілком’ (*в (у) нуль, до краю, з головою*). Порівняйте речення: *Зсихаюся в нуль під самотності пресом* (Ю. Іздрик); *Тепер замети на перемерзлій кризі до краю* заповнили проліт, залишивши посередині лише малюсіньке віконце (Брати Капранови). Опозицію тотожності формують еквіваленти слова *до кінця* та *з кінцями* (спільні семи ‘остаточно’, ‘повністю’, ‘цілком’). Наприклад: *Головне – розуміти проблему. Бо ж не можна вилікуватися до кінця*; *Світ обриває паскудний свій танець Без попереджень на зламі суботи Сходить з дистанції різже конвенції Просто закінчується – і з кінцями* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Означальна сема ‘великий’ міститься в п’яти прислівникових еквівалентах слова: *без міри, в (у) достатку, від жаху, в (у) паніці, до нестями*, два чотирисемні з яких – *від жаху* та *в (у) паніці* – утворюють еквіполентну опозицію (диференційні семи: ‘відчуваючи’ (*від жаху*), ‘переляк’ (*від жаху*), ‘розгубленість’ (*в (у) паніці*), ‘у стані’ (*в (у) паніці*)). Простежте зазначене на прикладі таких речень: *Тридцять п’ять підсудних, тридцять один смертний вирок. Решту виправдано, але залишено під вартою (хай усе одно божеволіють від жаху)* (Ю. Андрухович); *По тім успіху москалі втекли в паніці й залишили багато полонених і воєнного матеріалу* (Н. Сняданко).

Сема ‘нічого’ фіксується в шести прислівникових еквівалентах слова: *без тями, в амнезії, від нуля, в (у) трансі, в (у) цейтноті, з нуля*. Чотири з них утворюють еквіполентну опозицію: шестисемні *в (у) трансі, в (у) цейтноті*; чотирисемний *в амнезії*; трисемний *без тями*. Диференційні семи для названих одиниць такі: ‘відчуваючи’ (*в (у) цейтноті*), ‘втратити’ (*в амнезії*), ‘збудження’ (*в (у) трансі*), ‘не встигаючи’ (*в (у) цейтноті*), ‘не пам’ятаючи’ (*в амнезії*), ‘не усвідомлюючи’ (*без тями, в (у) трансі*), ‘не тямлячи себе’

(в (у) *трансі*), ‘нервовий’ (в (у) *трансі*), ‘несамовито’ (без *тями*), ‘нестача’ (в (у) *цейтності*), ‘пам’ять’ (в *амнезії*), ‘сильний’ (в (у) *цейтності*), ‘у стані’ (в (у) *трансі*), ‘час’ (в (у) *цейтності*). Порівняйте вказане на прикладі таких речень: *Кволі духом заковтують сніг без **тями*** (Ю. Мусаковська); *Ми як завжди в **цейтності** в кутку на чужому полі* (Ю. Іздрик).

Сема ‘разом’ наявна в п’яти еквівалентах слова: в (у) *єднанні*, в (у) *парі*, в (у) *сумі*, *до купи*, *на пару*. В еквіполентній опозиції вона об’єднує три прислівникові еквіваленти слова: чотирисемний в (у) *єднанні*; двосемні в (у) *сумі*, *до купи*. Диференційні семи зазначених одиниць: ‘в одне місце’ (*до купи*), ‘єдиний’ (в (у) *єднанні*), ‘поєднуючись’ (в (у) *єднанні*), ‘у результаті’ (в (у) *сумі*), ‘ціле’ (в (у) *єднанні*). Порівняйте: *Скільки б часу не лишилось **В сумі** вийде тільки сум* (Ю. Іздрик); *Імпровізований прощальний стіл зібрав **до купи** і проводжаючих, і тих, хто відлітає* (С. Сай-Боднар). Опозицію тотожності утворюють еквіваленти слова в (у) *парі* та *на пару* зі спільними семами ‘разом’, ‘удвох’. Наприклад: *Лють і зневага ходять у **парі*** *Зло комбінує ефект доміно* (Ю. Іздрик); *Але цього разу Зарембиха **на пару** з Іванчиною мамою повільно луцила кукурудзу...* (М. Матіос).

Сема ‘цілком’ простежується в п’яти прислівникових еквівалентах слова: в (у) *нуль*, *до кінця*, *до краю*, *з головою*, *з кінцями*. Еквіполентну опозицію утворюють три з них: чотирисемний в (у) *нуль*; трисемний *до краю*; двосемний *з головою*. Диференційними семами цих одиниць є: ‘абсолютно’ (в (у) *нуль*), ‘до кінця’ (*до краю*), ‘зовсім’ (в (у) *нуль*), ‘повністю’ (в (у) *нуль*, *до краю*, *з головою*). Порівняйте зазначене в таких контекстах: *Зсихаюся в **нуль** під самотності пресом* (Ю. Іздрик); *Тепер замети на перемерзлій кризі **до краю** заповнили проліт, залишивши посередині лише малюсіньке віконце* (Брати Капранови).

Сему ‘час’ зафіксовано у таких п’яти прислівникових еквівалентах слова: шестисемному в (у) *цейтності*, *з часом*; п’ятисемному в (у) *борг*, в (у) *темряві*; трисемному *на мить*. Усі вони перебувають в еквіполентній опозиції. Відрізняють зазначені одиниці такі диференційні семи:

‘відчуваючи’ (в (у) *цейтноті*), ‘деякий’ (в (у) *борг*), ‘доба’ (в (у) *темряві*), ‘дуже’ (на *мить*), ‘з оплатою’ (в (у) *борг*), ‘з умовою’ (в (у) *борг*), ‘колись’ (з *часом*), ‘короткий’ (на *мить*), ‘минути’ (з *часом*), ‘не встигаючи’ (в (у) *цейтноті*), ‘немає’ (в (у) *темряві*), ‘нестача’ (в (у) *цейтноті*), ‘нічого’ (в (у) *цейтноті*), ‘пізніше’ (з *часом*), ‘повернути’ (в (у) *борг*), ‘світло’ (в (у) *темряві*), ‘сильний’ (в (у) *цейтноті*), ‘темний’ (в (у) *темряві*), ‘тривалий’ (з *часом*), ‘у майбутньому’ (з *часом*). Простежте зазначене на прикладі таких контекстів: *З часом реальні риси матері й бабушки майже цілковито змінилися на уявні, більш зручні та прийнятні* (Н. Сняданко); *Тож сидимо в темряві* (Н. Сняданко); *Хлопчина кліпнув очима, від чого його брудне обличчя на мить стало подібним до грудки землі* (Брати Капранови).

3.3. Периферійна зона лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова

До периферійних зараховуємо семи, кількість яких зафіксовано від чотирьох до двох разів. Серед них можемо назвати такі: ‘виражаючи’, ‘(не) до кінця’, ‘легко’, ‘миттєво’, ‘насправді’, ‘перебувати’, ‘сміючись’ (сім одиниць, по чотири рази), ‘безперервно’, ‘весь час’, ‘виснаження’, ‘в реальності’, ‘(не) докладаючи’, ‘збудження’, ‘зовсім’, ‘зусилля’, ‘інші’, ‘лінія’, ‘мати’, ‘надзвичайно’, ‘на швидкості’, ‘(не) настати’, ‘не перестаючи’, ‘нервовий’, ‘один за одним’, ‘постійно’, ‘слабкість’, ‘сонце’, ‘страх’, ‘точно’, ‘(не) хвилюючись’, ‘фактично’, ‘швидко’ (двадцять шість одиниць, по три рази), ‘актуальний’, ‘багато’, ‘без непорозумінь’, ‘без основи’, ‘без сварок’, ‘важко’, ‘(не) в дійсності’, ‘виражаючи’, ‘виступити’, ‘втіха’, ‘глибоко’, ‘голосно’, ‘доречно’, ‘дружно’, ‘єдиний’, ‘заново’, ‘завзяття’, ‘задоволення’, ‘злагоджено’, ‘з нічого’, ‘з (від) самого початку’, ‘кров’, ‘мати’, ‘мирно’, ‘не зупиняючись’, ‘неспокій’, ‘не тямлячи себе’, ‘не усвідомлюючи’, ‘отримавши’, ‘переляк’, ‘позаду’, ‘популярний’, ‘приємність’, ‘просто так’, ‘радість’, ‘смуток’, ‘співзвучно’, ‘твердо’, ‘тривога’, ‘у великій кількості’,

‘увечері’, ‘у майбутньому’, ‘утворюючи’, ‘утома’, ‘фізичний’ (сорок п’ять одиниць, по два рази).

Семи ‘без непорозумінь’, ‘без сварок’, ‘дружно’, ‘злагоджено’, ‘мирно’ спостерігаються у двох еквівалентах слова – *в (у) згоді, в (у) мирі*. Вони перебувають в опозиції тотожності. Порівняйте такі речення: *Між собою жили у згоді* (Н. Сняданко); *А нам би все без війн, а нам би тільки в мирі!* (Ю. Шеляженко).

Семи ‘без основи’, ‘заново’, ‘з нічого’, ‘з (від) самого початку’ виявлено в таких двох еквівалентах слова, як *від нуля, з нуля*. Вони утворюють опозицію тотожності. Простежте зазначене в реченнях: *Жив би здаля задля твоїх чеснот І від нуля знов починав би бути; І вкотре вже ми запускаєм з нуля Цивілізаційний двобій* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Семи ‘безперервно’, ‘весь час’, ‘не перестаючи’, ‘постійно’ зафіксовано в трьох еквівалентах слова: семисемних *без кінця, без упину* та шестисемному *без просвітку*. В системі мови вони перебувають в еквіполентній опозиції. Розрізняються ці одиниці диференційними семами: ‘безперестанку’ (*без просвітку, без упину*), ‘безупинно’ (*без упину*), ‘довго’ (*без кінця*), ‘дуже’ (*без кінця*), ‘завжди’ (*без просвітку*), ‘не зупиняючись’ (*без упину*), ‘тривало’ (*без кінця*). Порівняйте зазначене в контекстах: *Можна не міряти день на хвилини І розчинитись в поточному плині І захлинатися нам без упину Пити й плисти; Згадай же про кисень про трави про мед І ту що без просвітку жде* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Семи ‘виступити’, ‘кров’ простежено у двох еквівалентах слова, які утворюють опозицію тотожності: *в (у) кров та до крові*. Порівняйте, наприклад, такі речення: *Очі роззувши загойи у кров коліна* (Ю. Мусаковська); *Де сам Сергій Жадан, котрий, захищаючи Україну, вийшов на площу Харкова й був до крові побитий адептами «русссскага міра»?!* (В. Моренець).

Семи ‘виснаження’, ‘слабкість’ трапляються в трьох п’ятисемних прислівникових еквівалентах слова, які перебувають в еквіполентній

опозиції: *в (у) безсиллі, від слабкості, від утоми*. Відрізняються названі одиниці такими диференційними семами: ‘знемога’ (*в (у) безсиллі*), ‘знесилення’ (*від слабкості*), ‘утома’ (*від слабкості, від утоми*), ‘фізичний’ (*в (у) безсиллі, від утоми*). Порівняйте вказане в таких реченнях: ***Від слабкості*** їй було важко навіть говорити; ***Феліксові гули від утоми*** ноги (усі приклади – Н. Сняданко).

Сема ‘(не) до кінця’ зафіксована в чотирьох прислівникових еквівалентах слова: чотирисемному *в (у) півприсяді, з натяком* і трисемних *до краю, до смерті*. Ці одиниці утворюють еквіполентну опозицію. Диференційні семи названих еквівалентів слова такі: ‘(не) настати’ (*до смерті*), ‘до кінця’ (*до смерті*), ‘думка’ (*з натяком*), ‘майже’ (*в (у) півприсяді*), ‘присівши’ (*в (у) півприсяді*), ‘навприсядки’ (*в (у) півприсяді*), ‘натякаючи’ (*з натяком*), ‘повністю’ (*до краю*), ‘розкриваючи’ (*з натяком*), ‘смерть’ (*до смерті*), ‘цілком’ (*до краю*). Порівняйте, у яких контекстах простежено вказані вище семи: «*Мертво стиснути*» долоні у танці, за [Василем] Герасим’юком, – це стояти з побратимами ***до смерті***, бо танець є моделлю циклічності життя людини (М. Лаюк); *Юрко Цьотка (з натяком)*: «Всі українські гетьмани женяться, щоб жінка відмазала їх від тюрми і дала в руки булаву» (В. Даниленко).

Сема ‘інші’ спостерігається в трьох прислівникових еквівалентах слова: *на видноті, на людях, на очах*, два з яких – *на видноті* та *на очах* – перебувають в опозиції тотожності (спільні семи ‘інші’, ‘помітно’). Порівняйте: *Її життя навіть у найінтимніших сферах завжди перебувало на видноті* й було предметом активного обговорення для всіх придворних (Н. Сняданко); *Працюємо [в театрі] на очах* у глядачів – зараз це модно (Я. Верещак).

Сема ‘легко’ наявна в чотирьох еквівалентах слова: п’ятисемному *з легкістю*; чотирисемному *без проблем*; трисемних *з успіхом, на раз* (двозначний). Ці одиниці перебувають в еквіполентній опозиції. Їхні диференційні семи: ‘без ускладнень’ (*з успіхом*), ‘відразу’ (*на раз*), ‘за один

раз’ (на раз), ‘зусилля’ (з легкістю), ‘не докладаючи’ (з легкістю), ‘не маючи’ (без проблем), ‘не напружуючись’ (з легкістю), ‘негаразди’ (без проблем), ‘просто’ (з легкістю), ‘труднощі’ (без проблем), ‘успішно’ (з успіхом). Наприклад, порівняйте такі речення: *Пралі здавалися йому могутніми велетнями: вони з легкістю перевертали гігантські балії, з яких струмувала пара...* (Н. Сняданко); *Так, ми знаємо, що вистава йшла з успіхом і публіка неодноразово вибухала оплесками* (Ю. Андрухович).

Еквівалент слова з успіхом (семи ‘без ускладнень’, ‘легко’, ‘успішно’) перебуває в опозиції протилежності з еквівалентом слова без успіху (семи ‘безуспішно’, ‘не маючи’, ‘негативний’, ‘результати’). Простежити це можна на таких прикладах: *Потому спробував сприяти наданню позики для побудови греблі в Австрії – теж без успіху* (Н. Сняданко); *Так, ми знаємо, що вистава йшла з успіхом і публіка неодноразово вибухала оплесками* (Ю. Андрухович).

Сема ‘лінія’ наявна в чотирьох еквівалентах слова: в (у) горизонталь, в (у) колону, в (у) ряд, на проділ. Одиниці в (у) колону, в (у) ряд перебувають в опозиції тотожності (спільні семи ‘витагнутий’, ‘лінія’, ‘один за одним’). Порівняйте: *Їх вигнали з вагонів, вишикували в колону і повели до оточеного колючим дротом фільтраційного табору* (Н. Сняданко); *Перед тим, як ми йдемо в їдальню, я всіх вишиковую в ряд і кожному в долоні бризкаю краплю рідкого мила, тоді вони [діти] біжать його змивати, а далі ми йдемо в їдальню* (Н. Сняданко). А чотирисемні еквіваленти слова в (у) горизонталь та на проділ формують еквіполентну опозицію (диференційні семи: ‘горизонтально’ (в (у) горизонталь), ‘горизонт’ (в (у) горизонталь), ‘на два боки’ (на проділ), ‘паралельно’ (в (у) горизонталь), ‘посередині’ (на проділ), ‘рівний’ (на проділ)). Простежте це в таких реченнях: *З водою сплинеш у невидиму даль і крила розгорнеш у горизонталь* (Ю. Іздрик); *Поряд із матір’ю завжди був слухняний, вихований, зачесаний на проділ, бездоганно ввічливий і обізнаний з видавничими новинками* (Н. Сняданко).

Сема ‘миттєво’ простежується в чотирьох прислівникових еквівалентах слова: *в (у) мент, в (у) момент, в (у) тему, з півоберту*. Перші два – *(у) мент* та *в (у) момент* – перебувають в опозиції тотожності (спільні семи ‘відразу’, ‘дуже’, ‘миттєво’, ‘миттю’, ‘швидко’). Наприклад: *Отако дивиться смішним розкосим оком з-під пелехатих кучерів, киває головою, ніби питає..., а далі як зарежоче – ніби горіх з усієї сили потрусить, у мент «сирітки» укриють тіло* (М. Матіос); *Дихаю клеєм – Склеїть усе в момент* Око – до ока Слово – до слова міцно (Ю. Іздрик).

Сему ‘насправді’ зафіксовано в чотирьох еквівалентах слова: чотирисемних *в (у) житті* (двозначний), *на ділі, на практиці* та двосемному *по факту*. Вони утворюють еквіполентну опозицію. Диференційними для цих одиниць є семи: ‘в реальності’ (*в (у) житті, на ділі, на практиці*), ‘в дійсності’ (*на практиці*), ‘на практиці’ (*на ділі*), ‘не в казці’ (*в (у) житті*), ‘практично’ (*на практиці*), ‘протягом життя’ (*в (у) житті*), ‘фактично’ (*на ділі, по факту*). Порівняйте семантику зазначених еквівалентів слова в таких контекстах: *Людська гідність – це не те, що вони в житті завоювали, отже, й не те, на що вони заслуговують* (С. Іванюк); *Ти на позір цілком ефемерна Хоч по факту – мов скеля гірська* (Ю. Іздрик).

В опозиції протилежності перебувають еквіваленти слова *на ділі* (семи ‘в реальності’, ‘насправді’, ‘на практиці’, ‘фактично’) та *на папері* (семи ‘не в дійсності’, ‘не насправді’, ‘у вигляді письма’). Порівняйте: *Причина радше у відмінності пріоритетів: мадярів захоплювали передусім реквізиції (більше схожі на конфіскації), що на ділі означало широкомасштабні спустошення і пограбування* (Ю. Андрухович); *І серце не пускає в двері Якихсь намарених комун – Знічев’я, хоч би й на папері, ООН міняє на ОУН* (П. Щириця).

Сема ‘(не) настати’ наявна в трьох двосемних прислівникових еквівалентах слова *до смерті, на осінь, під ранок*, які перебувають в еквіполентній опозиції. Розрізняють ці одиниці диференційні семи ‘до кінця’ (*до смерті*), ‘осінь’ (*на осінь*), ‘ранок’ (*під ранок*), ‘смерть’ (*до смерті*).

Порівняйте семантику вказаних еквівалентів слова в таких реченнях: *Тут на осінь у кожному визрів солдат* (Ю. Іздрік); *Не спалось... А під ранок сам, у світлі вечоровім, Приснився сум. І був той сум, на диво... кольоровим* (А. Содомора).

Сема 'сміючись' міститься в трьох прислівникових еквівалентах слова: чотирисемному *від реготу*; трисемному *з гумором*; двосемному *зо сміху*. Вони утворюють еквіполентну опозицію: Диференційні семи наведених одиниць: 'голосно' (*від реготу*), 'доброзичливо' (*з гумором*), 'нестримно' (*від реготу*), 'позитивно' (*з гумором*), 'регочачи' (*від реготу*), 'через (крізь) сміх' (*зо сміху*). Порівняйте, наприклад, такі речення: *Жінки заклакли, заскочені, а потім від реготу буквально зігнулися навпіл, безсило опустивши руки* (Брати Капранови); *Іванка уявляла, як високий, з рудою кучерявою головою корчмар Заремба... дає своїм довгим ногам поля – і леда не пиркала зо сміху...* (М. Матіос).

Сема 'в реальності' простежується в таких трьох чотирисемних прислівникових еквівалентах слова, які перебувають в еквіполентній опозиції: *в (у) житті* (двозначний), *на ділі, на практиці*. Диференційні семи зазначених одиниць: 'в дійсності' (*на практиці*), 'на практиці' (*на ділі*), 'не в казці' (*в (у) житті*), 'практично' (*на практиці*), 'протягом життя' (*в (у) житті*), 'фактично' (*на ділі*). Порівняйте: *Причина радше у відмінності пріоритетів: мадярів захоплювали передусім реквізиції (більше схожі на конфіскації), що на ділі означало широкомасштабні спустошення і пограбування* (Ю. Андрухович).

Семи '(не) докладаючи', 'зусилля' виявлено у трьох еквівалентах слова: шестисемному *в (у) муках*; п'ятисемному *з легкістю* й чотирисемному *з силою*. Вони формують еквіполентну опозицію. Диференційними для цих одиниць є семи: 'болісно' (*в (у) муках*), 'важко' (*в (у) муках*), 'інтенсивно' (*з силою*), 'легко' (*з легкістю*), 'напружено' (*з силою*), 'неймовірний' (*в (у) муках*), 'не напружуючись' (*з легкістю*), 'просто' (*з легкістю*), 'тяжко' (*в (у) муках*). Наприклад, простежте вказане у таких реченнях: *Видиш, хлопче,*

мама тебе **у муках** родить, ти ростеш, а не знаєш, що з тобою завтра буде (М. Матіос); Іванка тужиться – і з **силою** відриває ще одну дранку зі стіни дзвіниці (М. Матіос).

За допомогою сем 'збудження', 'нервовий' три прислівникові еквіваленти слова утворюють еквіполентну опозицію. Йдеться про такі: шестисемні *від гніву*, *в (у) трансі*; чотирисемний *від хвилювання*. Диференційними семами зазначених одиниць є: 'відчуваючи' (*від хвилювання*), 'неспокій' (*від хвилювання*), 'не усвідомлюючи' (*в (у) трансі*), 'не тямлячи себе' (*в (у) трансі*), 'нічого' (*в (у) трансі*), 'обурення' (*від гніву*), 'роздратування' (*від гніву*), 'сильний' (*від гніву*), 'у стані' (*від гніву*, *в (у) трансі*). Порівняйте речення: *Професор почервонів і аж вибалушив очі від гніву* (Н. Сняданко); *Від хвилювання слугам тремтіли руки* (Н. Сняданко); *Ми у колі наче у трансі* (Ю. Іздрик).

Сема 'зовсім' наявна в трьох прислівникових еквівалентах слова: чотирисемних *в (у) нуль*, *до решти* та двосемному *без сліду*. Вона об'єднує зазначені одиниці в еквіполентну опозицію. Їхніми диференційними семами є: 'абсолютно' (*в (у) нуль*), 'безслідно' (*без сліду*), 'дотла' (*до решти*), 'дощенту' (*до решти*), 'повністю' (*в (у) нуль*, *до решти*), 'цілком' (*в (у) нуль*). Побачити це можна в таких реченнях: *Зсихаюся в нуль під самотності пресом*; *Заввиграшки зникнуть без сліду всі можливі світи..* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Сема 'мати' міститься в чотирьох еквівалентах слова: *в (у) моді*, *в (у) плюсі*, *в (у) потребі*, *з необхідністю*. Останні два формують опозицію тотожності (спільні семи 'мати', 'потреба', 'у разі потреби'). Порівняйте: *Він стане мені оберегом Берегом Квотербеком у регбі Буде незмінно – Зі мною Чи попри мене – в потребі Ітиме поряд* (Ю. Мусаковська); *Гетельянська філософія з необхідністю ставала водночас і продовженням Гетеля, і його запереченням – запереченням практичним, зорієнтованим на дію і на перетворення* (В. Єрмоленко).

Сему ‘на швидкості’ простежено в трьох еквівалентах слова: трисемних *в (у) розгоні, з ходу* та двосемному *з розгону*. Вони перебувають в еквіполентній опозиції. Відрізняються названі одиниці такими диференційними семами: ‘в русі’ (*з ходу*), ‘не зупиняючись’ (*з ходу*), ‘розігнавшись’ (*з розгону*), ‘стрімко’ (*в (у) розгоні*), ‘щосили’ (*в (у) розгоні*). Наприклад, порівняйте такі речення: *Я на свою, що й досі ще в розгоні, Дивлюся колісницю з-під долоні* (А. Содомора); *На полігоні усе велося як зазвичай – наче й не було позаду безсонної ночі. Кількакілометровий марш, потім з ходу* окопування (Брати Капранови).

Сему ‘надзвичайно’ знаходимо в таких трьох прислівникових еквівалентах слова: чотирисемних *до болю* (двозначного), *до нестями*; двосемному *до хрускоту*. Ці одиниці утворюють у системі мови еквіполентну опозицію. Відрізняють їх диференційні семи: ‘біль’ (*до болю*), ‘великою мірою’ (*до нестями*), ‘відчувати’ (*до болю*), ‘дуже’ (*до болю, до нестями, до хрускоту*), ‘сильно’ (*до нестями*). Простежте зазначене в таких контекстах: *Мати, до нестями* налякана останніми подіями, тепер боялася навіть носа поткнути на вулицю (Брати Капранови); *Кожному – місце спальне і до хрускоту* чисто (Ю. Мусаковська).

Сема ‘один за одним’ простежується в трьох еквівалентах слова: *в (у) колону, в (у) ряд, по черзі*. Як уже було зазначено, еквіваленти *в (у) колону* та *в (у) ряд* утворюють опозицію тотожності (спільні семи ‘витагнутий’, ‘лінія’, ‘один за одним’). Порівняйте: *Їх вигнали з вагонів, вишикували в колону і повели до оточеного колючим дротом фільтраційного табору* (Н. Сняданко); *Перед тим, як ми йдемо в їдальню, я всіх вишиковую в ряд і кожному в долоні бризкаю краплю рідкого мила, тоді вони [діти] біжать його змивати, а далі ми йдемо в їдальню* (Н. Сняданко).

Сему ‘перебувати’ зафіксовано в чотирьох прислівникових еквівалентах слова: *без руху, в (у) безвиході, в (у) небезпеці, в (у) польоті*. В еквіполентну опозицію об’єднані три з них: п’ятисемний *в (у) безвиході* й трисемні *без руху, в (у) польоті*. Диференційними для цих одиниць є такі

семи: ‘безвихідний’ (в (у) *безвиході*), ‘вихід’ (в (у) *безвиході*), ‘не маючи’ (в (у) *безвиході*), ‘(не) рухаючись’ (без *руху*, в (у) *польоті*), ‘повітря’ (в (у) *польоті*), ‘становище’ (в (у) *безвиході*), ‘статика’ (без *руху*). Наприклад: *Ми не спимо – ми лежимо без руху; Офшори обкладинок модних Переглядаю в польоті* (усі приклади – Ю. Іздрик).

Сема ‘сонце’ виявляється в трьох трисемних прислівникових еквівалентах слова: в (у) *затінку*, в (у) *присмерках*, на *світанку*. Два з них перебувають в опозиції протилежності: в (у) *присмерках* (семи ‘після заходу’, ‘сонце’, ‘увечері’) та на *світанку* (семи ‘перед сходом’, ‘рано-вранці’, ‘сонце’). Порівняйте речення: *Концерт знаменитого піаніста Леопольда Мюнцера слухали, остерігаючись бомбардувань, у присмерках, під гуркіт боїв уже в самому місті* (В. Агеєва); *Яхта вирушила в подорож, як завжди, на світанку, після звичної церемонії врочистих проводів, на які зібралися мало не всі місцеві мешканці* (Н. Сняданко).

Сему ‘страх’ виявлено в трьох прислівникових еквівалентах слова: шестисемному з *тривогою* й чотирисемних *від жаху*, в (у) *паніці*. Вона об’єднує ці одиниці в еквіполентній опозиції. Їхні диференційні семи: ‘великий’ (*від жаху*, в (у) *паніці*), ‘відчуваючи’ (*від жаху*, з *тривогою*), ‘неспокій’ (з *тривогою*), ‘переляк’ (*від жаху*), ‘побоювання’ (з *тривогою*), ‘розгубленість’ (в (у) *паніці*), ‘тривога’ (з *тривогою*), ‘у стані’ (в (у) *паніці*), ‘хвилюючись’ (з *тривогою*). Порівняйте, наприклад, такі речення: *Тридцять п’ять підсудних, тридцять один смертний вирок. Решту виправдано, але залишено під вартою (хай усе одно божеволіють від жаху)* (Ю. Андрухович); *По тім успіху москалі втекли в паніці й залишили багато полонених і воєнного матеріалу* (Н. Сняданко).

Сему ‘точно’ простежено в трьох еквівалентах слова, які утворюють еквіполентну опозицію: трисемних в (у) *деталях*, з *точністю* й двосемному в (у) *десятку*. Диференційні семи цих одиниць: ‘впевнено’ (з *точністю*), ‘глибоко’ (в (у) *деталях*), ‘грунтовно’ (в (у) *деталях*), ‘детально’ (з *точністю*), ‘правильно’ (в (у) *десятку*). Простежте зазначене в таких

реченнях: *Таких може бути й більше, але з **точністю** можемо стверджувати про одного* (Ю. Андрухович); *Так неприцільно – То в нуль то в десятку* (Ю. Іздрик).

Спільною семою ‘фактично’, зафіксованою в трьох еквівалентах слова, об’єднані в еквіполентну опозицію: семизначний *по суті* (двозначний); чотирисемний *на ділі*; двосемний *по факту*. Розрізняються названі одиниці такими диференційними семами: ‘в реальності’ (*на ділі*), ‘головний’ (*по суті*), ‘на практиці’ (*на ділі*), ‘насправді’ (*на ділі*), ‘не відхиляючись’ (*по суті*), ‘основний’ (*по суті*), ‘охоплюючи’ (*по суті*), ‘суттєвий’ (*по суті*), ‘тема’ (*по суті*). Наприклад: *Причина радше у відмінності пріоритетів: мадярів захоплювали передусім реквізиції (більше схожі на конфіскації), що на ділі означало широкомасштабні спустошення і пограбування* (Ю. Андрухович).

Сема ‘(не) хвилюючись’ спостерігається в трьох еквівалентах слова, які перебувають в еквіполентній опозиції: шестисемному з *тривогою*; чотирисемному в (у) *спокої*; трисемному в (у) *напруженні*. Диференційні семи зазначених одиниць: ‘важко’ (в (у) *напруженні*), ‘відчуваючи’ (з *тривогою*), ‘душевний’ (в (у) *спокої*), ‘некомфортно’ (в (у) *напруженні*), ‘неспокій’ (з *тривогою*), ‘побоювання’ (з *тривогою*), ‘рівновага’ (в (у) *спокої*), ‘страх’ (з *тривогою*), ‘тривога’ (з *тривогою*), ‘у стані’ (в (у) *спокої*). Порівняйте такі речення: *Тут, якщо можна так сказати, в мирі та [в] **спокої**, я відчуваюся щасливим серед моїх людей – я не бажаю собі нічого ліпшого!; Усі живуть у **напруженні**, очікуючи, чим це завершиться* (усі приклади – Н. Сняданко).

Сема ‘швидко’ наявна в трьох еквівалентах слова: в (у) *мент*, в (у) *момент*, *на бігу*. Перші два – (у) *мент* та в (у) *момент*, – як уже було зазначено, перебувають в опозиції тотожності (спільні семи ‘відразу’, ‘дуже’, ‘миттєво’, ‘миттю’, ‘швидко’). Порівняйте: *Отако дивиться смішним розкосим оком з-під пелехатих кучерів, киває головою, ніби питає..., а далі як зарежоче – ніби горіх з усієї сили потрусить, у **мент** «сирітки» укривють тіло*

(М. Матіос); *Дихаю клеєм – Склеїть усе в момент* Око – до ока Слово – до слова міцно (Ю. Іздрик).

Інші тридцяти чотири семи фіксуються лише у двох еквівалентах слова. Показово, що кожна пара цих одиниць утворює еквіполентну опозицію. Представимо їх у вигляді «спільна сема – еквіваленти слова, які утворюють еквіполентну опозицію (диференційні семи)».

‘Актуальний’ – трисемні *в (у) силі* та *на часі* (диференційні семи: ‘вчасний’ (*на часі*), ‘дійсний’ (*в (у) силі*), ‘доречний’ (*на часі*), ‘чинний’ (*в (у) силі*)); ‘багато’, ‘у великій кількості’ – п’ятисемний *без міри* (двозначний) та трисемний *в (у) достатку* (диференційні семи: ‘досить’ (*в (у) достатку*), ‘дуже’ (*без міри*), ‘занадто’ (*без міри*), ‘не ску́пившись’ (*без міри*)); ‘важко’ – шестисемний *в (у) муках* та трисемний *в (у) напруженні* (диференційні семи: ‘болісно’ (*в (у) муках*), ‘докладаючи’ (*в (у) муках*), ‘зусилля’ (*в (у) муках*), ‘неймовірний’ (*в (у) муках*), ‘некомфортно’ (*в (у) напруженні*), ‘тяжко’ (*в (у) муках*), ‘хвилюючись’ (*в (у) напруженні*)); ‘(не) в дійсності’ – трисемний *на папері* та чотирисемний *на практиці* (диференційні семи: ‘в реальності’ (*на практиці*), ‘практично’ (*на практиці*), ‘у вигляді письма’ (*на папері*)); ‘виражаючи’ – чотирисемні *з подивом* та *з презирством* (диференційні семи: ‘здивування’ (*з подивом*), ‘зневага’ (*з презирством*), ‘неповага’ (*з презирством*), ‘подив’ (*з подивом*)); ‘втіха’, ‘задоволення’, ‘приємність’, ‘радість’ – п’ятисемний *в (у) радості* та чотирисемний *на radoцax* (диференційна сема: ‘радіючи’ (*на radoцax*); ‘глибоко’ – трисемні *в (у) деталях* та *до кісток* (диференційні семи: ‘грунтовно’ (*в (у) деталях*), ‘дуже’ (*до кісток*), ‘сильно’ (*до кісток*), ‘точно’ (*в (у) деталях*)); ‘голосно’ – чотирисемний *від реготу* та трисемний *з виляском* (диференційні семи: ‘гучно’ (*з виляском*), ‘нестримно’ (*від реготу*), ‘пронизливо’ (*з виляском*), ‘регочачи’ (*від реготу*), ‘сміючись’ (*від реготу*)); ‘доречно’ – двосемний *в (у) тему* та односемний *до речі* (диференційна сема: ‘відповідно до теми’ (*в (у) тему*)); ‘єдиний’ – чотирисемний *в (у) єднанні* та двосемний *в однині* (диференційні семи:

‘поєднуючись’, ‘разом’, ‘ціле’, ‘цілісний’); ‘завзяття’ – чотирисемний *в (у) захваті* та шестисемний *з азартом* (диференційні семи: ‘азарт’ (*з азартом*), ‘відчуваючи’ (*з азартом*), ‘запал’ (*з азартом*), ‘захоплення’ (*з азартом*), ‘збудження’ (*в (у) захваті*), ‘у стані’ (*в (у) захваті*)); ‘мати’ – восьмисемний *в (у) моді* та трисемний *в (у) плюсі* (диференційні семи: ‘актуальний’ (*в (у) моді*), ‘бути’ (*в (у) моді*), ‘визнання’ (*в (у) моді*), ‘відповідати’ (*в (у) моді*), ‘загальний’ (*в (у) моді*), ‘значення’ (*в (у) плюсі*), ‘мода’ (*в (у) моді*), ‘позитивний’ (*в (у) плюсі*), ‘популярність’ (*в (у) моді*)); ‘не зупиняючись’ – семисемний *без упину* та трисемний *з ходу* (диференційні семи: ‘безперервно’ (*без упину*), ‘безперестанку’ (*без упину*), ‘безупинно’ (*без упину*), ‘весь час’ (*без упину*), ‘у русі’ (*з ходу*), ‘на швидкості’ (*з ходу*), ‘не перестаючи’ (*без упину*), ‘постійно’ (*без упину*)); ‘неспокій’ – шестисемний *з тривогою* та чотирисемний *від хвилювання* (диференційні семи: ‘збудження’ (*від хвилювання*), ‘нервовий’ (*від хвилювання*), ‘побоювання’ (*з тривогою*), ‘страх’ (*з тривогою*), ‘тривога’ (*з тривогою*), ‘хвилюючись’ (*з тривогою*)); ‘не тямлячи себе’ – двосемний *в агонії* та шестисемний *в (у) трансі* (диференційні семи: ‘збудження’ (*в (у) трансі*), ‘нервовий’ (*в (у) трансі*), ‘не усвідомлюючи’ (*в (у) трансі*), ‘нічого’ (*в (у) трансі*), ‘у стані’ (*в (у) трансі*), ‘шалено’ (*в агонії*)); ‘не усвідомлюючи’ – трисемний *без тями* та шестисемний *в (у) трансі* (диференційні семи: ‘збудження’ (*в (у) трансі*), ‘нервовий’ (*в (у) трансі*), ‘несамовито’ (*без тями*), ‘не тямлячи себе’ (*в (у) трансі*), ‘у стані’ (*в (у) трансі*)); ‘отримавши’ – шестисемний *з віком* та чотирисемний *на замовлення* (диференційні семи: ‘доручення’ (*на замовлення*), ‘досвід’ (*з віком*), ‘життєвий’ (*з віком*), ‘замовлення’ (*на замовлення*), ‘маючи’ (*на замовлення*), ‘певний’ (*з віком*), ‘період’ (*з віком*), ‘прожити’ (*з віком*)); ‘переляк’ – чотирисемний *від жаху* та трисемний *з переляку* (диференційні семи: ‘відчуваючи’ (*від жаху*), ‘відчувши’ (*з переляку*), ‘великий’ (*від жаху*), ‘злякавшись’ (*з переляку*), ‘страх’ (*від жаху*)); ‘позаду’ – двосемні *на хвості* та *у хвості* (диференційні семи: ‘за кимось’ (*на хвості*), ‘у самому кінці’

(у хвості)); ‘популярний’ – трисемний в (у) *темі* та п’ятисемний в (у) *тренді* (диференційні семи: ‘затребуваний’ (в (у) *тренді*), ‘модний’ (в (у) *тренді*)); ‘просто так’ – двосемні *без причини* та *на шару* (диференційні семи: ‘без підстав’ (*без причини*), ‘задарма’ (*на шару*)); ‘смуток’ – шестисемний *від горя* та п’ятисемний *з болю* (двозначний) (диференційні семи: ‘біль’ (*з болю*), ‘душевний’ (*від горя*), ‘образа’ (*з болю*), ‘переживання’ (*від горя*), ‘печаль’ (*від горя*), ‘прикрість’ (*з болю*), ‘страждання’ (*від горя*)); ‘співзвучно’ – односемний в (у) *риму* та чотирисемний в *унісон* (диференційні семи: ‘манера’ (в *унісон*), ‘однаковий’ (в *унісон*), ‘узгоджено’ (в *унісон*)); ‘твердо’ – двосемний *з притиском* та трисемний *з упевненістю* (диференційні семи: ‘впевнено’ (*з упевненістю*), ‘настійливо’ (*з притиском*), ‘переконано’ (*з упевненістю*)); ‘тривога’ – шестисемний *з тривогою* та чотирисемний *з острахом* (диференційні семи: ‘боязливо’ (*з острахом*), ‘неспокій’ (*з тривогою*), ‘обережно’ (*з острахом*), ‘побоювання’ (*з тривогою*), ‘страх’ (*з тривогою*), ‘хвилюючись’ (*з тривогою*)); ‘увечері’ – трисемний в (у) *присмерках* та односемний *на вечір* (диференційні семи: ‘після заходу’ (в (у) *присмерках*), ‘сонце’ (в (у) *присмерках*)); ‘у майбутньому’ – двосемний в (у) *перспективі* та шестисемний *з часом* (диференційні семи: ‘колись’ (*з часом*), ‘минути’ (*з часом*), ‘пізніше’ (*з часом*), ‘попереду’ (в (у) *перспективі*), ‘тривалий’ (*з часом*), ‘час’ (*з часом*)); ‘утворюючи’ – трисемний *з гуркотом* та двосемний *з шумом* (диференційні семи: ‘гуркіт’ (*з гуркотом*), ‘гуркотячи’ (*з гуркотом*), ‘шум’ (*з шумом*)); ‘утома’ – п’ятисемні *від слабкості* та *від втоми* (диференційні семи: ‘знесилення’ (*від слабкості*), ‘фізичний’ (*від втоми*)); ‘фізичний’ – трисемні в (у) *безсиллі* та *від втоми* (диференційні семи: ‘знемога’ (в (у) *безсиллі*), ‘утома’ (*від втоми*)).

Порівняйте лексеми, у яких виявлено деякі із наведених сем, у таких реченнях: *А що не на часі – те так і загине невчасним* (Ю. Іздрик); *Усі живуть у напруженні, очікуючи, чим це завершиться* (Н. Сняданко); *Зірка в долоні упала – І пропекла До кісток* (Ю. Мусаковська); *Повзла піхота*

впевнено Й у хвості Брели волхви (Ю. Мусаковська); *І все нам було на шару* (Ю. Іздрик); *Ти – лиш тінь що за сонцем іде в унісон* (Ю. Іздрик); *Двоє рухливих жовтих очей із гуркотом* наближаються до неї (М. Матіос).

Окремо варто сказати про еквіваленти слова, які утворюють опозицію протилежності, а саме про чотирисемний *в (у) непевності* (семи ‘визначаючись’, ‘невпевнено’, ‘нерішуче’, ‘сумніваючись’) та двосемний *з певністю* (семи ‘впевнено’, ‘без сумнівів’). Порівняйте: *Застигла в непевності* й сама міс Раян, яка тепер мусила добиратися до своїх покоїв мокрою-мокрісінькою, розповідаючи кожному зустрічному про свою пригоду (Н. Сняданко); *Сказати з певністю*, звідки саме прибився він [Юліус Гродт] до міста десь усередині 1760-х, неможливо (Ю. Андрухович).

3.4. Віддалена периферія лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова

Віддалену периферію лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова формують найменш поширені семи, під якими вважаємо такі, що їх у зібраному матеріалі зафіксовано лише один раз. Представимо ці одиниці у вигляді «сема – прислівниковий еквівалент слова». Загалом таких сем нараховується двісті п’ятдесят дві у ста сорока п’яти еквівалентах слова.

Деякі з односемних прислівникових еквівалентів слова утворюють опозицію протилежності: *в (у) перекладі* (сема ‘перекладний’) та *в оригіналі* (сема ‘неперекладний’); *на вдиху* (сема ‘вдихаючи’) та *на видиху* (сема ‘видихаючи’). Порівняйте: *Ось уже кілька місяців поспіль він із дня на день змушений був підтверджувати, що так, його звати Вільгельм фон Габсбург, а це в перекладі* мовою радянських спецслужб означало «винен» (Н. Сняданко); *Достоевського він також читав, причому багато й так само в оригіналі* (Ю. Андрухович); *На вдиху і видиху ловимо дим поцілунку На пульсі й зітханні возводимо пристрасті дим* (Ю. Іздрик); *Я вже мало що*

знаю І майже нічого не вмію Та умію спинитись Від смерті на волосок Щоб сказати **на видиху**: Радуйся діво маріє! (Ю. Іздрик).

‘Абсолютно’ – в нуль; ‘бігти’, ‘поспішаючи’, ‘похапцем’, ‘продовжувати’, ‘бідно’, ‘нужденно’ – в (у) злиднях; ‘біля голови’, ‘місце’, ‘зазвичай’, ‘розташовуватися’, ‘голова’ – в (у) головах; ‘благаючи’, ‘молячи’ – з мольбою; ‘близько’, ‘наближаючись’, ‘скоро’ – на підході; ‘болісно’, ‘тяжко’ – в (у) муках; ‘боязливо’, ‘обережно’ – з острахом; ‘в дійсності’, ‘практично’ – на практиці; ‘в наявності’, ‘в розпорядженні’, ‘наперед’, ‘приготовлено’ – в (у) запасі; ‘в одне місце’ – до купи; ‘в русі’ – з ходу; ‘в’їдливо’, ‘лукаво’, ‘хитро’ – з єхидством; ‘вагомість’, ‘достойнство’, ‘значення’, ‘повага’, ‘усвідомлення’, ‘свій’ – з честю; ‘вважатися’, ‘красуня’ – в (у) красунях; ‘вийти’ – на вихід; ‘виконувати’, ‘нянька’, ‘обов’язки’, ‘ставати’ – в (у) няньках; ‘відверто’, ‘прямо’ – в обличчя; ‘відповідально’, ‘сумлінно’ – з ретельністю; ‘відповідати’, ‘мода’ – в (у) моді; ‘відповідаючи’ – у відповідь; ‘відчувши’, ‘злякавшись’ – з переляку; ‘вік’, ‘похилий’ – на старості; ‘власною особовою назвою’, ‘не прізвищем’ – на ім’я; ‘властивості’, ‘природжений’ – від природи; ‘вранці’ – на ранок; ‘втратити’, ‘пам’ять’ – в амнезії; ‘вчасний’, ‘доречний’ – на часі; ‘гаряче’, ‘захоплено’ – із захватом; ‘головний’, ‘охоплюючи’, ‘суттєвий’ – по суті; ‘гордо’ – з гордістю; ‘горизонтально’, ‘горизонт’, ‘паралельно’ – в (у) горизонталь; ‘гуркотячи’ – з гуркотом; ‘гучно’, ‘пронизливо’ – з виляском; ‘грунтовно’ – в (у) деталях; ‘далеко’, ‘око’, ‘сягати’ – на горизонті; ‘даремно’, ‘марно’ – без сенсу; ‘детально’ – з точністю; ‘деякий’, ‘оплата’, ‘повернути’, ‘умова’ – в (у) борг; ‘дійсний’, ‘чинний’ – в (у) силі; ‘до світанку’, ‘з самого ранку’ ‘перед ранком’ – в (у) передрання; ‘доба’, ‘темний’ – в (у) темряві; ‘доброзичливо’, ‘позитивно’ – з гумором; ‘допомагати’ – на допомогу; ‘досить’ – в (у) достатку; ‘дотла’, ‘доценту’ – до решти; ‘думаючи’, ‘обмірковуючи’ – в (у) роздумах (роздумі); ‘з певною метою’, ‘напоказ’, ‘спеціально’ – на позір; ‘з часом’, ‘опісля’ – в (у) майбутньому; ‘за кимось’ – на хвості; ‘за один

раз' – *на раз*; 'завдовжки', 'уздовж' – *в (у) довжину*; 'завжди' – *без просвітку*; 'загроза' – *в (у) небезпеці*; 'задарма' – *на шару*; 'задумувати', 'зробити' – *в (у) планах*; 'зайшовши', 'щойно' – *з порогу*; 'закінчуючи' – *на завершення*; 'занадто' – *без міри*; 'заодно' – *по ходу*; 'запам'ятатися' – *з пам'яті*; 'заступатися', 'захищати' – *в оборону*; 'засуджуючи' – *з осудом*; 'зафіксований', 'писемно', 'у письмовому вигляді' – *на письмі*; 'заходити', 'підходити' – *у дверях*; 'збиратися', 'іти' – *на порозі*; 'збоку' – *в (у) профіль*; 'зверхньо', 'зневажливо', 'презирливо' – *в (у) погорді*; 'здалеку' – *на відстані*; 'здійснювати', 'реалізовувати' – *до виконання*; 'злобно', 'зневажаючи' – *від погорди*; 'зойкаючи' – *із зойком*; 'інтенсивно', 'напружено' – *з силою*; 'колись', 'пізніше' – *з часом*; 'кричачи' – *з (із) криком*; 'кругом', 'обминаючи', 'стороною', 'повз щось' – *в обхід*; 'люди', 'публічно', 'у присутності', 'у товаристві' – *на людях*; 'майже', 'навприсядки', 'присівши' – *в (у) півприсяді*; 'манера', 'однаковий', 'узгоджено' – *в унісон*; 'мріючи' – *з мріями*; 'на два боки', 'посередині', 'рівний' – *на проділ*; 'на практиці' – *на ділі*; 'найкраще', 'оптимально' – *в ідеалі*; 'наодинці' – *на самоті*; 'напередодні свята' – *на свято*; 'настійливо' – *з притиском*; 'натякаючи' – *з натяком*; 'нашвидку' – *на ходу*; 'не потрапляти' – *в (у) затінку*; 'нормально' – *в (у) нормі*; 'однаково', 'як і всі' – *на рівних*; 'осінь' – *на осінь*; 'охайний', 'прибраний' – *в (у) чистоті*; 'очікуючи' – *з очікуванням*; 'парно' – *до пари*; 'певний', 'період', 'прожити' – *з віком*; 'переїхавши' – *з переїздом*; 'перекладний' – *в (у) перекладі*; 'переконано' – *з упевненістю*; 'підозрюючи' – *з підозрою*; 'підряд', 'поспіль' – *без розбору*; 'під час танцю', 'танцюючи' – *в (у) танці*; 'підтримуючи', 'розуміючи' – *з розумінням*; 'повітря', 'рухатися' – *в (у) польоті*; 'подумки' – *в умі*; 'поєднуючись', 'ціле' – *в (у) єднанні*; 'попереду' – *в (у) перспективі*; 'правильно' – *в (у) десятку*; 'приблизно' – *на око*; 'принципово' – *з принципу*; 'приховуючи' – *в (у) таємниці*; 'про себе', 'тихо' – *під ніс*; 'просто' – *з легкістю*; 'протягом життя' – *в (у) житті*; 'прощаючись' – *на прощання*; 'радіючи' – *на radoщах*; 'ранок' – *під ранок*;

‘раптово’ – від несподіванки; ‘реверанс’, ‘робити’ – в (у) *реверансі*; ‘ревучи’ – з *ревом*; ‘регочачи’ – від *реготу*; ‘ритмічно’ – в (у) *такт*; ‘розігнавшись’ – з *розгону*; ‘розливатися’ – в (у) *розливі*; ‘ручним способом’ – від *руки*; ‘смачно’ – з *апетитом*; ‘смерть’ – до *смерті*; ‘спершу’, ‘спочатку’ – на *початках*; ‘спокійно’, ‘стійко’ – в (у) *рівновазі*; ‘старанно’, ‘стрімко’, ‘щосили’ – в (у) *розгоні*; ‘рано-вранці’ – на *світанку*; ‘теоретично’, ‘у задумі’ – на *словах*; ‘тривало’ – без *кінця*; ‘у вигляді письма’ – на *папері*; ‘у певній послідовності’ – по *черзі*; ‘у присутності інших’, ‘у результаті’ – в (у) *сумі*; ‘у самому кінці’ – у *хвості*; ‘уночі’ – в (у) *ніч*; ‘усміхаючись’ – з *усмішкою*; ‘успішно’ – з *успіхом*; ‘цілісний’ – в *однині*; ‘через (крізь) сміх’ – зо *сміху*; ‘шалено’ – в *агонії*.

Простежте семантику деяких із вищезазначених еквівалентів слова в реченнях: *Іванка забивається на ліжку, намертво вчепившись руками у край лавки в головах* (М. Матіос); *А у нас іще в запасі прохідні двори* (Ю. Іздрик); *На полігоні усе велося як зазвичай – наче й не було позаду безсонної ночі. Кількакілометровий марш, потім з ходу окопування* (Брати Капранови); *Мої шукачі, перекинувшись кількома словами, поспішили на вихід* (С. Сай-Боднар); *На ранок він почав розповідати все* (Ю. Андрухович); *Діду, запрошення залишається в силі* (Г. Штонь); *Але фраза ця так і залишилась тільки у планах* (Н. Сняданко); *Та ось настав призначений час, і у дверях з’явився цісар* (Н. Сняданко); *Іванка тужиться – і з силою відриває ще одну дранку зі стіни дзвіниці* (М. Матіос); *Шепотить шап’іто згубно грає гобой І прихід мабуть десь на підході* (Ю. Іздрик); *Обидва [хлопці] повернули голови, і з очікуванням подивилися на старшого товариша* (Брати Капранови); *Молодші чоловіки в умі рахували свої роки – чи ще для війни придатні, якби в разі чого?* (М. Матіос); *Велетенські банти на головах дівчаток похитуються в такт із кроками* (Н. Сняданко); *Важливо було вміти написати від руки, бо не було комп’ютера* (Н. Сняданко); *Треба вийти із сутінків так як виходять з полону І покинути день цей прокинувшись просто у ніч* (Ю. Іздрик).

Висновки до третього розділу

Ядро лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова становлять семи, які розкривають внутрішній стан суб'єкта ('відчуваючи' – *в (у) безсиллі, з острахом, на радощах*; 'у стані' – *в (у) рівновазі, в (у) розпучі, із захопленням*). Навколоядерну та периферійну зону формують еквіваленти слова, наприклад, на позначення наявності ('(не) бути' – *в (у) безпеці, в (у) красунях, в (у) тренді*; '(не) маючи' – *без успіху, в (у) безвиході, з упередженням*); вираження ('(не) виявляючи' – *без вагань, з милості, з нетерпінням*; 'виражаючи' – *з подивом, з презирством*), додаткової властивості ('великий' – *в (у) достатку, в (у) паніці, до нестями*; 'сильний' – *від гніву, в (у) цейтноті, з відчаю*), швидкості протікання дії ('відразу' – *в (у) мент, з порогу, по ходу*; 'миттєво' – *в (у) момент, в (у) тему, з півоберту*), спосіб виконання дії ('дружно' – *в (у) згоді, в (у) мирі*; 'на швидкості' – *в (у) розгоні, з ходу, з розгону*; 'один за одним' – *в (у) колону, в (у) ряд, по черзі*; 'разом' – *в (у) єднанні, до купи, на пару*; 'співзвучно' – *в (у) риму, в унісон*; 'удвох' – *в (у) парі, на пару*), міри і ступеня ('дуже' – *без міри, до болю, на мить*) тощо. Прислівникові еквіваленти слова, які перебувають на віддаленій периферії, загалом передають семантику, притаманну власне прислівникам, наприклад, час дії ('з самого ранку' – *в (у) передрання*; 'напередодні свята' – *на свято*; 'пізніше' – *з часом*; 'уночі' – *в (у) ніч*), місце ('біля голови' – *в (у) головах*; 'далеко' – *на горизонті*; 'здалеку' – *на відстані*) тощо.

Можливість названих одиниць утворювати в системі мови еквіполентні опозиції (*в (у) нуль, до решти, до краю, з головою*), опозиції тотожності (*в (у) парі, на пару*) та опозиції протилежності (*в (у) непевності, з певністю*) є ще одним підтвердженням того, що прислівникові еквіваленти слова, як і інші лексичні одиниці мовної системи, щільно взаємодіють одне з одним, тобто є системними одиницями.

ВИСНОВКИ

Еквіваленти слова – одиниці перехідного рівня мовної системи, які водночас характеризуються ознаками власне слова і неслова, тобто фразеологізму, але яким притаманні власні, відмінні від інших одиниць, ознаки. Зокрема такі: 1) співвіднесеність із певною частиною мови (прислівником, прийменником, часткою, вигук, сполучником); 2) нарізнооформленість; 3) постійний склад компонентів, здебільшого неповнозначного й повнозначного, подеколи неповнозначного й неповнозначного; 4) переважно однонаголошеність; 5) безобразність; 6) семантичні зрушення; 7) здатність утворюватися за певними моделями. Прислівниковими еквівалентами слова варто вважати такі нарізнооформлені сполуки, які виконують функцію власне прислівника – вираження динамічної дієслівної або статичної прикметникової ознаки.

У процесі творення еквівалентів слова, співвідносних із прислівниками, зокрема прийменниково-іменникового походження, важливе значення має характер прийменника та граматична структура іменника. У прислівникових еквівалентах слова другий, іменниковий, компонент, переважно має форму однини (*без причини, з натяком*), досить рідко – множини (*до кісток, з мріями*). Граматична категорія роду іменника представлена чоловічим (*на папері, під ранок*), жіночим (*в амнезії, у відповідь*) і середнім (*від горя, до кінця*) родами, до того ж, переважають сполуки з чоловічим родом, яким трохи поступаються одиниці із жіночим родом. Щодо категорії відмінка, то еквівалентами слова можуть стати лише ті іменники, які мають форму родового, знахідного, орудного та місцевого відмінків. Форми давального відмінка в прийменниково-іменникових сполуках, які згодом стають еквівалентами слова, не зафіксовано.

Найбільше прислівникових еквівалентів слова утворено поєднанням іменника з початковим прийменником *в* (у) – 88, трохи менше – з прийменниками *з* (*із, зі, зо*) та *на* – 69 і 44 відповідно. Менш продуктивно

формуються еквіваленти слова з прийменниками *від* – 19, *до* – 15, *без* – 13. Найменшу здатність до творення прислівникових еквівалентів слова шляхом поєднання з іменниками виявляють початкові прийменники *по* – 4 та *під* – 2.

В усіх прислівникових еквівалентах слова з початковими прийменниками *без* та *від* іменник має форму родового відмінка (*без проблем, від заздрості*). Разом із початковим прийменником *в* (*у*) поєднуються іменники чоловічого, жіночого й середнього роду в знахідному (*в* (*у*) *момент, в* (*у*) *ніч, в* *обличчя*) та місцевому (*в* (*у*) *захваті, в* *однині, в* (*у*) *народі*) відмінках, а іменники у множині мають форму лише місцевого відмінка (*в* (*у*) *злиднях*). Іменники чоловічого, жіночого, середнього роду однини в поєднанні з початковим прийменником *з* (*із, зі, зо*) мають форму родового (*з болю, з ніяковості, з дива*) та орудного (*з виляском, з легкістю, з очікуванням*) відмінків, а в множині – лише орудного (*з кінцями*). Поєднуючись із прийменником *на*, іменники всіх родів можуть мати форму знахідного (*на вечір, на допомогу, на око*) й місцевого (*на папері, на видноті, на ділі*) відмінків, проте в множині – лише місцевого (*на людях*). Іменник разом із прийменником *під* набуває форми знахідного відмінка (*під ранок*), з прийменником *по* – місцевого (*по суті*).

Що ж до моделей, за якими творяться досліджувані одиниці, то найпотужнішу віялоподібну модель на першому кроці формування структури прислівникових еквівалентів слова становить двадцятишестикомпонентна із двадцятип'ятикомпонентним розщепленням. На нашому матеріалі їх побудовано дві. Це поєднання початкового прийменника *в* (*у*) з елементами розщеплення у формі місцевого відмінка однини іменників чоловічого і жіночого роду (схеми **Praep** – N_{6ms}, **Praep** – N_{6fs}). Найменш потужна модель – трикомпонентна із двокомпонентним розщепленням. Таких побудовано дев'ять (схеми **Praep** (*без*) – N_{2pl}, **Praep** (*в* (*у*)) – N_{4ns}, **Praep** (*до*) – N_{2pl}, **Praep** (*з* (*із, зі, зо*)) – N_{2ns}, **Praep** (*з* (*із, зі, зо*)) – N_{5pl}, **Praep** (*на*) – N_{6ns}, **Praep** (*під*) – N_{4ms}, **Praep** (*по*) – N_{6ms}, **Praep** (*по*) – N_{6fs}).

Прислівникові еквіваленти слова виражають найрізноманітнішу семантику. Побудоване лексико-семантичне поле показало, що його ядро становлять семи 'відчуваючи' (*від радості, з азартом, з полегкістю*) та 'у стані' (*від гніву, в (у) нормі, з похмілля*), об'єднуючи 46 одиниць.

Напівпериферійними можемо назвати семи 'сильний' (*в (у) розпучі, з відчаю*), 'дуже' (*без міри, до болю*), '(не) маючи' (*без успіху, на замовлення*), '(не) бути' (*в (у) красунях, в (у) темі*), 'відразу' (*з порогу, на раз*), 'нічого' (*в амнезії, в (у) цейтноті*), 'повністю' (*до кінця, з головою*), 'великий' (*в (у) достатку, до нестями*), '(не) виявляючи' (*без вагань, з милості*), 'разом' (*до купи, на пару*), 'цілком' (*до кінця, з головою*), 'час' (*в (у) борг, з часом*). Еквівалентів слова у напівпериферійній зоні нараховується 82.

У периферійній зоні лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова містяться, наприклад, такі семи: 'актуальний' (*на часі*), 'важко' (*в (у) муках*), 'голосно' (*з виляском*), 'легко' (*без проблем*), 'насправді' (*на ділі*), 'один за одним' (*по черзі*), 'позаду' (*у хвості*), 'просто так' (*без причини*), 'співзвучно' (*в унісон*), 'твердо' (*з притиском*), 'у майбутньому' (*з часом*), 'фактично' (*на ділі*), 'швидко' (*в (у) момент*). Загалом периферію формують 114 еквівалентів слова.

У віддаленій периферії лексико-семантичного поля прислівникових еквівалентів слова перебувають двісті п'ятдесят дві семи, виявлені у ста сорока п'яти одиницях. Наприклад: 'гордо' (*з гордістю*), 'детально' (*з точністю*), 'доречний' (*на часі*), 'задарма' (*на шару*), 'засуджуючи' (*з осудом*), 'лукаво' (*з єхидством*), 'молячи' (*з мольбою*), 'практично' (*на практиці*), 'прямо' (*в обличчя*), 'танцюючи' (*в (у) танці*), 'тихо' (*під ніс*).

Під час порівняння нашого матеріалу з даними дослідження А. Лучик («Прислівникові еквіваленти слова в українській мові», 2009) (додаток 2) з'ясувалося, що еквіваленти слова сьогодні активніше, але не продуктивно, утворюються з прийменниково-іменникових сполук, другий компонент яких має форму множини (здебільшого у місцевому відмінку) (на нашому матеріалі – 22 одиниці). Граматична категорія роду репрезентована майже

без змін: переважає чоловічий (109 і 105²) і жіночий (101 і 93) роди, іменник середнього роду (30 і 30) фіксується значно рідше. Щодо відмінків, то нині «домінує» місцевий (59 і 95), тоді як десятиліття тому цю позицію займав знахідний відмінок (78 і 41). Не змінив своєї реалізації родовий відмінок (67 і 66), став поширенішим у прийменниково-іменникових сполуках орудний відмінок (36 і 48). Еквіваленти слова, «іменник» яких має форму давального відмінка, в обох дослідженнях не фіксується.

Проглядаються також зміни у складі початкових компонентів прийменниково-іменникової сполуки. Так, наразі «найпродуктивніший» прийменник *в* (*y*) (57 і 88), якому трохи поступається прийменник *з* (*із, зі, зо*) (49 і 68). Зменшили активність прийменники *на* (60 і 42), *без* (35 і 13), *по* (20 і 4), і навпаки, збільшив прийменник *від* (6 і 19). Прийменники *до* (14 і 14) та *під* (2 і 2) функціонують без змін.

У процесі збирання матеріалу ми не зафіксували, на відміну від А. Лучик, прислівникових еквівалентів слова з початковими прийменниками *для, за, над, при, між*. Очевидно, це пов'язано з тим, що дослідниця, крім суто прийменниково-іменникових сполук, зарахувала також прийменниково-займенникові, прийменниково-прикметникові та прийменниково-числівникові сполуки.

Із цих даних випливає, що прислівникові еквіваленти слова мають системний характер і виявляють тенденцію до поширення свого кількісного складу.

² Відповідно 2009 та 2020 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова Ольга Александровна. Структурные и семантические особенности предложных эквивалентов слова польского языка / Ольга Александровна Антонова // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. – 2016. – № 3–4. – Р. 45–49.
2. Антонова О. О. Особливості структури трикомпонентних прийменникових еквівалентів слова польської мови у зіставленні з українською / О. О. Антонова // *Магістеріум. Мовознавчі студії*. – 2017. – Вип. 66. – С. 16–20.
3. Антонова О. О. Структурно-семантичний аспект дослідження прийменникових еквівалентів слова польської мови соціативної семантики / О. О. Антонова // *Магістеріум. Мовознавчі студії*. – 2016. – Вип. 62. – С. 10–14.
4. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматическом строе русского языка / В. В. Бабайцева // *Избранное. 1955–2005 : сборник научных и научно-методических статей / под ред. проф. К. Э. Штайн*. – Москва ; Ставрополь : Издательство СГУ, 2005. – С. 150–158.
5. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматическом строе русского языка и методика их изучения // В. В. Бабайцева // *Избранное. 1955–2005 : сборник научных и научно-методических статей / под ред. проф. К. Э. Штайн*. – Москва ; Ставрополь : Издательство СГУ, 2005. – С. 283–292.
6. Бабич Н. Д. Проблема фразеологічності конструкцій «службове слово + повнозначне» у слов'янських мовах / Н. Д. Бабич // *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. – Серія «Філологія». – 2007. – Том 20 (59). – № 6. – С. 8–14.
7. Божко Юлія Олександрівна. Прийменниково-відмінкова модель українських фразеологізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Юлія Олександрівна Божко. – Харків, 2002. – 23 с.

8. Божко Ю. О. Семантико-синтаксичні властивості фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі / Ю. О. Божко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2018. – Вип. 48. – С. 8–12.
9. Бутко Лариса Валентинівна. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Лариса Валентинівна Бутко. – Кіровоград, 2008. – 17 с.
10. Важеніна Олена. Концептуальні виміри фразеологічної одиниці / Олена Важеніна // Лінгвістичні студії : збірник наукових праць / Донецький нац. ун-т ; гол. ред. А. П. Загнітко. – Вип. 29. – Донецьк, 2014. – С. 44–49.
11. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3–29.
12. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – Изд. 2-е. – Москва : Высшая школа, 1972. – 616 с.
13. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) [Электронный ресурс] / В. В. Виноградов. – Москва ; Ленинград : Учпедгиз, 1947. – 786 с. – Режим доступа: <http://books.e-heritage.ru/book/10077363>.
14. Виноградов В. В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 5–36.
15. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
16. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – Київ : Наукова думка, 1980. – 288 с.
17. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – Київ : Наукова думка, 1988. – 256 с.

18. Григоренко Ольга Владимировна, Руденя Жанна Ивановна. Фразеологизированные предложно-падежные формы в современном молодежном жаргоне / Ольга Владимировна Григоренко, Жанна Ивановна Руденя // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2015. – № 12 (54) : в 4-х ч. – Ч. III. – С. 55–58.
19. Гумбольдт фон Вильгельм. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – Москва : Прогресс, 1984. – 397 с.
20. За́мѣчанія объ образованіи словъ изъ выраженій И. И. Срезневскаго [Электронный ресурс]. – Санктпетербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1873. – 12 с. – Режим доступа: <http://books.e-heritage.ru/book/10093893>.
21. Зубець Н. О., Кузнецова А. О. Мінімальні ідіоми у фразеологічних системах української та російської мов: зіставний аспект / Н. О. Зубець, А. О. Кузнецова // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 198–202.
22. Истомина В. В. Омонимические соотношения постоянных и переменных предложно-субстантивных сочетаний слов в русском языке / В. В. Истомина // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвузовского симпозиума (ноябрь 1968 г.) / Тульский государственный педагогический институт имени Л. Н. Толстого. – Тула, 1968. – С. 209–217.
23. Карпіловська Євгенія. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання / Євгенія Карпіловська // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 3–18.
24. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення / Н. Я. Ключка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 24. – С. 129–131.

25. Копыленко М. М. Заметки по общей фразеологии / М. М. Копыленко // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвузовского симпозиума (ноябрь 1968 г.) / Тульский государственный педагогический институт имени Л. Н. Толстого. – Тула, 1968. – С. 14–21.
26. Костючук Л. Я. О сочетаемости компонентов в связи с устойчивостью словосочетания / Л. Я. Костючук // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвузовского симпозиума (ноябрь 1968 г.) / Тульский государственный педагогический институт имени Л. Н. Толстого. – Тула, 1968. – С. 95–99.
27. Кочерган М. П. Сема / М. П. Кочерган // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 560.
28. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка : учеб. пособие для филол. фак. ун-тов / Э. В. Кузнецова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Высшая школа, 1989. – 216 с.
29. Куш Наталія Валеріївна. Прийменникова еквівалентність в українській граматиці: структура, семантика, функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Наталія Валеріївна Куш. – Донецьк, 2009. – 19 с.
30. Куш Наталія. Еволюція поглядів на еквівалентність слова (на матеріалі прийменникової еквівалентності) [Електронний ресурс] / Наталія Куш // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Випуск 13 / укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 75–78. – Режим доступу: <http://mova.dn.ua/content/view/154/21/>.
31. Куш Наталія. Семантична еволюція службових слів: на матеріалі сучасних українських прийменникових еквівалентів / Наталія Куш //

- Лінгвістичні студії : збірник наукових праць / укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Вип. 15. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 150–154.
32. Лучик А. А. Еквіваленти слова у першому томі словника української мови у 20 томах / А. А. Лучик // Життя – у слові : збірник наукових праць на пошану академіка В. М. Русанівського (1931–2007) / [відп. ред. В. Г. Складенко] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 199–210.
33. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов / А. А. Лучик / відп. ред. М. М. Пещак. – Київ : ДОВІРА, 2001. – 217 с.
34. Лучик А. А., Скриник Г. В. Еквіваленти слова з компонентом «що» в українській мові / А. А. Лучик, Г. В. Скриник // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 20. – Ч. 2 : Філологічні науки. – С. 108–116.
35. Лучик Алла Анатоліївна. Еквіваленти слова в українській і російській мовах : дис. ... д-ра філол. наук / Лучик Алла Анатоліївна. – Київ, 2001. – 430 с.
36. Лучик Алла. Граматична омонімія у системі вигуків еквівалентів слова / Алла Лучик // Слов'янський вісник. – Серія «Філологічні науки». – 2006. – Вип. 6. – С. 168–172.
37. Лучик Алла. Лингвальные и экстралингвальные условия формирования эквивалентов слова в системе украинского языка / Алла Лучик // *Leksyka i gramatyka w tekście: konfrontatywne studia rusycystyczne*. – Katowice, 2005. – S. 98–105.
38. Лучик Алла. Прислівникові еквіваленти слова в українській мові / Алла Лучик. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. – 166 с.
39. Лучик Алла. Текст і трансформаційні процеси у системі еквівалентів слова української мови / Алла Лучик // *Gramatyka a Tekst* / pod red.

- Henryka Fontanskiego i Jolanty Lubochy-Kruglik. – Katowice : PARA, 2007. – S. 183–190.
40. Мельник К. О. Еквіваленти слова української мови: стан і статус / К. О. Мельник // Магістеріум. Мовознавчі студії / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Вип. 50. – Київ, 2013. – С. 59–64.
41. Мельник К. О. Прислівникові еквіваленти слова кінця Х–ХІІІ ст. і ХІV–ХVІІ ст.: порівняльний аналіз одиниць базових і багатокомпонентних моделей / К. О. Мельник // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2016. – Вип. 10. – С. 165–172.
42. Мельник К. О. Прислівникові еквіваленти слова староукраїнської мови (ХІV–ХVІІ ст.): багатокомпонентні моделі з ланцюговим розгортанням структури / К. О. Мельник // Магістеріум. Мовознавчі студії. – 2016. – Вип. 62. – С. 65–69.
43. Мельчук И. А. О терминах «устойчивость» и «идиоматичность» / И. А. Мельчук // Вопросы языкознания. – 1960. – № 4. – С. 73–80.
44. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – Ленинград : Наука, 1978. – 388 с.
45. Муқан Г. М. Перехідні явища в системі частин мови / Г. М. Муқан // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 11. – С. 15–22.
46. Мустайоки А., Копотев М. К вопросу о статусе эквивалентов слова типа «потому что», «в зависимости от», «к сожалению» / А. Мустайоки, М. Копотев // Вопросы языкознания. – 2004. – № 3. – С. 88–107.
47. Нікітіна Ф. О. Моделювання в діяхронії / Ф. О. Нікітіна // Статистичні та структурні лінгвістичні моделі : республіканський міжвідомчий збірник / Академія наук Української РСР. – Київ : Наукова думка, 1966. – С. 28–35.
48. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / отв. ред. Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1972. – 568 с.

- 49.Пещак М. М. Опыт формализованного анализа лексического значения слова / М. М. Пещак // Сопоставительное исследование русского и украинского языков. – Киев : Наукова думка, 1975. – С. 122–141.
- 50.Плотников Б. А. О форме и содержании в языке / Б. А. Плотников. – Минск : Вышэйшая школа, 1989. – 254 с.
- 51.Рогожникова Р. П. Об эквивалентах слова в русском языке / Р. П. Рогожникова // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 110–116.
- 52.Семчинський С. В. Загальне мовознавство : підручник / С. В. Семчинський. – Київ : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1988. – 328 с.
- 53.Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии / Н. С. Трубецкой / пер. с разных яз. / составление В. А. Виноградова, В. П. Нерознака ; под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва : Прогресс, 1987. – 559 с.
- 54.Цой Е. В. Вопрос о частеречной принадлежности адвербиальных синлексов / Е. В. Цой // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2008. – № 1 (1) : в 2-х ч. – Ч. I. – С. 169–171.
- 55.Шанский Н. М. О фразеологизме как языковой единице и предмете фразеологии / Н. М. Шанский // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвузовского симпозиума (ноябрь 1968 г.) / Тульский государственный педагогический институт имени Л. Н. Толстого. – Тула, 1968. – С. 7–14.
- 56.Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособие для вузов по спец. «Русский язык и литература» / Н. М. Шанский. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Высшая школа, 1985. – 160 с.
- 57.Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба / отв. ред. М. И. Матусевич. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1958. – Т. 1. – 158 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- 58.Лучик Алла. Словник еквівалентів слова української мови / Алла Лучик. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 174 с.
- 59.Рогожникова Р. П. Толковый словарь сочетаний, эквивалентных слову : около 1500 устойчивых сочетаний русского языка / Р. П. Рогожникова. Москва : Астрель ; АСТ, 2003. – 416 с.
- 60.Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- 61.Ставицька Леся. Короткий словник жаргонної лексики української мови : містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Леся Ставицька. Київ : Критика, 2003. – 336 с.
- 62.Фразеологічний словник української мови. – Кн. 1. – Друге вид. – Київ : Наукова думка, 1999. – 528 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Агєєва Віра. Повернення до собору / Віра Агєєва // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 399–423.
2. Андрухович Юрій. Коханці Юстиції : роман / Юрій Андрухович. – Чернівці : Меридіан Черновіц, 2018. – 304 с.
3. Брати Капранови. Забудь-річка : роман / [Капранов Д. В., Капранов В. В.]. – Київ : Нора-Друк, 2016. – 544 с.
4. Верещак Ярослав. Уніформіст / Ярослав Верещак // 13 сучасних українських п'єс / упоряд. і автор вступ. статті Н. Козачук. – Київ : Преса України, 2013. – С. 17–52.
5. Вітер Олександр. Ніч вовків / Олександр Вітер // 13 сучасних українських п'єс / упоряд. і автор вступ. статті Н. Козачук. – Київ : Преса України, 2013. – С. 53–74.
6. Даниленко Володимир. Гроші для Йонеско / Володимир Даниленко // 13 сучасних українських п'єс / упоряд. і автор вступ. статті Н. Козачук. – Київ : Преса України, 2013. – С. 75–123.
7. Дереш Любоко. Остання любов Асури Махараджа / Любоко Дереш. – Київ : Нора-Друк, 2012. – 228 с.
8. Єрмоленко Володимир. Плинні ідеології: ідеї та політика в Європі XIX–XX століть / Володимир Єрмоленко // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 120–204.
9. Іванюк Сергій. Система цінностей перехідного періоду: Володимир Діброва і Володимир Орлов / Сергій Іванюк // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 424–449.

- 10.Іващенко Тетяна. Замовляю любов / Тетяна Іващенко // 13 сучасних українських п'єс / упоряд. і автор вступ. статті Н. Козачук. – Київ : Преса України, 2013. – С. 161–200.
- 11.Іздрик [Юрій]. Календар любові / [Юрій] Іздрик. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 425 [6] с.
- 12.Іздрик [Юрій]. Меланхолії / [Юрій] Іздрик. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. – 312 с.
- 13.Іздрик [Юрій]. Папіроси: 25 віршів без фільтра / [Юрій] Іздрик. – Чернівці : Книги – ХХІ ; Meridian Czernowitz, 2017. – 104 с.
- 14.Іздрик Юрій, Нестерович Євгенія. Summa / Юрій Іздрик, Євгенія Нестерович. – Чернівці : Книги – ХХІ ; Meridian Czernowitz, 2016. – 144 с.
- 15.Лаюк Мирослав. Боротьба повстанців проти радянських окупантів у Карпатах у творчості Василя Герасим'юка / Мирослав Лаюк // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 450–460.
- 16.Лисий Іван. Ідеологія непевності (до постановки проблеми) / Іван Лисий // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 276–295.
- 17.Матіос Марія. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги : повість / Марія Матіос. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2013. – 208 с.
- 18.Мінаков Михайло. Вибір 1991 року. Оцінки незалежності, демократії та радянського спадку серед мешканців України в часи протистояння і війни (грудень 2013 – лютий 2017) / Михайло Мінаков // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 248–267.
- 19.Моренець Володимир. Ефект високої башти / Володимир Моренець // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 14–63.

20. Мусаковська Юлія. Маски : збірка поезій / Юлія Мусаковська. – Київ : Смолоскип, 2011. – 120 с. – (Лауреати «Смолоскипа»).
21. Панченко Володимир. Винниченко і Сталін. Монолог, який так і не став діалогом / Володимир Панченко // Літературний ландшафт України. XX століття. 50 «слайдів». – Київ : Ярославів Вал, 2019. – С. 116–124.
22. Паранюк Володимир. Перли оцапіння : гумористична поема-байка / Володимир Паранюк. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 43 с. : іл.
23. Пронкевич Олександр. «Ідеальний читач» Едічки-нацбола / Олександр Пронкевич // Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець. – Київ : НаУКМА, 2017. – С. 239–261.
24. Сай-Боднар Сергій. 15 мінус 14. Детективна історія : нарис / Сергій Сай-Боднар. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2018. – 80 с.
25. Сняданко Наталка. Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма : роман / Наталка Сняданко. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. – 544 с.
26. Содомора Андрій. З-під долоні / Андрій Содомора. – Львів : Апріорі, 2019. – 120 с. : іл.
27. Шеляженко Юрій. Душа – це людина в центрі буття: ідеалістична поезія, лірика, сатира та жарти / Юрій Шеляженко. – Київ : Видавець Юрій Шеляженко, 2015. – 152 с.
28. Штонь Григорій. День прожитих бажань / Григорій Штонь // 13 сучасних українських п'єс / упоряд. і автор вступ. статті Н. Козачук. – Київ : Преса України, 2013. – С. 532–574.
29. Щириця Павло. Місце сили : книга віршів / Павло Щириця. – Київ : Ярославів Вал, 2012. – 176 с. : іл. – (Сучасна поезія).

ДОДАТОК 1

Словник прислівникових еквівалентів слова (на матеріалі художніх і наукових текстів ХХІ ст.)

БЕЗ ВАГАНЬ. Не виявляючи сумнівів, упевнено. *Гродт відчитав у цьому цілком особливий натяк і без вагань запропонував Бланці-Меланії руку* (Ю. Андрухович).

БЕЗ КІНЦЯ. розм. Дуже довго, постійно, не перестаючи, тривало, весь час, безперервно. *Він без кінця дивився кольорові сні-містерії, а в перервах між ними, вряди-годи повертаючись до тями, почитував найновішу працю видатного саксонського теолога Абрагама фон Ашенбаха...* (Ю. Андрухович).

БЕЗ МІРИ. 1) Дуже багато, у великій кількості; не скупившись. *Вони ні про що не мріяли – Вони одне одним марили І бог дарував без міри їм Безумства свого захмарного* (Ю. Іздрик); 2) оказ. Дуже, занадто. *..А навіть коли бути сильним несила Мигнулись та не прогинались без міри* (Ю. Іздрик).

БЕЗ ПРИЧІНИ. Просто так, без підстав. *Тоді Яків сміється без причини* (М. Матіос).

БЕЗ ПРОБЛЕМ. Легко; не маючи труднощів, негараздів. *Так, тєстєпівські нишпорки без проблем занюхали його бойовий пакунок* (Ю. Андрухович).

БЕЗ ПРОСВІТКУ. Завжди, постійно, весь час, не перестаючи, безперервно, безперестанку. *Згадай же про кисень про трави про мед І ту що без просвітку жде* (Ю. Іздрик).

БЕЗ РОЗБОРУ. Не перебираючи, не вибираючи; поспіль, підряд. [Вірус тривожності] *валить усіх без розбору як мамонтів* (Ю. Іздрик).

БЕЗ РУХУ. Не рухаючись, перебуваючи в статиці. *Ми не спимо – ми лежимо без руху* (Ю. Іздрик).

БЕЗ СЕНСУ. розм. Даремно, марно, безглуздо. *Загалом доля світу цього відома Тож без сенсу втікати навіть далеко* (Ю. Іздрик).

БЕЗ СЛІДУ. Зовсім, безслідно. *Заввиграшки зникнуть без сліду всі можливі світи..* (Ю. Іздрик).

БЕЗ ТЯМИ. розм. Нічого не усвідомлюючи; несамовито. *Кволі духом заковтують сніг без тями* (Ю. Мусаковська).

БЕЗ УПІ́НУ. Не зупиняючись, не перестаючи; постійно, весь час, безперервно, безперестанку, безупинно. *Можна не міряти день на хвилини І розчинитись в поточному плині І захлинатися нам **без упину** Пити й плисти́* (Ю. Іздрик).

БЕЗ У́СПІХУ. Не маючи позитивних результатів, безуспішно. Протилежне З У́СПІХОМ. *Потому спробував сприяти наданню позики для побудови греблі в Австрії – теж **без успіху*** (Н. Сняданко).

В АГО́НІЇ. Не тямлячи себе, шалено. *Вогонь браслети **в агонії** розкидає* (Ю. Мусаковська).

В АМНЕЗІ́Ї. Втративши пам'ять, нічого не пам'ятаючи. *Якщо я проситиму наче жебрак Розтринькавши все **в амнезії** Подай мені шеляг чи мідний п'ятак Та не подавай надії* (Ю. Іздрик).

В (У) БЕЗВІ́ХОДІ. Перебуваючи в безвихідному становищі, не маючи виходу. *І тут раптом він [Степан] відчув, що живіт зводить від голоду. Це було знайоме відчуття – **у безвиході**, коли не знаєш, що буде наступної миті, але нічим зарадити не можеш, в людині раптом прокидається первісний звір, який має прості фізіологічні потреби – у їжі, у воді та сні. Неначе знає, що найближчим часом може залишитися без усього цього* (Брати Капранови).

В (У) БЕЗПЕ́ЦІ. у ролі присудкового слова. Бути захищеним; не зазнавати, не відчувати небезпеки. Протилежне В (У) НЕБЕЗПЕ́ЦІ. *Скоропадський прибуде до Берліна 31 грудня сам-один і ще тривалий час не знатиме, чи діти його **у безпеці*** (Н. Сняданко).

В (У) БЕЗСИ́ЛЛІ. Відчуваючи фізичну слабкість, знемогу, виснаження. *Така вже та душа її глибока – Душею й слухати, зімкнувши око, Неначе шум шумкої моря хвилі, Що по піску шугне й кона **в безсиллі*** (А. Содомора).

В (У) БЕЗСО́ННІ. У стані довгого перебування без сну, у стані неспання. *Від безсоння тисне в скронях Бозна-скільки вже не сплю Та люблю тебе **в безсонні** І крізь сон також люблю* (Ю. Іздрик).

В (У) БО́РГ. З умовою повернути через деякий час; з оплатою через деякий час. *Але якось відбувши вівторки і середини, У четвер ти усім роздаси імена **в борг**...* (Ю. Іздрик).

В (У) ГО́ЛОВАХ. розм. Біля голови; біля місця, де зазвичай розташована голова. *Іванка забивається на ліжку, намертво вчепившись руками у край лавки **в головах*** (М. Матіос).

В (У) ГОРИЗОНТА́ЛЬ. *оказ.* Горизонтально, паралельно до лінії горизонту. *З водою сплинеш у невидиму даль І крила розгорнеш у горизонталь* (Ю. Іздрик).

В (У) ГРІ́ХУ. Неправедно, непорядно, недобре. *Але його [героя] змарноване ботанічне життя – все ж таки людське життя, і не тільки його вина, що воно минуло в гріху та облуді* (С. Іванюк).

В (У) ДЕСЯ́ТКУ. *розм.* Точно, правильно. *Так неприцільно – То в нуль то в десятку* (Ю. Іздрик).

В (У) ДЕТА́ЛЯХ. Глибоко, ґрунтовно, точно. *Про це поле [ідеологічних значень] поки рано судити в деталях, але очевидно, що загальне уявлення про політико-ідеологічний центр посунувся сильно до правого екстремуму* (М. Мінаков).

В (У) ДОВЖИНУ́. Завдовжки, уздовж. *Тягнеться гумою днина у довжину* (Ю. Мусаковська).

В (У) ДОСТА́ТКУ. *у ролі присудкового слова.* Багато, у великій кількості, досить. *Чого лиш запрагне вигадливий смак В природи усього в достатку* (Ю. Іздрик).

В (У) ЄДНА́ННІ. Поєднуючись; разом; у єдине ціле. *Небо схиляється над нами! Довкола нас сяють зірки! Всесвіт летить назустріч іншому Всесвіту! І я читаю вам свої вірші, і наші душі зливаються в єднанні* (Т. Іващенко).

В (У) ЖИТТІ́. 1) Протягом життя. *Людська гідність – це не те, що вони в житті завоювали, отже, й не те, на що вони заслуговують* (С. Іванюк). 2) Насправді, в реальності, не в казці. *В житті завжди принцеса вибере осла В житті завжди ослу принцеси буде мало* (Ю. Іздрик).

В (У) ЗАПА́СІ. *у ролі присудкового слова.* Приготовлено наперед; в розпорядженні, в наявності. *А у нас іще в запасі прохідні двори* (Ю. Іздрик).

В (У) ЗАТІ́НКУ. *у ролі присудкового слова.* Там, де немає сонця; там, куди не потрапляє сонце. *А в затінку десь поблизу водоспаду Її потаємний сад* (Ю. Іздрик).

В (У) ЗА́ХВАТІ. *у ролі присудкового слова.* У стані сильного збудження, завзяття. *Хлопці були в захваті* (Н. Сняданко).

В (У) ЗАХО́ПЛЕННІ. *у ролі присудкового слова.* Те саме, що В (У) ЗА́ХВАТІ. *Далі Іван вирішив полегшити Вільгельмові завдання і перейшов до поезії.*

Шевченко, патріотичні вірші Франка, стрілецькі пісні – від цього Вільгельм був у захопленні (Н. Сняданко).

В (У) ЗГО́ДІ. Мирно, дружно, злагоджено, без сварок, непорозумінь. Схоже В (У) МІ́РІ. *Між собою жили у згоді* (Н. Сняданко).

В (У) ЗЛІ́ДНЯХ. Бідно, нужденно, терплячи нестатки. *«Ти тільки подумай, рідний батько відрікся від неї, прирікши жити у злиднях», – Вільгельм дуже емоційно переживав її історію та обурювався жорстокістю своїх родичів* (Н. Сняданко).

ВІД ГНІ́ВУ. У стані сильного обурення, нервового збудження, роздратування. Професор почервонів і аж вибалушив очі **від гніву** (Н. Сняданко).

ВІД ГО́РЯ. Відчуваючи страждання, душевні переживання, печаль, смуток. *Як подумаю, що йому в тому житті загрожує, і аж захлинаюся від горя* (Г. Штонь).

В ІДЕА́ЛІ. розм. Найкраще, оптимально. **В ідеалі** у серці повинна лишитися пуста **В ідеалі** ніщо не повинно вже мати значення.. (Ю. Іздрик).

ВІД ЖА́ХУ. Відчуваючи великий переляк, страх. *Тридцять п'ять підсудних, тридцять один смертний вирок. Решту виправдано, але залишено під вартою (хай усе одно божеволіють від жаху)* (Ю. Андрухович).

ВІД ЗА́ЗДРОСТІ. Відчуваючи заздрість, недоброзичливість, ревності. *Коли його розстріляли в 1919 році, то ходили чутки, ніби поляки зробили це від заздрості, що продукти «Маслосоюзу» такі популярні* (Н. Сняданко).

ВІД ЗАХО́ПЛЕННЯ. Відчуваючи захват, захоплення. *«Знаєс, мамо, со в садочку сьодні було», – аж захлиналася від захоплення дівчинка* (Н. Сняданко).

ВІД НЕСПОДІ́ВАНКИ. Раптово, неочікувано, несподівано. *Та аж шарпнула возом від несподіванки* (Н. Сняданко).

ВІД НІ́ЯКОВОСТІ. Те саме, що З НІ́ЯКОВОСТІ. Вони ще довго сміялися навіть після того, як офіціант з буряковим **від ніяковості** обличчям приніс прибори, ще тисячу разів сказав «ізвініте» і навіть один раз «вибачте» (Брати Капранови).

ВІД НУЛІ́Я. розм. Те саме, що З НУЛІ́Я. Жив би здаля задля твоїх чеснот **І від нуля** знов починав би бути (Ю. Іздрик).

ВІД ПОГО́РДИ. Зневажаючи, не поважаючи; нехтуючи. *А оскільки Лося морди Він [Косолапий] не міг дістати, Мордувався **від погорди** Й став аж вар'ювати* (В. Паранюк).

ВІД ПО́ДИВУ. Відчуваючи здивування, подив. ***Від подиву** вони зупинилися* (Н. Сняданко).

ВІД ПРИРО́ДИ. За природженими властивостями. *Редакційна автівка примчала до мого під'їзду з чималим запасом часу. Водій Діма **від природи** був надзвичайно дисциплінованим і пунктуальним* (С. Сай-Боднар).

ВІД РА́ДОСТІ. Те саме, що з РА́ДОСТІ/РА́ДОСТИ. *Вільгельм нетямився **від радості**, що їде в таке славне місце* (Н. Сняданко).

ВІД РЕ́ГОТУ. розм. Регочачи; голосно, нестримно сміючись. *Жінки заклакли, заскочені, а потім **від реготу** буквально зігнулися навпіл, безсило опустивши руки* (Брати Капранови).

ВІД РО́ЗПАЧУ. Те саме, що з РО́ЗПАЧЕМ/РО́ЗПАЧУ. *Від жалю й [від] **розпачу** «Сансара» не зміг дихати* (Ю. Андрухович).

ВІД РУКІ́. Ручним способом, не використовуючи технічних засобів. *Важливо було вміти написати **від руки**, бо не було комп'ютера* (Н. Сняданко).

ВІД СЛА́БКОСТІ. Відчуваючи слабкість, утому, знесилення, виснаження. ***Від слабкості** їй було важко навіть говорити* (Н. Сняданко).

ВІД СТРА́ХУ. Відчуваючи страх, переляк, хвилювання, тривогу, неспокій. *Софія трусилася **від страху**, та солдати слухняно відступили* (Н. Сняданко).

ВІД УТО́МИ. Відчуваючи утому, виснаження, фізичну слабкість. *Феліксові гули **від утоми** ноги* (Н. Сняданко).

ВІД ХВИЛЮВА́ННЯ. Відчуваючи неспокій, нервові збудження. ***Від хвилювання** слугам тремтіли руки* (Н. Сняданко).

В (У) КОЛО́НУ. Один за одним, за витягнутою лінією. Схоже В (У) РЯ́Д. *Їх вигнали з вагонів, вишикували **в колону** і повели до оточеного колючим дротом фільтраційного табору* (Н. Сняданко).

В (У) КРАСУ́НЯХ. у ролі присудкового слова, розм. Бути красунею, вважатися красунею. *Леся Павлівна: «Гляньте, який красень». Леонід Михайлович: «Козак. Красенем я ніколи не був. То ти в мене ходила **в красунях**»* (Г. Штонь).

В (У) КРÓВ. Те саме, що ДО КРÓВІ. *Очі роззувши загоїш у **кров** коліна* (Ю. Мусаковська).

В (У) МАЙБЎТНЬОМУ. З часом, опісля. *Він не плекав ілюзорних надій на те, що він сам чи хтось із його дітей стане в **майбутньому** імператором* (Н. Сняданко).

В (У) МЕНТ. розм. Те саме, що В (У) МОМЕНТ. *Отако дивиться смішним розкосим оком з-під пелехатих кучерів, киває головою, ніби питає..., а далі як зарегоче – ніби горіх з усієї сили потрусить, у **мент** «сирітки» укривають тіло* (М. Матіос).

В (У) МІРІ. у ролі присудкового слова. Мирно, дружно, злагоджено, без сварок, непорозумінь. Схоже В (У) ЗГÓДІ. *А нам би все без війн, а нам би тільки в **мирі**!* (Ю. Шеляженко).

В (У) МОДІ. у ролі присудкового слова. Відповідати моді; мати загальне визнання, популярність; бути актуальним. *Зараз модно заперечувати послідовність і тяглість історії. Колись захищали дисертації та обґрунтовували усе класовою боротьбою, а тепер, коли вона не в **моді**, про всяк випадок відхрещуються від будь-якої історичної тяглості* (Брати Капранови).

В (У) МОМЕНТ. Миттю, миттєво, відразу; дуже швидко. *Дихаю клеєм – Склеїть усе в **момент** Око – до ока Слово – до слова міцно* (Ю. Іздрик).

В (У) МУКАХ. Докладаючи неймовірних зусиль; тяжко, важко; болісно. *Видиш, хлопче, мама тебе у **муках** родить, ти ростеш, а не знаєш, що з тобою завтра буде* (М. Матіос).

В (У) НАПРЇЖЕННІ. Некомфортно, важко; хвилюючись. *Усі живуть у **напруженні**, очікуючи, чим це завершиться* (Н. Сняданко).

В (У) НАРÓДІ. розм. Серед населення, загалу. *Наприкінці вересня 1939-го до Львова почала повертатися єврейська біднота з Краківського ринку, який у **народі** мав назву «Кракидали»* (Н. Сняданко).

В (У) НЕБЕЗПЕЇЦІ. у ролі присудкового слова. Перебувати під загрозою; не бути захищеним. Протилежне В (У) БЕЗПЕЇЦІ. *Незабаром до кают-компанії зайшов граф Чорінський і оголосив, що корабель у **небезпеці*** (Н. Сняданко).

В (У) НЕПЕВНОСТІ. Невпевнено, нерішуче; сумніваючись, визначаючись. *Застигла в **непевності** й сама міс Раян, яка тепер мусила добиратися до*

своїх покоїв мокрою-мокрісінькою, розповідаючи кожному зустрічному про свою пригоду (Н. Сняданко).

В (У) НІЧ. Уночі, серед ночі. *Треба вийти із сутінків так як виходять з полону І покинути день цей прокинувшись просто у ніч (Ю. Іздрик).*

В (У) НОРМІ. у ролі присудкового слова, розм. У звичайному стані; нормально. *Дивитись на все це і тоскно і болісно Хоча не бракує ні щастя ні відчаю І в нормі баланс між безволлям і волею (Ю. Іздрик).*

В (У) НУЛЬ. *оказ. Зовсім, абсолютно, цілком, повністю. Зсихаюся в нуль під самотності пресом (Ю. Іздрик).*

В (У) НЯНЬКАХ. у ролі присудкового слова, розм. Бути нянькою, ставати нянькою; виконувати обов'язки няньки. *...Чоловіки, залишені вдома в няньках, від безнадії спиваються, а діти зростають сиротами при живих батьках (С. Сай-Боднар).*

В ОБЛІЧЧЯ. Прямо, відверто, безпосередньо. *І ми розсміємося просто в обличчя йому (Ю. Іздрик).*

В ОБОРО́НУ. у ролі присудкового слова. Захищати, заступатися. *Стоїш Підперезаний коліями залізничними І сонце у тебе летить Як гарматне ядро – Тобі в оборону Слова що у когось позичені Нудьга на барометрі І на поромі Харон (Ю. Мусаковська).*

В ОБХІ́Д. Кругом, повз щось; обминаючи що-небудь стороною. *Плебанія була недалеко від церкви, проте сільський гостинець вів туди трохи в обхід, тож протоптали стежку навпростець через сад до фіртки... (Н. Сняданко).*

В ОДНИ́НІ. у ролі присудкового слова, *оказ. Єдиний, цілісний. [Пам'ятаєш] ...Мить до сотворення світу Коли все ще було в однині (Ю. Іздрик).*

В ОРИГІНА́ЛІ. Неперекладний. *Достоевського він також читав, причому багато й так само в оригіналі (Ю. Андрухович).*

В (У) ПА́НІЦІ. У стані великого страху, розгубленості. *По тім успіху москалі втекли в паніці й залишили багато полонених і воєнного матеріалу (Н. Сняданко).*

В (У) ПА́РІ. Те саме, що НА ПА́РУ. *Лють і зневага ходять у парі Зло комбінує ефект доміно (Ю. Іздрик).*

В (У) ПЕРЕДРА́ННЯ. До світанку, перед ранком, з самого ранку. ...*Мама розбудила Іванку до схід сонця, принесеною в долонях росю умила її личко, перехрестила, відкрила навстіж вікно і тихо сказала в передрання...* (М. Матіос).

В (У) ПЕРЕ́КЛАДІ. Перекладний. Протилежне В ОРИГІНА́ЛІ. *Ось уже кілька місяців поспіль він із дня на день змушений був підтверджувати, що так, його звати Вільгельм фон Габсбург, а це в перекладі мовою радянських спецслужб означало «винен»* (Н. Сняданко).

В (У) ПЕРСПЕКТИ́ВІ. у ролі присудкового слова, розм. Попереду, в майбутньому. *У перспективі – тільки зима Темна й сира наче братська могила* (Ю. Іздрик).

В (У) ПІВПРІ́СЯДІ. оказ. Майже, не до кінця присівши; навприсядки. *«Чотовий Шагута! ...Командування Фронту української революції оголошує вам подяку!». «Служу Україні!» – Степан завмер у півприсяді, від несподіванки несла до кінця підвестися, ані сісти на місце* (Брати Капранови).

В (У) ПЛА́НАХ. Задумуючи щось зробити. Але фраза ця так і залишилась тільки у планах (Н. Сняданко).

В (У) ПЛЮСІ́. у ролі присудкового слова, розм. Мати позитивне значення. *На прикладі творчості двох письменників кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття [Володимира Діброви та Володимира Орлова] ми [Сергій Іванюк] намагалися проаналізувати, які ж цінності, ідеологеми супроводжували остаточне руйнування радянської ідеології, що власне, залишалось в плюсі після спростування цінностей учорашнього дня* (С. Іванюк).

В (У) ПОГО́РДІ. Зверхньо, зневажливо, презирливо. *Лев кошари всі облапав Й ходить у погорді – Призабув щось мою лапу Він [Косолапий] на своїй морді* (В. Паранюк).

В (У) ПОЛЬО́ТІ. Перебуваючи в повітрі, рухаючись повітрям. *Офшори обкладинок модних Переглядаю в польоті* (Ю. Іздрик).

В (У) ПОТРЕ́БІ. У разі потреби, маючи потребу. Схоже З НЕОБХІ́ДНІСТЮ. *Він стане мені оберегом Берегом Квотербеком у регбі Буде незмінно – Зі мною Чи попри мене – в потребі Ітиме поряд* (Ю. Мусаковська).

В (У) ПРІСМЕРКАХ. Увечері; після заходу сонця. *Концерт знаменитого піаніста Леопольда Мюнцера слухали, остерігаючись бомбардувань, у **присмерках**, під гуркіт боїв уже в самому місті* (В. Агєєва).

В (У) ПРО́ФІЛЬ. Збоку. *І лише Степан не брав участі у загальній дискусії. Бо ще і ще раз вдивлявся у незнайоме обличчя власного батька на фотографіях із табірної справи. У **профіль** та анфас* (Брати Капранови).

В (У) РА́ДОСТІ. Відчуваючи задоволення, втіху, приємність. *Так і живуть без ніякого понту **В радості** й [у] горі за примхою долі Так і поляжуть єдиним фронтом У боротьбі за довічну волю* (Ю. Іздрик).

В (У) РЕВЕРА́НСІ. Роблячи реверанс. *Маріо Понграц поштиво знімає капелюха, а пані Марія вклоняється **в реверансі*** (Ю. Андрухович).

В (У) РІ́МУ. Співзвучно. *Американські «Джунгли» (я помилково і майже **в риму** називав їх «Мауглі»), зроблені ще 1942 року і врешті допущені до екранів нашого міста з усієї своєю різнобарвно-аніمالістичною екзотикою, зміг затьмарити лише так само американський «Спартак»... (Ю. Андрухович).*

В (У) РІВНОВА́ЗІ. У стані спокою, нерухомості; стійко, спокійно. *Жінкам, що працюють фахово, у школі чи в бюрі, треба плекання тіла, щоденних купелів, свіжого воздуха, щоби своє здоров'я удержати **в рівновазі*** (Н. Сняданко).

В (У) РОЗГО́НІ. На швидкості; стрімко, щосили. *Я на свою, що й досі ще **в розгоні**, Дивлюся колісницю з-під долоні* (А. Содомора).

В (У) РО́ЗДУМАХ (РОЗДУ́МІ). Обмірковуючи, думаючи; у стані задумливості. *Вільгельм якусь мить постояв **у роздумах**, а тоді подався в напрямку до Південного вокзалу – до кнайпи, де він зазвичай обідав* (Н. Сняданко); *Йшов Ведмідь по полонині **В роздумі** глибокім, А навколо скреготіли Понад ним сороки* (В. Паранюк).

В (У) РО́ЗЛИВІ. у ролі присудкового слова, оказ. Розливатися. *Ми йшли навмання І дійшли до ріки А ріка повноводна – **в розливі*** (Ю. Іздрик).

В (У) РО́ЗПАЧІ. У стані сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності, відчаю. *А потім **у розпачі** віддала ще немаленьку суму, щоби надрукувати оголошення в ранковій газеті* (Н. Сняданко).

В (У) РОЗПУ́ЦІ. Те саме, що В (У) РО́ЗПАЧІ. *Це «ревуче, розлючене, чорне й багрове» – чи міфічний звір, чи вишкір терору, чи уособлення небесної кари?*

Так чи так – могила розкопана, людина, нищена самою долею, у безвиході їй [y] розпуці (В. Агеєва).

В (У) РЯД. Один за одним, за витягнутою лінією. Схоже В (У) КОЛОНУ. *Перед тим, як ми йдемо в їдальню, я всіх вишиковую в ряд і кожному в долоні бризкаю краплю рідкого мила, тоді вони [діти] біжать його змивати, а далі ми йдемо в їдальню (Н. Сняданко).*

В (У) СІЛІ. у ролі присудкового слова, розм. Дійсний, чинний, актуальний. *Діду, запрошення залишається в силі (Г. Штонь).*

В (У) СПОКОЇ. Не хвилюючись; у стані душевної рівноваги. *Тут, якщо можна так сказати, в мирі та [в] спокої, я почувуюся щасливим серед моїх людей – я не бажаю собі нічого лішого! (Н. Сняданко).*

В (У) СУМІ. Разом; у результаті. *Скільки б часу не лишилось В сумі вийде тільки сум (Ю. Іздрік).*

В (У) ТАЄМНІЦІ. Приховуючи, не розголошуючи. *Сіссі наполягла на тому, щоби приховати від світу існування цієї дитини і виховувати її в таємниці (Н. Сняданко).*

В (У) ТАКТ. Ритмічно, відповідно до ритму. *Велетенські банти на головах дівчаток похитуються в такт із кроками (Н. Сняданко).*

В (У) ТАНЦІ. Танцюючи, під час танцю. *«Мертво стиснути» долоні у танці, за [Василем] Герасим'юком, – це стояти з побратимами до смерті, бо танець є моделлю циклічності життя людини (М. Лаюк).*

В (У) ТЕМІ. у ролі присудкового слова, жарг. Бути актуальним, популярним. *Ми ще в темі І ми ще такі молоді Ми ще йдемо І ми іще в моді (Ю. Іздрік).*

В (У) ТЕМУ. жарг. Доречно, відповідно до теми. *Єдине, що бувало му видавало їхню фальшиву причетність до журналістики, – зайва нерішучість і невміння миттєво ставити запитання в тему (С. Сай-Боднар).*

В (У) ТЕМРЯВІ. Там, де немає світла; у темний час доби. *Тож сидимо в темряві (Н. Сняданко).*

В (У) ТРАНСІ. у ролі присудкового слова. У стані нервового збудження; нічого не усвідомлюючи, не тямлячи себе. *Ми у колі наче у трансі (Ю. Іздрік).*

В (У) ТРЕНДІ. у ролі присудкового слова, жарг. Бути модним, актуальним, затребуваним, популярним. *«Ти в тренді», – відкоментувала, як завжди, цинічна Катька (Брати Капранови).*

В УМІ. Подумки, не вимовляючи вголос. *Молодші чоловіки в умі рахували свої роки – чи ще для війни придатні, якби в разі чого? (М. Матіос).*

В УНІСОН. Співзвучно, в однаковій манері, узгоджено. *Ти – лиш тінь що за сонцем іде в унісон (Ю. Іздрик).*

В (У) ЦЕЙТНОТІ. у ролі присудкового слова, розм. Нічого не встигаючи; відчуваючи сильну нестачу часу. *Ми як завжди в цейтноті в кутку на чужому полі (Ю. Іздрик).*

В (У) ЧЕСТІ. Маючи гарну репутацію, авторитет. *Чесť зберігалась ізмолоду в честі В солі і солоді Як однаина (Ю. Іздрик).*

В (У) ЧИСТОТІ. Не забруднений, прибраний, не засмічений, охайний. *Вона була переконана, що дітей слід тримати в чистоті й в естетично вишуканих інтер'єрах, аби у них розвивалося почуття прекрасного (Н. Сняданко).*

ДО БОЛЮ. 1) Так, що відчувається біль. *Грибним ножиком, не думаючи, Іванка в махи черкає тонку шкіру на лівій руці, до болю розтирає кров і втискує у розріз рожеву – майже прозору – пелюсточку... (М. Матіос).*

2) Дуже, надзвичайно. *Поки офіціант приймав замовлення і розливав по келихах вино, вона [Уляна] подумки репетирувала першу фразу. Але сказати щось особливе однаково не вийшло. Фраза прозвучала до болю банально (Брати Капранови).*

ДО ВИКОНАННЯ. розм. Здійснювати, реалізовувати. *Відчувається, з одного боку, що Винниченко був добре обізнаний з трагічними реаліями сталініщини, фактами репресій та русифікаторської політики, з другого ж боку, не можуть не дивувати його сподівання на те, що Сталін візьме запропонований план «до виконання» (В. Панченко).*

ДО ГІКАВКИ. Так, що почати гикати. *Деколи намагалася імітувати незабутній сміх Зарембиної жінки Рівки – але то їй не виходило, бо так сміятися надсадно, майже до гикавки, як сміялася Рівка, у їхньому селі не вмів ніхто (М. Матіос).*

ДО ДІР. Так, що утворилися дірки. *Я стоптав вісім пар черевиків до дір Втратив розум погорду і спокій (Ю. Іздрик).*

ДО КІНЦЯ́. Повністю, остаточно, цілком. *Головне – розуміти проблему. Бо ж не можна вилікуватися **до кінця*** (Ю. Іздрик).

ДО КІСТО́К. Дуже сильно; глибоко. *Зірка в долоні упала – І пропекла **До кісток*** (Ю. Мусаковська).

ДО КРА́Ю. розм. Цілком, повністю, до кінця. *Тепер замети на перемерзлій кризі **до краю** заповнили проліт, залишивши посередині лише малюсіньке віконце* (Брати Капранови).

ДО КРО́ВІ. Так, що виступила кров. *Де сам Сергій Жадан, котрий, захищаючи Україну, вийшов на площу Харкова й був **до крові** побитий адептами «русссскага міра»?!?* (В. Моренець).

ДО КУ́ПИ. розм. В одне місце; разом. *Імпровізований прощальний стіл зібрав **до купи** і проводжаючих, і тих, хто відлітає* (С. Сай-Боднар).

ДО НЕСТЯ́МИ. розм. Дуже сильно, надзвичайно, великою мірою. *Мати, **до нестями** налякана останніми подіями, тепер боялася навіть носа поткнути на вулицю* (Брати Капранови).

ДО ПА́РИ. розм. Парно. *Геньо Бобик: «Пишіть. У Гадячі спалити п'ять відьом». Юрко Цьотка: «П'ять – погано, пане гетьмане. Треба, щоб було **до пари**»* (В. Даниленко).

ДО РЕ́ЧІ. Доречно. *Я люблю тебе **до речі** Бо любов – доречна річ* (Ю. Іздрик).

ДО РЕ́ШТИ. Зовсім, повністю, дощенту, дотла. *Себто літературне письмо як духовно-інтелектуальний акт стримить до максимальної суверенності й незалежності від обставин, сторонніх щодо авторської слово-мисле-дії, але як тут і тепер установлене слово, установлене саме в таких валентностях із іншими словами саме такого мовного контексту (соціально-історичного дискурсу) воно **до решити** звільнитися й абстрагуватися від цих обставин не може* (В. Моренець).

ДО СМЕ́РТІ. До кінця; доки не настане смерть. *«Мертво стиснути» долоні у танці, за [Василем] Герасим'юком, – це стояти з побратимами **до смерті**, бо танець є моделлю циклічності життя людини* (М. Лаюк).

ДО ХРУ́СКОТУ. Дуже, надзвичайно. *Кожному – місце спальне І **до хрускоту** чисто* (Ю. Мусаковська).

З АЗА́РТОМ. Відчуваючи азарт, сильне захоплення, запал, завзяття. *Мені подобається дивитися, як хтось їсть під час мого суворого посту. Починаю готувати з **азартом*** (Т. Іващенко).

З АПЕТИТОМ. Смачно. *Та Софія з **апетитом** наминала привезену зі собою велику прецдю і невтомно бігала алеями парку* (Н. Сняданко).

З БО́ЛЮ. 1) Відчуваючи біль. 2) Відчуваючи прикрість, образу, смуток. *Іванці з **болю** котилися сльози...* (М. Матіос).

З ВІ́ЛЯСКОМ. Голосно, гучно, пронизливо. *На рвійних вітрах 90-х з **виляском** тріпотить свіжомальоване гасло «геть від ідеології!», тріпотить і веде за собою ватаги дев'яностників...* (В. Моренець).

З ВІ́ДЧАЮ. Відчуваючи сильний душевний біль, безвихідність, розпач. *Її ноги приростають до церковної підлоги чи то зі страху, чи з **відчаю*** (М. Матіос).

З ВІ́КОМ. Проживши певний період, отримавши життєвий досвід. *...Неминучого не обійти, тому краще до нього підготуватися... Цю філософію люди осягають тільки з **віком**, коли вперше побачать край* (Брати Капранови).

З ГОЛОВО́Ю. Повністю, цілком. *Коли дійдеш до краю і ступиш за край І поглине пітьма з **головою*** (Ю. Іздрик).

З ГО́РДІСТЮ. Відчуваючи гордість, гордо. *Він потай спостерігав за «колегами» і з **гордістю** зазначав, що в нього нерви значно міцніші, ніж у багатьох інших* (Н. Сняданко).

З ГУ́МОРОМ. Позитивно, доброзичливо; сміючись. *Марія-Терезія, постійний свідок таких чоловікових поривів, добре вміла врівноважувати імпульсивність свого мужа і ставитися до цього з **гумором*** (Н. Сняданко).

З ГУ́РКОТОМ. Утворюючи гуркіт, гуркотячи. *Двоє рухливих жовтих очей із **гуркотом** наближаються до неї* (М. Матіос).

З ДІ́ВА. розм. Без підстав, не зрозуміло чому. *Якби твій, Риме, муж мигцем пробіг Життя сучасного короткий нарис, – Хтозна, чи з **дива** викликнути б міг Гучне своє: «O tempora, o mores!»* (А. Содомора).

З ЄХІ́ДСТВОМ. розм. Недоброзичливо, злобно, хитро, лукаво, в'їдливо. *«За вами що – адміністрація ганяється з проханням негайно з'явитися?» – з **єхидством** промовила Людмила* (С. Сай-Боднар).

ЗІ (ЗО́) СТРА́ХУ́. Те саме, що ВІД СТРА́ХУ́. *Але ніхто з тих продавців не знає, як їй ударає у груди маленьке сердечко, як ідуть по тілу «сирітки», як їй нудить зі **страху** від однієї лише думки про завтрашній продаж* (М. Матіос);

*Отож Іванка тепер несе ягоди братові на лік – і дрижить **зо страху** в темному лісі (М. Матіос).*

*З КІНЦЯМИ. Повністю, остаточно, цілком. Світ обриває паскудний свій танець Без попереджень на зламі суботи Сходить з дистанції різже конвенції Просто закінчується – і з **кінцями** (Ю. Іздрик).*

*З (ІЗ) КРІКОМ. Кричачи. У цей час **із криком** і букетом троянд на сцену кидається мадам Беф (В. Даниленко).*

*З ЛЕГКІСТЮ. Не докладаючи зусиль, не напружуючись; легко, просто. Пралі здавалися йому могутніми велетнями: вони з **легкістю** перевертали гігантські балії, з яких струмувала пара... (Н. Сняданко).*

*З ЛЮБОВІ. Відчуваючи прихильність, прив'язаність. З імені петлі сотворюють йому Згадками всує І наворожать з **любові** тюрму.. (П. Щириця).*

*З МІЛОСТІ. Виявляючи жалість, милосердя. Звідки тобі знати, що значить бути щеням, якому залишили життя лише з **милості** (О. Вітер).*

*З МОЛЬБОЮ. Благаючи, молячи. На мене з **мольбою** дивляться жіночі очі (Т. Іващенко).*

*З МРІЯМИ. Мріючи. Пам'ятаю, як десять років тому переступив я поріг цього театру з **мріями** про визнання (В. Даниленко).*

*З НАТЯКОМ. Натякаючи, не до кінця розкриваючи думку. Юрко Цьотка (з **натяком**): «Всі українські гетьмани женяться, щоб жінка відмазала їх від тюрми і дала в руки булаву» (В. Даниленко).*

*З НЕДОВІРОЮ. Виявляючи недовіру; не маючи віри. Розвідники в армії були особливою кастою – решта солдат вважали їх чимось на кшталт ходячих мерців і дивилися з **недовірою**: мовляв, що з тобою говорити, коли завтра підеш на ту сторону і не повернешся (Брати Капранови).*

*З НЕОБХІДНІСТЮ. Маючи потребу, у разі потреби. Гетельянська філософія з **необхідністю** ставала водночас і продовженням Гегеля, і його запереченням – запереченням практичним, зорієнтованим на дію і на перетворення (В. Єрмоленко).*

*З НЕТЕРПІННЯМ. Виявляючи нетерпіння. Того року, коли будівництво «Ватуруса» нареши́ті було завершено, ціла родина з **нетерпінням** чекала на прибуття нової яхти (Н. Сняданко).*

З НІЯКОВОСТІ. Відчуваючи збентеження, ніяковість, сором'язливість. *Іванка би й не сказала, чому кожного разу, коли проминала раптово пошмуганого Йосипа Коргана..., сама опускала голову – нібито з великого устиду чи [з] **ніяковості*** (М. Матіос).

З НОСТАЛЬГІЄЮ. Відчуваючи ностальгію. *Він [Вільгельм] завжди з **ностальгією** згадував своє життя в Парижі, та якось уже забув, якими небезпечними бувають французькі знайомства* (Н. Сняданко).

З НУЛІА. розм. З (від) самого початку, заново; без основи, з нічого. *І вкотре вже ми запускаєм з **нуля** Цивілізаційний двобій* (Ю. Іздрик).

ЗО СМІХУ. Сміючись, через (крізь) сміх. *Іванка уявляла, як високий, з рудою кучерявою головою корчмар Заремба... дає своїм довгим ногам поля – і леда не пиркала **зо сміху**...* (М. Матіос).

З ОСТРАХОМ. Боязливо, обережно; відчуваючи тривогу. *Броніслава щоранку ходила на той ринок і з **острахом** роздивлялася чудернацьких морських істот, іще живих, щойно виловлених з моря* (Н. Сняданко).

З ОСУДОМ. Несхвально, з неприхованою недобррозичливістю; засуджуючи. *Сучасний читач з деяким нерозумінням і навіть [з] **осудом** поставиться до таких проявів життєвої сили та здорової духовної енергії* (Ю. Андрухович).

З ОЧІКУВАННЯМ. Очікуючи. *Обидва [хлопці] повернули голови, і з **очікуванням** подивилися на старшого товариша* (Брати Капранови).

З ПАМ'ЯТІ. розм. Так, як запам'яталося. *Молоді риси всі однакові, всі незавершені, як порожня форма. Це можна малювати і без натури. **З пам'яті**. Чи з уяви* (Н. Сняданко).

З ПЕВНІСТЮ. Впевнено, без сумнівів. *Сказати з **певністю**, звідки саме прибився він [Юліус Гродт] до міста десь усередині 1760-х, неможливо* (Ю. Андрухович).

З ПЕРЕЇЗДОМ. Переїхавши. *А мені довелося з'їхати з міста, щоб не тицали пальцями: хто жалиючи, хто співчуваючи, а хто й відверто насміхаючись, Так, до речі, з **переїздом** втратив і роботу, і житло* (С. Сай-Боднар).

З ПЕРЕЛІЯКУ. Злякавшись, відчувши переляк. *Там їх півтори-дві доби катували так, що деякі з **переляку** не змогли назвати навіть власних прізвищ* (Ю. Андрухович).

З ПІВОБЕРТУ. розм. Відразу, миттєво. *«А що поганого тобі зробив тато?» – з **півоберту** заводився Гриць* (Н. Сняданко).

З ПІДÓЗРОЮ. Недовіжливо, підозрюючи. *Я завжди з підозрою дивився на цього товариша – він був не рівня моєму хлопчикові* (Л. Дереш).

З ПО́ДИВОМ. Відчуваючи, виражаючи здивування, подив. *Він багато чув про монументальність столичної архітектури, але із подивом побачив замість величної будівлі вокзалу якийсь величезний дерев'яний барак...* (Н. Сняданко).

З ПОЛÉГКІСТЮ. Те саме, що З ПОЛÉГШЕННЯМ. *Цей медичний висновок вони сприйняли радше з полегкістю* (Ю. Андрухович).

З ПОЛÉГШЕННЯМ. Відчуваючи полегшення. *Віллі зітхнув із полегшенням і вийшов разом з усіма* (Н. Сняданко).

З ПОРО́ГУ. розм. Щойно зайшовши; відразу. *Шагута з порогу хвацько козирнув, як і годиться розвіднику* (Брати Капранови).

З ПОХМІ́ЛЛЯ. У стані, який буває після пияцтва. *З похмілля його [капітана] не тішили навіть візити молодих і вродливих дівчат* (Н. Сняданко).

З ПРЕЗЫ́РСТВОМ. Відчуваючи, виражаючи зневагу, неповагу. *Українська інтелігенція най ставиться до мене з презирством, – се зрозуміло для мене: се маленькі люди* (Н. Сняданко).

З ПРИ́НЦИПУ. Принципово, безкомпромісно. *...Уляна завжди готувалася до процесу, щоб якомога компетентніше захищати перед суддями інтереси клієнта. Просто з принципу* (Брати Капранови).

З ПРИ́ТИСКОМ. Настійливо, твердо. *«Не бійся, дитино...» – тихо, але із притиском, сказала тінь глухим голосом Петра-шварцівника з Галіції* (М. Матіос).

З РА́ДОСТІ/РА́ДОСТИ. Відчуваючи радість, задоволення, втіху, приємність. *І коли б вона нареши́ти таки вибралася на небо – з радості скакала би хмарами, мов кобиличка* (М. Матіос); *Хіба лише в долони не плескали з радості, що комуністи прийшли в гори помагати їм збиткуватися з наших людей* (М. Матіос).

З РЕ́ВОМ. Ревучи. [Бійці] *Розбилися на дві лави і почали з ревом збігатися і розбігатися знову, намагаючись тримати приціл* (Брати Капранови).

З РЕТЕ́ЛЬНІСТЮ. Відповідально, сумлінно, старанно. *Дарія Йосипівна не ображалася, як і не розуміла, що саме зробила не так, тож наступного разу з не меншими ентузіазмом і [з] ретельністю бралася виконувати чергове доручення* (Н. Сняданко).

З РОЗГÓНУ. На швидкості; розігнавшись. *Осідлати дракона – сум'яття нап'ясти І пірнути з розгону У горно світань* (Ю. Мусаковська).

З РОЗПАЧЕМ/РОЗПАЧУ. Відчуваючи сильний душевний біль, безнадійність, безвихідність, відчай. *І коли світ затягувало дощами (як тоді 69-го, року великої повені), ми не могли знайти собі місця й мало не з розпачем відраховували змарновані без нашої райської річки дні канікул* (Ю. Андрухович); *Власник звіринця Мікеланьйоло (він же Густав Зуппе) божеволів з розпачу* (Ю. Андрухович).

З РОЗУМІННЯМ. Розуміючи, не засуджуючи, підтримуючи. *Кажуть, архієпископ із розумінням ставився навіть до питущих і підписував із ними угоди з точною вказівкою необхідної кількості міцних трунків* (Н. Сняданко).

З СІЛОЮ. Докладаючи зусиль; напружено, інтенсивно. *Іванка тужиться – і з силою відриває ще одну дранку зі стіни дзвіниці* (М. Матіос).

З СОЛІДАРНІСТІ. Маючи спільні погляди. *Цей безумно реалістичний фрагмент хочеться цитувати й цитувати. І не з солідарності з автором щодо його русофобії, а через справжню правду життя, в ньому розписану* (С. Іванюк).

З ТЕМРЯВОЮ. Коли стане темно. *Улітку в селі ніхто не лягає спати з темрявою* (М. Матіос).

З ТОЧНІСТЮ. Точно, впевнено, детально. *Таких може бути й більше, але з точністю можемо стверджувати про одного* (Ю. Андрухович).

З ТРИВОГОЮ. Відчуваючи тривогу, неспокій, страх, побоювання; хвилюючись. *«А якщо знову викинуть лише кості, ти не будеш змушувати мене їсти вчорашній капуста?» – з тривогою в голосі питав хлопчик* (Н. Сняданко).

З УПЕВНЕНІСТЮ. Впевнено, твердо, переконано. *І хоча ми усвідомлюємо гаразд усю динамічну непохопність досліджуваного явища тонкої взаємодії естетичного та світоглядного, однак можемо з упевненістю сказати, що у підсумку виконаного дослідження розуміємо його повніше і глибше, ніж це мислила собі українська гуманітарна думка, виявлена у публікаціях і полеміках останніх десятиліть* (В. Моренець).

З УПЕРЕДЖЕННЯМ. Маючи хибну, негативну, несправедливу думку. *Решта офіцерів і до українців, і до євреїв ставилася радше з підозрою та [з]упередженням* (Н. Сняданко).

З ЎСМІШКОЮ. Усміхаючись. *«Відпочинь, а я піду погуляю з малим», – з усмішкою сказала Дарія Йосипівна, поки Галина снідала* (Н. Сняданко).

З ЎСПІХОМ. Легко, без ускладнень; успішно. Протилежне БЕЗ ЎСПІХУ. *Так, ми знаємо, що вистава йшла з успіхом і публіка неодноразово вибухала оплесками* (Ю. Андрухович).

З ХОДУ. жарг. В русі, не зупиняючись; на швидкості. *На полігоні усе велося як зазвичай – наче й не було позаду безсонної ночі. Кількакілометровий марш, потім з ходу окопування* (Брати Капранови).

З ЦІКАВОСТІ/ЦІКАВОСТИ. Виявляючи інтерес, зацікавленість. *Раптом побачили, що університетську книгарню Вагнера відчинено, і з цікавості зайшли всередину* (Н. Сняданко); *Я з цікавості дивився на неї кожних кілька годин* (Н. Сняданко).

З ЧАСОМ. Коли мине тривалий час; у майбутньому, пізніше, колись. *З часом реальні риси матері й бабушки майже цілковито змінилися на уявні, більш зручні та прийнятні* (Н. Сняданко).

З ЧЕСТЮ. З достоїнством, повагою; дуже добре; з усвідомленням своєї вагомості, свого значення. *У кожному разі видатна статура, розмах плечей, гренадерський зріст і всілякі інші кондиції дозволили йому з честю пройти всі кола в пеклі для новобранців і стати добрим вояком* (Ю. Андрухович).

З ШУМОМ. Утворюючи шум. *З-під дранки з шумом вилітає потривожена птаха* (М. Матіос).

ІЗ ЗАХВАТОМ. Захоплено, пристрасно, гаряче. *А історики? Ось уже й до шляхти дотяглися і із захватом з'ясовують, що, виявляється, не було у нас української шляхти... Ляхи були, волохи, угри, черкеси, пруси, серби... А українців серед них не було* (В. Моренець).

ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ. Те саме, що В (У) ЗАХОПЛЕННІ. *Коли до друку готуються «Слова віруючого», робітники в друкарні збираються та читають книжку разом, із захопленням* (В. Єрмоленко).

ІЗ ЗОЙКОМ. Зойкаючи. *І саме у цей час раптом почувся легенький хруст, наче хтось яблуко відкусив, а потім Георгій Олександрович із зойком повалився набік* (Брати Капранови).

НА БІГУ. 1) Продовжуючи бігти, під час бігу. 2) Поспішаючи, похапцем; швидко. *Після перекуру розпочалися тренування з ближнього бою.*

Цугсфюрер пояснював правила прицілювання **на бігу**, коли противник так само біжить назустріч (Брати Капранови).

НАВДІХУ. Вдихаючи. **На вдиху** і видиху ловимо дим поцілунку На пульсі й зітханні возводимо пристрасті дим (Ю. Іздрик).

НАВЕЧІР. Увечері. *Настя, дай дідові спокій. А рибу поки що поклади – я вам втну з неї **на вечір** юшку* (Г. Штонь).

НАВІДИХУ. Видихаючи. *Я вже мало що знаю І майже нічого не вмію Та умію спинитись Від смерті на волосок Щоб сказати **на видиху**: Радуйся діво маріє!* (Ю. Іздрик).

НАВИДНОТІ. Так, що помітно іншим. Схоже НАОЧАХ. Її життя навіть у найінтимніших сферах завжди перебувало **на видноті** й було предметом активного обговорення для всіх придворних (Н. Сняданко).

НАВІХІД. Вийти. *Мої шукачі, перекинувшись кількома словами, поспішили **на вихід*** (С. Сай-Боднар).

НАВІДСТАНІ. розм. Здалеку, не поряд. *Галина вирішила не турбувати Гриця, бо чим він допоможе їй **на відстані**?* (Н. Сняданко).

НАГОРИЗОНТІ. Куди сягає око; далеко. *Один літак торкається своїм шасі злітної смуги, а **на горизонті**, слідом за ним, видніється одразу чотирьох, ні – шість, вісім, десять наступних* (С. Сай-Боднар).

НАДІЛІ. розм. На практиці, в реальності, фактично, насправді. Протилежне НАПАПЕРІ. *Причина радше у відмінності пріоритетів: мадярів захоплювали передусім реквізиції (більше схожі на конфіскації), що **на ділі** означало широкомасштабні спустошення і пограбування* (Ю. Андрухович).

НАДОПОМОГУ. Допомогати. *Через якийсь час він узяв собі **на допомогу** колишнього однокласника, щоби той просто приходив в офіс і сидів там у робочий час, створюючи видимість, що фірма справді працює* (Н. Сняданко).

НАЗАВЕРШЕННЯ. Закінчуючи. *І **на завершення** підсумкове зізнання: «...моє виховання і моя ментальність – неукраїнські»* (І. Лисий).

НАЗАМОВЛЕННЯ. Отримавши замовлення; маючи доручення. *Американці відомі тим, що **на замовлення** хапають у своїй зоні всіх, на кого вкаже пальцем НКВС, і транспортують за демаркаційну лінію* (Н. Сняданко).

НАІМ'Я. Власною особовою назвою, не прізвищем. *Чоловік не називав мене навіть **на ім'я*** (Т. Іващенко).

НА ЛЮ́ДЯХ. розм. Серед людей, у присутності інших, у товаристві, публічно. Жінці суворо заборонено критикувати власного чоловіка, сумніватись у тому, що він завжди правий, демонструвати **на людях** свою інтелектуальну перевагу над особами чоловічої статі... (Н. Сняданко).

НА МІ́ТЬ. На дуже короткий час. Їй нестерпно кортіло хоча б **на мить** зазирнути до забороненого простору (Ю. Андрухович); Хлопчина кліпнув очима, від чого його брудне обличчя **на мить** стало подібним до грудки землі (Брати Капранови).

НА О́КО. розм. Приблизно, неточно. Поступово вона [Софія] починала розуміти, як це – відчувати густоту тіста, і могла не гірше від бабць **на око** визначити, чи вдосталь уже борошна, чи ще трохи досипати (Н. Сняданко).

НА О́СІНЬ. До настання осені. Тут **на осінь** у кожному визрів солдат (Ю. Іздрик).

НА ОЧА́Х. розм. Так, що помітно іншим. Схоже НА ВИДНО́ТІ. Працюємо [в театрі] **на очах** у глядачів – зараз це модно (Я. Верещак).

НА ПАПЕ́РІ. розм. У вигляді письма; не насправді, не в дійсності. Протилежне НА ДІ́ЛІ. І серце не пускає в двері Якихсь намарених комун – Знічев'я, хоч би й **на папері**, ООН міняє на ОУН (П. Щириця).

НА ПА́РУ. розм. Удвох, разом із кимось. Але цього разу Зарембиха **на пару** з Іванчиною мамою повільно лущила кукурудзу, кидаючи жовті зерна у поділ широкої сукенки з оборками понизу, – і її красивого рота із повними губами на цей раз не торкнулася жодна сміховинна рісочка (М. Матіос).

НА ПИСЬМІ́. У письмовому вигляді, зафіксоване писемно. Уперше **на письмі** «башта зі слонової кості» як метафора виринає у славнозвісній Книзі Соломона: «Шия твоя – як стовп зі слонової кості» (Пісн. 7:4) (В. Моренець).

НА ПІДХО́ДІ. розм. Наближаючись; близько, скоро, незабаром. Шепотить шепіто згубно грає гобой І прихід мабуть десь **на підході** (Ю. Іздрик).

НА ПОЗІ́Р. Напоказ; спеціально, з певною метою. Історіософські, світоглядні, релігійні концепти поета «зависали», **на позір** не змінювали суттєво ідеологічне поле... (В. Агеєва).

НА ПОРО́ЗІ. розм. Збираючись іти. Вдягни мене просто як шарф чи плащ В кишеню мене впусти І вже **на порозі** тоді не плач І вже собі можеш йти (Ю. Іздрик).

НА ПОЧА́ТКАХ. *рідко. Спочатку, спершу. Спільно захопилися [хлопці], як тут казали, «копаним м'ячем» – записалися до української футбольної команди «Лисоня», де **на початках** подавали м'ячі та доглядали поле... (Брати Капранови).*

НА ПРА́КТИЦІ. Насправді, практично, в дійсності, в реальності. *Подібно закінчувалися й інші їхні спроби застосовувати **на практиці** прогресивні методи створення в сім'ї доброзичливого настрою (Н. Сняданко).*

НА ПРО́ДІЛ. На два боки з рівною лінією посередині. *Поряд із матір'ю завжди був слухняний, вихований, зачесаний **на проділ**, бездоганно ввічливий і обізнаний з видавничими новинками (Н. Сняданко).*

НА ПРОЩА́ННЯ. Прощаючись. ***На прощання** ніхто з нас ніщо не сказав (Ю. Іздрик).*

НА РА́ДОЩАХ. Радіючи; відчуваючи задоволення, втіху, приємність, радість. Схоже В (У) РА́ДОСТІ. ***На радощах** [Уляна] навіть відламала собі шматок маминої сирної паски, що, як завжди, була неперевершеною (Брати Капранови).*

НА РА́З. *оказ. 1) За один раз. А вигадлива fata morgana з повітря Будувала б міста нам – по місту **на раз** (Ю. Іздрик); 2) Відразу, легко. Пазли складаються просто **на раз** – Щільно як вівці гніздовського (Ю. Іздрик).*

НА РА́НОК. Вранці. ***На ранок** він почав розповідати все (Ю. Андрухович).*

НА РІ́ВНИХ. *розм. Однаково, як і всі; незважаючи на соціальний статус. У національно-пістрявих фронтових частинах із безліччю місцевих гіві та шуцманів, що **на рівних** тягли воєнну лямку, ніхто не вирізняв поляків, чехів, естонців, а чи українців (Брати Капранови).*

НА САМОТІ́. Без нікого, наодинці. *Блукають в пільмі і пливуть проти плину Все **на самоті** й поодиноці Хіба так людина шукає людину? (Ю. Іздрик).*

НА СВИ́ТАНКУ. Рано-вранці; перед сходом сонця. *Яхта вирушила в подорож, як завжди, **на світанку**, після звичної церемонії врочистих проводів, на які зібралися мало не всі місцеві мешканці (Н. Сняданко).*

НА СВЯ́ТО. Коли настає свято; напередодні свята. *Це мамин секрет. Вона нам завжди **на свято** робить несподіванки (Г. Штонь).*

НА СЛОВА́Х. Теоретично, у задумі. ***На словах** усе виглядало красиво, як у казці: все для тебе – живи, радій такому повороту долі та щасливому випадку (С. Сай-Боднар).*

НА СМЕРТЬ. Так, що настає смерть. Степанові й досі боліли рани забитого батька, що навіть на його похорон не потрапив, бо в цей час служив вірою і правдою Жечі Посполитій, а вона йому за це гідно віддячила, забивши батька **на смерть** (Брати Капранови).

НА СТАРОСТІ. У похилому віці. Хоча, як і всі, Луцький **на старості** вертається думками в молодість, а вона у нього (принаймні, як він вважає) українська, він все-таки відчуває себе «пристаркуватим космополітом» (І. Лисий).

НА ХВОСТІ. розм. Позаду, за кимось. Поки поралися, надійшла допомога – Дмитро з молодиком у жовтій жилетці, прикрашеній червоним хрестом [,] та ще й малий Олекса на хвості (Брати Капранови).

НА ХОДУ. розм. Нашвидку; відразу. Коли з'ясувалося, що Гриць знову не пам'ятає, що ж написано на його папірці, а придумати **на ходу** якесь позитивне враження тижня він теж не спромігся, Олесь образився, і на цьому гра закінчилася (Н. Сняданко).

НА ЧАСІ. у ролі присудкового слова. Вчасний, доречний, актуальний. А що не **на часі** – те так і загине невчасним (Ю. Іздрик).

НА ШАРУ. жарг. Задарма, просто так. І все нам було **на шару** (Ю. Іздрик).

ПІД НІС. розм. 1) Про себе. 2) Тихо, нерозбірливо. «Бігати в лісі у білих панчішках – це знущання», – бурчала собі **під ніс** няня (Н. Сняданко).

ПІД РАНОК. До того як настане ранок. Не спалось... А **під ранок** сам, у світлі вечоровім, Приснився сум. І був той сум, на диво... кольоровим (А. Содомора).

ПО СУТІ. розм. 1) Фактично. Образ «ідеального читача» Е. Лимонова, змальований у цій розвідці, багато в чому збігається із соціально-психологічним портретом доволі багатьох жителів України, які формально прийняли громадянство, але **по суті** залишаються ментально ще в СРСР (О. Пронкевич). 2) Охоплюючи головне, суттєве; не відхиляючись від основної теми. Уляна потяглася за відкладеним договором: «Ви не заперечуєте, якщо я спочатку дочитаю, а потім вже почнемо їсти? Щоб одразу можна було говорити **по суті**» (Брати Капранови).

ПО ФАКТУ. Фактично, насправді. Ти на позір цілком ефемерна Хоч **по факту** – мов скеля гірська (Ю. Іздрик).

ПО ХО́ДУ. жарг. Під час якоїсь діяльності; заодно, відразу. *Відомий тільки останній кадр Все решта **по ходу** пишеться* (Ю. Іздрик).

ПО ЧЕ́РЗІ. У певній послідовності; один за одним. ...*Тепер вона [Галина] була рада поїхати хоч кудись, і тут їй було значно легше, ніж удома, бо вони з чоловіком усе робили разом або **по черзі*** (Н. Сняданко).

У ВІ́ДПОВІДЬ. Відповідаючи. *Аліна вважала, що говорити слід лише про справді важливі речі, тому здебільшого мовчала чи лише знижувала плечима **у відповідь*** (Н. Сняданко).

У ДВЕ́РЯХ. Заходити, підходити. *Та ось настав призначений час, і **у дверях** з'явився цісар* (Н. Сняданко).

У ХВОСТІ́. розм. У самому кінці, позаду всіх. *Повзла піхота впевнено **Й у хвості** Брели волхви* (Ю. Мусаковська).

ДОДАТОК 2

Таблиця 1. Розподіл компонентів розщеплення за граматичними параметрами в однокрокових еквівалентах слова української мови прийменниково-іменникового походження

Рід, число	Відмінок					Разом
	N ₂	N ₃	N ₄	N ₅	N ₆	
N _{ms}	30	—	17	20	38	105
N _{fs}	27	—	16	18	32	93
N _{ns}	5	—	8	8	9	30
N _{pl}	4	—	—	2	16	22
Разом	66	—	41	48	95	250

Таблиця 2. Співвідношення прийменників та відмінкових форм іменників у структурах однокрокового формування прислівникових еквівалентів слова української мови

Прийменник	Відмінок					Разом
	N ₂	N ₃	N ₄	N ₅	N ₆	
В (у)	—	—	21	—	67	88
З (із, зі, зо)	20	—	—	48	—	68
На	—	—	18	—	24	42
Від	19	—	—	—	—	19
Без	13	—	—	—	—	13
До	14	—	—	—	—	14
По	—	—	—	—	4	4
Під	—	—	2	—	—	2
Разом	66	—	41	48	95	250